Magazin istoric

ANUL XIV Nr. 1 (154) IANUARIE 1980

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul XIV • Nr. 1 (154) ianuarie 1980

Redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Redactor şef adjunct
NICOLAE MINEI

Colegiul redacţiei
DUMITRU ALMAŞ
CONSTANTIN ANTIP
ADOLF ARMBRUSTER
VIRGIL CANDEA
NICOLAE COPOIU
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ŞTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA
ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU

SUMAR

Istoria patriei şi a Partidului Comunist Român în opera preşedintelui NICOLAE CEAUŞESCU:
ION POPESCU-PUŢURI — 2

Lăcaşul princiar de la Cugir:
ION HORAŢIU CRIŞAN — 4

Universul satului medieval transilvănean:
ŞTEFAN PASCU — 9

Monumentele rupestre de la Basarabi:
PETRE DIACONU — 14

Programul lucrărilor Congresului internaţional de ştiinţe istorice de la Bucureşti din august 1980 — 17

Umanismul românesc în veacurile XVI-XVIII:
VIRGIL CÂNDEA — 19

Prado:
CRISTIAN POPIŞTEANU, DOREL FILIPESCU — 24

1905-1908. Înşelătoarea linişte dinaintea furtunii:
ANDRÉ MAUROIS — 26

Istoria necunoscută a unui tablou — Votul de la 24 ianuarie:
MARIA DOGARU — 33

1857. Opinia publică unanim unionistă:
ŞERBAN RĂDULESCU-ZONER — 34

România în războiul antihitlerist:
ALEXANDRU D. DUŢU — 38

Români în Rezistenţa franceză. Francisc Wolf-Boczor:
CRISTINA LUCA-BOICO — 42

Aşa am eliberat Donbassul:
D.D. LELIUŞENKO — 47

Ravensbrück:
GERMAINE TILLION — 52

Au fost vandalii... vandalii?:
JÉRÔME CARCOPINO — 57

• Cărţi sosite la redacţie... 61 • Poşta Magazin istoric... 62

COPERTELE NOASTRE

① ④ ② ③

① ④ Bucurîndu-se de un statut politic bine determinat, de largă autonomie, în cadrul Imperiului otoman, Ţările române au reprezentat, multe secole, principal sprijin al popoarelor de aceeaşi religie din acest spaţiu. Impresionante mărturii ale acestei linii de conduită sînt şi bogatele danii — comori ale artei şi culturii româneşti — făcute de domni şi cărturari români diverselor aşezăminte din Peninsula Balcanică şi Orient. Deosebit de semnificativ este faptul că pe aceste obiecte de mare frumuseţe şi îndemînare artistică, mărturii strălucite ale talentelor populare, se află incrustate stemele Ţărilor române, simbol al voinţei de independenţă şi unitate a poporului nostru, al identităţii lor politice: a) Stemele reunite ale Moldovei şi Ţării Româneşti, aşa cum apar pe o ţesătură cu fire de aur şi argint, oferite de Maria Calimah; b) Stema Moldovei, gravată în argint aurit, donaţie a domnitorului Istrate Dabija; c) Stema Ţării Româneşti, pe o carte în limba arabă, tipărită la Snagov; d) Detaliu dintr-o ferecătură de carte, lucrată la Iaşi, danie a lui Ieremia Movilă; e) Sfeşnic din argint aurit, donat de Mihail Suţu; f) Sabie brîncovenească; g) Vas de argint din epoca domnitorului Gheorghe Ştefan, pe care se vede stema Moldovei
(Umanismul românesc... p. 19)
Fotografii de arh. C. Simionescu.

② Între comorile Muzeului Prado se află şi cea mai mare concentrare de picturi, desene şi acuarele Goya (1746-1828). Madrid 2 mai 1808: populaţia se ridică la luptă împotriva ocupaţiei străine. Martor al acestui moment istoric, care marchează începutul războiului popular spaniol împotriva lui Napoleon, marele pictor a reconstituit scena după crochiurile făcute la faţa locului

③ O altă pînză a celebrului artist înfăţişînd familia regelui Carol IV (Prado, p. 24)

Macheta copertelor: arh. Ascanio Damian

ISTORIA PATRIEI ȘI A PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN ÎN OPERA PREȘEDINTELUI NICOLAE CEAUȘESCU

ION POPESCU-PUȚURI

S-a întipărit pe frontispiciul istoriei noastre multimilenare o virtute de relief, veritabilă chintesență a spiritualității poporului român, a țelurilor sale prin vremuri — grija pentru soarta pămîntului strămoșesc, odinioară vatra vechii Dacii, moștenit și lăsat legămînt din tată în fiu. Românii au iubit cu pasiune acest pămînt, l-au cunoscut palmă cu palmă și i-au știut fructifica rodniciile prin hărnicia lor, s-au contopit cu țara, au năzuit și au luptat să o facă să propășească și să o păstreze de-sine-stătătoare. Felul de a fi al poporului nostru a însemnat voința necurmată de libertate națională și socială, demnitate și vitejie, care au zădărnicit încercările vrăjmașe de a-l abate din rosturile sale constructive.

În cel mai înalt grad cunoscut de existența noastră națională se împlinește această virtute a istoriei românești prin acțiunea Partidului Comunist Român, a strălucitului militant revoluționar și patriot, ctitor de istorie dreaptă și demnă tovarășul Nicolae Ceaușescu. Crescut la înțelepciunea, vrerea și tăria poporului, împlinindu-și destinul de viață în rîndul dintîi al luptei revoluționare înnoitoare, tovarășul Nicolae Ceaușescu, marele fiu al națiunii noastre socialiste, proeminentă personalitate a mișcării comuniste și muncitorești, a vieții internaționale, simbolizează cele mai nobile trăsături ale poporului român, exprimate la altitudinile evului nou al patriei, mîndria noastră de a fi pe deplin liberi și stăpîni în propriul edificiu național și de a ne făuri noi înșine viitorul luminos.

Cutezanța gîndirii revoluționare a tovarășului Nicolae Ceaușescu, spiritul său creator în pătrunderea celor mai complexe probleme, plecînd de la legitățile generale, aplicate la realitățile României, au dat noi și reputate contribuții la îmbogățirea patrimoniului politic și spiritual național și prin aceasta la cel universal. Gîndirea sa novatoare, nutrită de istorie și generatoare de istorie, se proiectează rodnic asupra a ceea ce am fost, sîntem și vom fi ca popor, ca națiune. Cu strălucita sa viziune revoluționară asupra cursului vremurilor, semnificînd dezvoltarea creatoare a tezaurului materialismului dialectic și istoric, secretarul general al partidului nostru a aprofundat izvoarele istoriei noastre, i-a deslușit permanențele, i-a detașat și i-a valorificat marile sensuri, conferind dimensiuni atotcuprinzătoare relației dialectice de nedespărțit trecut-prezent-viitor.

Expresia elocventă a acestei cunoașteri profunde a uneia din dimensiunile majore, venite și păstrate din vremuri, a spiritualității poporului nostru o constituie însuși **Programul Partidului Comunist Român**, în a cărui inițiere și elaborare rolul hotărîtor l-a avut tovarășul Nicolae Ceaușescu, și care prezintă, într-o sinteză științifică, istoria de milenii a poporului român, realizările și luptele sale eroice duse de-a lungul vremurilor, pînă în contemporaneitatea României socialiste. **„Nimic nu se poate construi ignorînd trecutul** — arată tovarășul Nicolae Ceaușescu. **Esențial este să se ia ce este bun și să se asigure o dezvoltare pe baze noi, în raport cu nivelul de cunoaștere la care a ajuns societatea într-un moment sau altul".**

În această lumină, gîndirea istorică a tovarășului Nicolae Ceaușescu — pe care am urmărit să o cuprindem în aceste selecții de texte[1] — afirmă strălucit principiul interpretării și evaluării procesului istoric, al adevărului istoric, ca rezultantă complexă, firească, a evoluției societății românești în ansamblul său, în care se înglobează toate forțele sociale și politice în raport cu problemele vitale aflate în fața poporului.

Spiritul gîndirii de amplă cuprindere a tovarășului Nicolae Ceaușescu, excepționalele sale analize asupra trecutului nostru — care ne-au călăuzit să ne căutăm istoria la noi acasă, pornind de la condițiile concrete ale fiecărei epoci — ne dau măsura clară și reprezentativă a vechimii acestei istorii.

---

[1] Din Cuvîntul înainte la volumul **Istoria patriei și a Partidului Comunist Român în opera președintelui Nicolae Ceaușescu**, apărut în Editura Militară, 1979, sub egida Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R.

Întreaga operă teoretică şi practică a tovarăşului Nicolae Ceauşescu dă expresie imperativului de a situa cercetarea şi promovarea istoriei la nivelul măreţiei faptelor şi adevărurilor trecutului nostru de glorie, şi, totodată, al prezentului edificării celei mai drepte şi umane societăţi pe meleagurile străbune, de a milita cu toată energia împotriva curentelor reacţionare, a tendinţelor de falsificare şi denaturare a adevărului obiectiv, de a nu tolera stagnarea, rutina, dogmatismul, de a renunţa la ceea ce se dovedeşte perimat, pentru a face loc noului autentic, izvorît din cercetări aprofundate şi din interpretări întemeiate ştiinţific. Spiritul creator revoluţionar propriu secretarului general al partidului a impulsionat şi impulsionează permanent noi căutări, abordarea şi rezolvarea unor probleme noi, îmbogăţirea teoriei revoluţionare în toate domeniile, inclusiv al istoriei. Mai ales în zilele noastre, cînd practica socială revoluţionară a devenit deosebit de dinamică şi greu de cuprins în expresii teoretice imediate, necesitatea unor cercetări consistente în domeniul istoriei este cu atît mai mare.

Documentele de o excepţională valoare pentru mersul ascendent al societăţii socialiste româneşti multilateral dezvoltate şi înaintare spre comunism ale celui de-al XII-lea Congres al Partidului Comunist Român se disting şi printr-o profundă şi creatoare abordare istorică a legităţilor şi fenomenelor orînduirii noastre. Subliniind rolul mereu sporit ce revine ştiinţelor sociale, inclusiv istoriei, tovarăşul Nicolae Ceauşescu dădea o vastă perspectivă cercetării în acest domeniu spunînd în Raportul la cel de-al XII-lea Congres al Partidului Comunist Român: **„O cerinţă obiectivă a înaintării spre comunism este aprofundarea teoretică a problemelor dezvoltării orînduirii noastre, prefigurarea evoluţiei în perspectivă a societăţii socialiste. În acest scop, se impune o preocupare mult mai mare pentru studierea temeinică a schimbărilor ce au loc în domeniul forţelor de producţie şi ai relaţiilor sociale, în fizionomia şi structura claselor sociale, în raporturile dintre ele, în viaţa statului. Trebuie, de asemenea, să se aprofundeze mai mult în lucrări teoretice fenomenele care au loc în lume, contradicţiile internaţionale şi modificările în raportul de forţe pe plan mondial. La baza întregii activităţi ideologice trebuie să stea materialismul dialectic şi istoric, socialismul ştiinţific, Programul partidului — Carta noastră fundamentală ideologică, teoretică şi politică, expresia marxism-leninismului creator în România".**

Este un adevăr binecunoscut că socialismul şi comunismul se construiesc de popor şi pentru popor, că în edificarea noii orînduiri rolul hotărîtor îl au masele de oameni ai muncii — făuritorii tuturor bunurilor materiale şi spirituale ale societăţii. Tocmai de aceea, partidul nostru, tovarăşul Nicolae Ceauşescu, situează în centrul atenţiei făurirea omului nou, folosirea deplină a tuturor mijloacelor de care dispune societatea pentru ridicarea continuă a nivelului general de cultură a maselor, pentru înarmarea temeinică a constructorilor socialismului cu cele mai avansate cuceriri ale geniului uman, cu cunoaşterea legilor obiective ale dezvoltării sociale.

Îmbinînd dragostea faţă de pămîntul străbun, udat cu sîngele atîtor generaţii, cu preţuirea fierbinte faţă de lupta revoluţionară a proletariatului, în frunte cu comuniştii, patriotismul socialist acţionează ca o forţă motrice de prim ordin în direcţia mobilizării tuturor forţelor la opera de edificare a societăţii socialiste multilateral dezvoltate, îmbinîndu-se cu solidaritatea internaţionalistă cu toate popoarele ţărilor care construiesc noua societate, cu toate forţele revoluţionare, democratice, antiimperialiste, cu toate popoarele şi naţiunile lumii pentru a face să triumfe o nouă ordine internaţională, măreţele principii ale independenţei, suveranităţii, egalităţii, neamestecului în treburile interne, avantajului reciproc, renunţării definitive la forţă.

Prin întreaga gîndire ştiinţifică revoluţionară a tovarăşului Nicolae Ceauşescu, prin indicaţiile teoretice şi metodologice de excepţională însemnătate, prin înaltul exemplu pe care îl oferă prospectarea istoriei şi în descifrarea experienţei şi mesajului acesteia, istoriografia noastră beneficiază de un teren sigur şi luminat pentru a aborda în modul cel mai fructuos obiectivele care îi stau în faţă, pentru a-şi materializa eforturile în lucrări de sinteză şi monumentalitate. Abordînd problemele cardinale şi stringente ale istoriei, secretarul general al partidului a formulat o serie de cerinţe menite a da exegezelor şi promovării istoriei înălţimea şi valoarea pe care acest domeniu trebuie să le atingă. Departe de a constitui o investigare cu caracter strict documentar a trecutului — menţionează tovarăşul Nicolae Ceauşescu —, istoria este şi trebuie să fie, în bună măsură, aşa cum confirmă viaţa, şi o ştiinţă a prezentului. Ea oferă concluzii şi învăţăminte despre marile procese ale dezvoltării societăţii, ale existenţei popoarelor de-a lungul timpului, punînd în evidenţă atît ceea ce a fost valoros, progresist şi a servit mersului înainte al societăţii, cît şi piedicile ridicate de-a curmezişul evoluţiei şi care au costat scump umanitatea, au întîrziat progresul unor naţiuni. Rezultatele cercetărilor istorice — relevă secretarul general al partidului — sînt de natură să ajute omenirea contemporană să înţeleagă mai bine legile obiective care guvernează societatea, necesitatea de a acţiona în spiritul cerinţelor progresului. De asemenea, istoria este chemată să sprijine, prin concluziile sale, perfecţionarea organizării societăţii de azi, relaţiile dintre state şi naţiuni, conlucrarea paşnică dintre toate popoarele planetei noastre.

Înmănuncherea într-un singur tot a documentelor partidului cu privire la istorie constituie pentru dezvoltarea cercetării istorice din ţara noastră o cerinţă majoră, un ajutor de maximă valoare, pentru ca ştiinţa istorică să se înalţe la nivelul orizonturilor pe care secretarul general al partidului ne învaţă să le abordăm în slujba aspiraţiilor măreţe ale poporului român. Acestui scop îi slujeşte şi volumul apărut în luna începutului de an sub titlul **Istoria patriei şi a Partidului Comunist Român în opera preşedintelui Nicolae Ceauşescu.** Vibrantul elogiu de stimă, dragoste şi devotament pe care toţi fiii patriei, ţara toată îl aduc o dată mai mult în această lună preşedintelui României socialiste, sporeşte în intensitate prin recunoştinţa pentru opera secretarului general al partidului în care istoria noastră se regăseşte din vremuri îndepărtate pînă în epoca socialistă.

2050 de ani de la crearea primului stat dac centralizat și independent

Mărturii ale civilizației geto-dace

LĂCAȘUL PRINCIAR DE LA CUGIR

ION HORAȚIU CRIȘAN

În anul 1980 se împlinesc 2 050 ani de la constituirea primului stat dac centralizat și independent, condus de Burebista. Moment de cea mai mare însemnătate în istoria poporului român, constituirea statului dac a fost — așa cum se subliniază în Hotărirea Plenarei Comitetului Central al Partidului Comunist Român din 26-27 octombrie 1977 **„rezultatul dezvoltării vieții materiale și spirituale pe teritoriile locuite de geto-daci, care făceau parte din numeroasa populație a tracilor, cu adînci rădăcini în întreg spațiul carpato-danubian-pontic".**

Istoriei plină de vitejie și înaltei civilizații materiale și spirituale a daco-geților, rolului și locului lor în marile culturi ale antichității, Magazin istoric **le-a consacrat, de la apariția sa, numeroase articole, mese rotunde, interviuri cu savanți de prestigiu din țară și de peste hotare, cărora, în acest an aniversativ, le vom adăuga noi și largi incursiuni în bogata și complexa istorie a strămoșilor noștri. Iată în numărul de față reconstituirea unei descoperiri arheologice de excepțională însemnătate făcută la Cugir — locul unde în antichitate s-a înălțat o importantă dava geto-dacică — de către istoricul Ion Horațiu Crișan.**

Sub privirile atente ale arheologilor I.H. Crișan și Fl. Medeleț...

A trecut trei ani de cînd, în paginile acestei reviste[1], publicam primele rezultate ale săpăturilor efectuate pe dealul Cetate de la Cugir, județul Alba. De atunci s-a dovedit că promontoriul ce domină orașul de astăzi, cu o excelentă poziție strategică și o bună fortificare naturală, a fost locuit încă din epoca bronzului; a urmat, apoi, o locuire din prima vîrstă a fierului și una dacică, începînd cu sec. III-II î.e.n. și continuînd, neîntrerupt, pînă la anul 106 e.n., cînd cetatea a fost distrusă de romani, iar locuitorii ei obligați să se mute în vale, pe teritoriul orașului de azi.

Unul din „cele mai strălucite orașe"

În epoca dacică au fost întreprinse vaste lucrări de amenajare a platoului superior și a teraselor ce-l mărginesc. Tot atunci au fost înălțate pe pantele mai ușor accesibile mari valuri de pămînt și ziduri de piatră construite în tehnica străveche, din bolovani de rîu și piatră locală, folosindu-se lutul ca liant. Acolo unde panta era prea abruptă, pentru înălțarea zidului a fost săpat un pat în stîncă ce măsoară patru metri lățime și s-au păstrat porțiuni în chip de contraforturi.

În campaniile de săpături arheologice dintre anii 1977 și 1979 au fost identificate numeroase edificii, atît pe platoul superior cît și pe terasele de pe laturile de Sud-Vest și Nord-Est, descoperindu-se un foarte bogat și variat material arheologic ce dovedește cu prisosință că ne găsim în prezența unui important centru economic, politic și militar. Este vorba, fără îndoială, despre un tip de așezare cărora dacii îi spuneau în limba lor *dava*, iar învățații antici ce au scris în grecește îl numeau *polis=oraș*, ce poate fi identificată, firește ipotetic, cu Singidava, unul dintre „cele mai strălucite orașe din Dacia" pe care le notează Ptolemeu. Geograful alexandrin din sec. II e.n., situează Singidava la 48° longitudine și 46°20' latitudine între Ziridava (identificată cu Pecica, județul Arad) și Apulum (Alba Iulia). Coordonatele pentru Apulum fiind 49°15' longitudine și 46°40' latitudine, rezultă că Singidava se găsea în apropiere de Apulum, ceea ce ar corespunde cu așezarea dacică de la Cugir.

Importanța acestei așezări este confirmată și de două mari tezaure monetare de argint, descoperite întîmplător în perimetrul cetății, fiecare tezaur numărînd mai mult de 2 000 monede. Tot întîmplător a fost depistat un alt mic tezaur de monede imperiale romane de argint, de data aceasta nu pe dealul Cetate, (toponimic ce s-a transmis din moși-strămoși, fără ca urmele unei cetăți să fi fost vizibile înainte de a fi scoase la lumină pe calea săpăturilor arheologice), ci pe versantul de Vest al Văii Viilor, aparținînd așezării dacice din epoca romană. În apropiere de acest tezaur, cu ocazia construirii unei case, s-au găsit numeroase fragmente ceramice dacice care datează — după toate probabilitățile — din epoca romană.

La lucrările campaniei recent încheiate, efectuate împreună cu colaboratorul meu permanent Florin Medeleț, directorul Muzeului Banatului din Timișoara, a participat un grup de entuziaști iubitori de arheologie: ingineri, arhitecți, profesori, studenți, elevi, tehnicieni de diverse specialități, localnici sau din diferite orașe ale țării. Toți aceștia, animați de pasiunea arheologiei, a istoriei noastre vechi, au înfruntat vicisitudinile ploilor atît de abundente din luna august. Ei și-au petrecut concediile de odihnă sau vacanțele lucrînd pe șantier. Și cu toții am fost răsplătiți cu prisosință, pentru că, împreună, am trăit emoțiile unei descoperiri de excepție cu implicații multiple ce vizează civilizația strămoșilor noștri daci în dublul ei aspect: material și spiritual.

Asemenea descoperiri se fac de obicei întîmplător. Mă gîndesc de exemplu la mormîntul princiar de la Peretu, jud. Teleorman (descoperit cu ocazia lucrărilor agricole), la cel de la Apahida, jud. Cluj (scos la iveală în timpul montării unui stîlp de înaltă tensiune), la cel de la Agighiol sau coiful de aur de la Coțofenești care pare să fi aparținut unui mormînt și a avut o întreagă istorie stabilită recent de către prof. Vasile Georgescu, ori la tezaurele de la Pietroasele sau Băiceni și la atîtea și atîtea alte descoperiri de la noi din țară sau de peste hotare. În cazul de la Cugir, pentru prima oară un mormînt princiar dacic — *întîiul cunoscut în spațiul intracarpatic* — a fost descoperit și dezvelit nu datorită unei întîmplări, ci pe calea săpăturilor științifice. Puțin a lipsit ca această descoperire să fie ratată; la mai puțin de un metru de mormîntul princiar de la Cugir, în perioada celui de-al doilea război mondial fusese săpată o groapă pentru amplasarea unui tun antiaerian!

[1] *Magazin istoric*, nr. 11/1977.

Splendidul car triumfal

Greu ar fi putut cineva crede că panta de Sud-Vest a dealului — cu o mare înclinare — a fost folosită de daci ca necropolă, mai cu seamă că la suprafaţa terenului nu exista nici cel mai mic indiciu. Deoarece — pentru a ne face o idee completă asupra întregii aşezări — zona trebuia prospectată, am trasat o secţiune lată de un metru care, din fericire, a cuprins chiar mijlocul mormîntului princiar. Dezvelirea acestuia a fost revelatoare sub toate privinţele. Una din cele mai preţioase este posibilitatea de a reconstitui, măcar în parte, ritualul de înmormîntare a dacilor, care nu ne-a fost descris de nici unul dintre autorii antici.

... fastuosul mormînt princiar îşi dezvăluie tainele...

Iată cum arăta mormîntul princiar descoperit la Cugir şi cîteva din concluziile pe care le putem desprinde din această impresionantă mărturie arheologică în legătură cu ceremonialul funerar practicat de geto-daci.

Mai întîi, în panta dealului, în stîncă, a fost săpată o platformă de opt metri lăţime. Pe suprafaţa astfel obţinută s-a marcat un cerc cu ajutorul unui şanţ puţin adînc, ce urma să alcătuiască vatra rugului funerar. Aproximativ în centrul acesteia a fost făcută o uşoară adîncitură ovală, cu diametrul maxim de 1,20 m şi 0,30-0,40 m adîncime, peste care s-a clădit rugul funerar. În prealabil, întreaga suprafaţă a fost acoperită cu un strat de lut galben. Pentru rug au fost folosite bîrne mari de brad, uşor de recunoscut după marea cantitate de cărbune ce s-a păstrat. Analiza cărbunelui va putea, eventual, stabili şi folosirea altor esenţe.

Pe rug a fost aşezat un splendid car triumfal, în care se găsea defunctul, îmbrăcat într-un somptuos costum de război. La car erau înhămaţi doi sau patru cai. Numărul lor nu poate fi, deocamdată, precizat, deoarece zăbalele de fier cu ornamente de bronz sînt puternic oxidate şi, în parte, distruse de foc, aşa că, pînă la curăţirea şi conservarea lor, nu putem şti dacă au fost două sau patru. Ceea ce se poate spune, este că ele sînt de mari dimensiuni şi de forma celor folosite în lumea tracică. Asemenea zăbale au fost descoperite, printre altele, şi în cetatea dacică de la Piatra Roşie. Sperăm că numărul cailor va putea fi precizat şi în urma analizei celor aproximativ 100 kg oase calcinate, cite au fost adunate de pe suprafaţa rugului funerar.

Focul trebuia să fi fost deosebit de intens, de vreme ce întreaga suprafaţă a terasei s-a înroşit, căpătînd aspect de cărămidă nearsă rămînînd doar adîncitura centrală ce asigura tirajul focului. La sfîrşitul ceremoniei funerare, tot ce rămăsese nemistuit de foc a fost adunat în groapa centrală, alcătuind o mică movilă. Piesele de metal erau încă foarte fierbinţi, încît, în unele zone, au înroşit stratul de lut galben cu care au fost acoperite. Peste acest strat de lut, în centrul rugului, s-a aşezat o splendidă *situla* — un vas mare de bronz lucrat în Italia, într-un atelier din Campagna — şi apoi un vas dacic cu picior, lucrat cu mîna foarte îngrijit, acoperit cu un slip puternic lustruit, de aspect metalic, vas pe care arheologii îl numesc fructieră. Diametrul acestuia este de 0,70 m. În jurul vaselor s-au clădit pietre de rîu. Peste splendida fructieră a fost aşezat un enorm bolovan, ce nu putea fi ridicat de un singur om; sub ea a mai fost descoperit un vas mic dacic, tot din categoria ceramicii fine. Pe întreaga suprafaţă a fost ridicat apoi tumulul, movila funerară, alcătuită din pămînt, piatră locală şi bolovani de rîu. În momentul descoperirii, bolovanul ce acoperea fructiera se mai găsea doar la 0,30 m adîncime dar înălţimea tumulului trebuie să fi fost de circa 2 m, fiind desigur, în decursul a peste două milenii, spălat de ape.

În pămîntul din care a fost alcătuit tumulul s-au descoperit numeroase fragmente ceramice din epoca bronzului, dovadă că în zona de unde a fost adus acest pămînt a existat o locuire din acea perioadă. Multe dintre fragmente, frumos ornamentate, aparţin culturii Sighişoara-Wietenberg şi anume unei etape finale din evoluţia acestei culturi. În învelişul de pămînt al tumulului au mai fost găsite fragmente ceramice ce datează din perioada mijlocie a Hallstattului (sec. VIII-V î.e.n.), aparţinînd culturii Basarabi. Deoarece pe platoul superior al cetăţii şi pe cele două terase dinspre Sud n-au fost identificate pînă acum vestigii din această vreme, presupunem că o parte din pămîntul folosit la acoperirea suprafeţei pe care s-a clădit rugul a fost adus din vale.

În grămada din centru a tumulului, pe lîngă o mare cantitate de cenuşă şi oase calcinate, s-au descoperit nenumărate piese de metal de la car, hamuri, îmbrăcămintea şi armele defunctului. Au fost scoase din cenuşă cele patru placaje de fier ale roţilor; două dintre ele, păstrînd încă forma

inițială, au încăput în groapa centrală. Celelalte două sînt însă puternic deformate. Diametrul unei roți era de un metru. La car și hamuri, au fost folosite piese de fier și de bronz, ornamente, mai cu seamă de bronz; inclusiv cuiele roților erau de bronz și aveau capul împodobit cu motive floraleajurate. Utilizarea și ornamentica fiecărei piese descoperite vor putea fi precizate numai atunci cînd ele vor fi curățate și conservate.

O largă arie de cuprindere

Carul, ce sperăm să-l putem reconstitui grafic, își găsește analogii în lumea Sud-tracică. El a fost, foarte probabil, lucrat de meșteri autohtoni. Rămîne ca analizele metalografice să precizeze dacă în totalitatea lor piesele metalice ale carului erau produse locale. Cum se știe, daco-geții erau iscusiți meșteri în prelucrarea bronzului și fierului, fapt cu prisosință dovedit nu numai de nenumăratele piese descoperite, ci și de marile ateliere unde se prelucra fierul. Așa sînt, de exemplu, cele de la Grădiștea de Munte[1], pentru a le aminti doar pe cele mai apropiate spațial și, în același timp, cele mai binecunoscute. La Grădiștea de Munte, în punctul „Căprăreața", de exemplu, a fost descoperit un mare atelier de fierărie, unde s-au găsit 887 kg fier brut, precum și nenumărate unelte cu care se lucra, ori care au fost produse aici. Printre produse figurează și piese metalice de car, de alt tip însă decît cele aflate la carul descoperit în tumulul princiar de la Cugir.

Din aceeași grămadă de cenușă a fost scoasă la lumină armura din zale de fier, împodobită cu rozete, pe care a purtat-o cel incinerat. Apoi coiful, tot din fier, ornamentat și el. Deși puternic deteriorat de foc, se poate lesne constata că era de tip grecesc cu obrăzare masive. Piesa urmează să fie restaurată.

Defunctul era înarmat cu o sabie lungă de fier, a cărei lamă a făcut, în urma puternicei arderi, corp comun cu teaca. Sabia este de tip celtic, găsindu-șianalogii în altedescoperiri din Dacia, de pildă în aceea din cetatea dacică de la Piatra Roșie. Este un tip de armă binecunoscut și larg răspîndit în Europa, la sfîrșitul epocii Latène. Pe lîngă sabie, războinicul avea o lance cu vîrf de fier, un scut ale cărui margini și parte centrală de prins *(umbo)*, erau făcute din fier. El poseda, de

... demonstrînd iscusința meșteșugarilor daci (cap de bovideu, stilizat)...

asemenea, o *daca (sica)*, un pumnal scurt cu lama ușor curbată, care, după părerea unor învățați, a dat numele întregului neam al dacilor.

Daca nu este menționată de autorii antici, dar o găsim reprezentată pe Columna lui Traian de la Roma. Cu un asemenea pumnal și-a curmat zilele viteazul rege Decebal. Exemplarul găsit în mormîntul princiar își găsește perechea într-un alt pumnal descoperit tot într-un alt mormînt de la Cugir; ele nu seamănă cu lamele curbe de fier considerate pînă acum a fi celebrele *daca*. Exemplarul din mormîntul princiar este un pumnal, în adevăratul sens al cuvîntului, cu mîner de fier, placat cu lemn, iar lama cu un singur tăiș este ușor curbată.

Printre arme se numără și placajul de fier al unui arc. A mai rămas de amintit un splendid ornament din foiță de aur, lat de 2 cm din care s-au păstrat doar 18 cm. El a fost descoperit în lutul galben din apropierea *situlei* de bronz. Ornamentul de aur — așa cum arată cele cîteva mici găuri în care s-au introdus cuișoare — împodobea o curea. Este vorba — probabil — de o podoabă de harnașament, lățimea fiind prea mică pentru o centură purtată peste armura de zale. În extremitatea de Est a gropii centrale a mai fost descoperit un fragment dintr-o piesă de aur care inițial am crezut că face parte din ornamentul despre care vorbeam. La curățire s-a putut stabili însă că micul fragment are urme de cositor și în consecință a fost aplicat pe metal: poate pe îmbrăcăminte sau arme. Rămîne să fie precizat atunci cînd toate piesele vor fi curățate și conservate.

Placajul de aur este bogat ornamentat. Extremitatea păstrată este modelată în forma unui cap de bovideu stilizat, iar întreaga suprafață este acoperită cu granule conice în relief. Este prima piesă de aur descoperită în Dacia intracarpatică, despre care știm — din relatările autorilor antici — că era bogată în acest metal nobil. Despre comorile în piese de aur ale regilor daci ne vorbesc izvoarele antice, fără însă ca vreuna dintre aceste piese să fi fost descoperită pînă acum. Se știe, de asemenea, că Traian a dus din Dacia mari cantități de aur. Podoabele dacice provenind din Transilvania cunoscute pînă a i erau de

[1] *Magazin istoric*, nr. 4/1979.

... şi furnizînd preţioase indicii asupra ritualului de înmormîntare

argint, în unele cazuri aurit. Excepţie făcea doar un inel lucrat dintr-o sîrmă subţire de aur pe care l-am descoperit în aşezarea de la Pecica. Şi în Dacia extracarpatică, descoperirile de piese de aur sînt rare, dacă facem abstracţie de tezaurul de la Cucuteni-Băiceni şi de celebrul coif de la Coţofăneşti, ce aparţin însă unei perioade mai timpurii (sec. IV-III î.e.n.).

Contemporan cu Burebista?

Aşa cum o dovedeşte inventarul său, mormîntul princiar de la Cugir datează din secolul I î.e.n. şi a aparţinut, fără îndoială, unei personalităţi de vază, unuia dintre fruntaşii cetăţii dacice, contemporan, poate, cu Burebista. Nu este exclus ca el să fi fost chiar unul dintre curtenii marelui rege. Dar supoziţiile în acest sens se izbesc de imposibilitatea fixării mai exacte în timp. Sigur este însă că mormîntul recent descoperit formulează noi date despre perioada cînd daco-geţii au fost uniţi de către „cel dintîi şi cel mai mare rege din Tracia". Fastul curţii lui Burebista pe care abia dacă am îndrăznit să-l postulez în lucrarea consacrată marelui rege, îşi găseşte acum legitimare.

Cu mult mai importante mi se par însă implicaţiile istorice mai largi ale noii descoperiri pentru întreaga civilizaţie a strămoşilor noştri. Morminte princiare dacice, tumulare din această epocă se cunoşteau pînă acum doar în apropierea unor dave din spaţiul extracarpatic, la Popeşti (com. Mihăileşti, jud. Ilfov), Piscul Crăsani (com. Balaciu, jud. Ialomiţa), Radovanu (jud. Ilfov), Poiana (jud. Gorj), Cetăţeni (jud. Argeş), Poiana (com. Nicoreşti, jud. Galaţi), Răcătăul de Jos (com. Horgeşti, jud. Bacău) şi Brad (com. Negri, jud. Bacău). Toate acestea sînt însă departe de bogăţia celui de la Cugir, la care se adaugă şi împrejurarea că el a fost bine păstrat, ceea ce a permis minuţioase observaţii cu privire la ritualul de înmormîntare. Mormîntul de la Cugir se încadrează în grupul mormintelor de incineraţie cu tumuli, ce-şi găsesc antecedente directe în faze mai vechi ce ajung pînă în sec. VI î.e.n., dovedind, în acest fel, nu numai continuitatea, ci şi perfecta unitate — în spaţiu şi timp — a daco-geţilor.

Mormîntul princiar dacic de la Cugir împreună cu toate celelalte pe care le-am amintit sînt dovezi sigure ale unei puternice stratificări a societăţii daco-getice din secolul I î.e.n. stratificare ce impunea apariţia statului. Războinicul dac de la Cugir a fost înmormîntat într-un fastuos costum de luptă, cu armură din zale de fier, cu coif şi numeroase arme. Că această vestimentaţie nu reprezintă un caz izolat ne-o dovedesc alte descoperiri din spaţiul vechii Dacii. Armuri din zale de fier s-au mai găsit la Popeşti, Poiana (Gorj), Cetăţeni şi Răcătăul de Jos, iar coifuri la Popeşti, Poiana (Gorj) şi Piscul Crăsani. Este deci limpede că, cel puţin unii dintre luptătorii fruntaşi ai dacilor posedau coifuri şi armuri din zale de fier, la care se adăuga întregul armament cunoscut în antichitate: sabie, pumnal, lance, scut, arc. Este o imagine diferită de cea pe care o aveam despre daci. Pe reliefurile de marmură ale Columnei lui Traian sau pe alte monumente de artă romană strămoşii noştri, în frunte cu viteazul rege Decebal, sînt prezentaţi îmbrăcaţi cu iţari, cămaşă legată cu brîu şi suman, iar fruntaşii poartă pe cap acea căciulă *(pilleus)* ca semn de noblеţe. Etnografii s-au străduit să găsească — şi au găsit — asemănări între îmbrăcămintea dacilor de pe Columnă şi unele porturi populare româneşti din zilele noastre. Nu puţini au fost şi mai sînt încă învăţaţii care — pornind de la această realitate — dau crezare totală reliefurilor Columnei traiane, în care văd documente riguros autentice, considerînd că sculptorii înşişi, chiar dacă n-au participat la lupte, au avut la îndemînă textul *Comentariilor* lui Traian, în care împăratul a descris, luîndu-l ca model pe Cezar şi campaniile sale din Galia, cele două războaie pe care le-a purtat în Dacia. De asemenea, o sursă de inspiraţie privind chipul şi portul dacilor au fost numeroşii prizonieri duşi la Roma. Este însă cel puţin ciudat ca dacii, care posedau o civilizaţie de înalt nivel, să fi dus, în totalitatea

(Continuare în p. 61)

UNIVERSUL SATULUI MEDIEVAL TRANSILVĂNEAN

Acad. ŞTEFAN PASCU

Satul transilvănean, ca dealtfel toate satele româneşti, a fost o realitate socială complexă, îmbrăcînd o multitudine de aspecte, care toate la un loc alcătuiau o unitate în diversitate. Răspîndit pe văi şi dealuri, în cîmpii şi pe coline, în zonele depresionare şi pe sulşurile munţilor, pînă la altitudini de peste 1 000-1 100 m, satele transilvănene se deosebeau în raport de condiţiile de relief, de ocupaţiile locuitorilor, de anumite particularităţi locale, în mai multe tipuri: sate cu case izolate şi dispersate, caracteristice zonelor de munte, cu gospodării depărtate unele de altele, aşezate în mijlocul terenului cultivabil sau de fînaţuri; sate disociate, cu grupuri de gospodării izolate, caracteristice zonelor de dealuri; sate de vale, aşezate de-a lungul unei ape curgătoare şi sate de-a lungul drumului, aşezate de-a lungul unui drum public; în sfîrşit, sate concentrate şi sate aglomerate, caracteristice mai ales zonelor de şes, de cîmpie[1].

Înfăţişarea tipologică se cuvine înţeleasă în evoluţia sa: aşezările săteşti n-au rămas în forme încremenite, structurile iniţiale s-au transformat mereu, pe măsura dezvoltării lor în raport de evoluţia societăţii. De la aşezarea simplă, cu o singură uliţă, s-a ajuns la sate cu o „sistematizare" complexă, cu mai multe străzi. Fenomenul se datoreşte mai cu seamă creşterii populaţiei. Dar nu numai sporul demografic a contribuit la dezvoltarea satelor. În mare măsură aceasta s-a datorat dezvoltării forţelor de producţie, creşterii continue a potenţialului economic. Din necontenitele căutări de noi terenuri de ogor, din nevoia de a leşi din cadrul strîmt al unei comunităţi săteşti s-a ivit un fenomen deosebit de interesant — „roirea" satelor.

[1] Magazin istoric, nr. 7/1979.

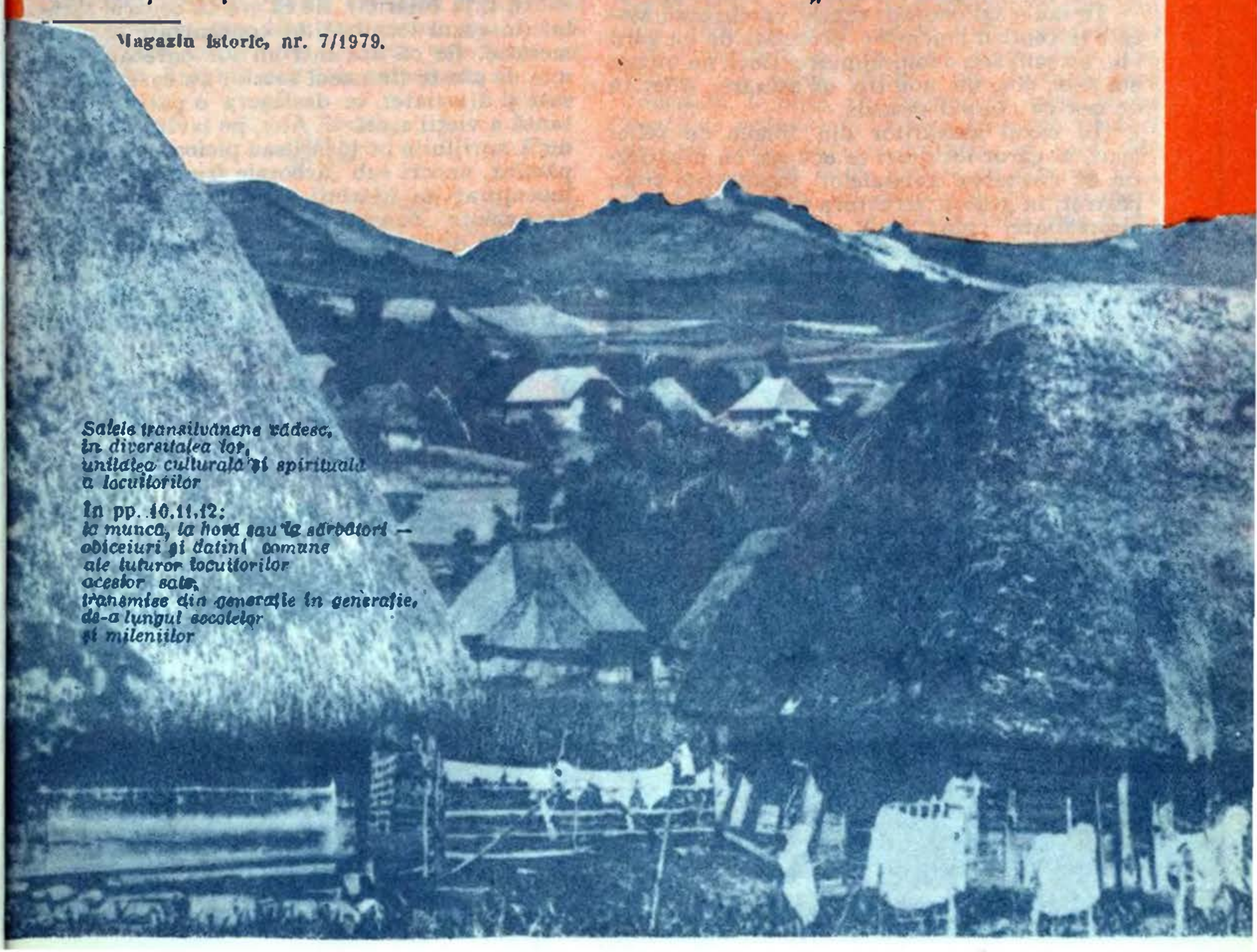

Satele transilvănene trădesc, în diversitatea lor, unitatea culturală şi spirituală a locuitorilor

În pp. 10,11,12: la muncă, la horă sau la sărbători — obiceiuri şi datini comune ale tuturor locuitorilor acestor sate, transmise din generaţie în generaţie, de-a lungul secolelor şi mileniilor

Întinderea

La începutul existenței lor, așezările sătești erau formate din gospodării organizate pe parcele mai mult sau mai puțin izolate, de mărimi și de forme diferite: pătrate, dreptunghiulare, ovale, semiovale, alungite etc. Erau așezări împrăștiate, cu case izolate, dispersate etc. sau așezări de-a lungul drumului sau a unei văi, cu unul sau două șiruri de case, pe distanțe de 500-600 m lungime.

În general, așezările sătești ocupau o suprafață relativ întinsă raportată la numărul locuitorilor. Locuințele erau răsfirate, uneori grupate. Cu timpul, satele s-au diferențiat din punct de vedere al structurii, fenomenul fiind caracteristic tuturor țărilor europene și chiar celor din afara continentului. Schimbarea este vizibilă îndeosebi după marea invazie tătaro-mongolă din 1241[1], cînd a urmat o perioadă de relativă liniște, iar rezultatul creșterea populației și îmbunătățirea situației economice a oamenilor, ca urmare a ameliorării tehnicii agricole.

Diferențierea tipologică se datorește mai ales extinderii desțelenirilor și defrișărilor „pămînturilor pustii", la marginea hotarului satului. O parte a locuitorilor satului, de obicei cei tineri, mai întreprinzători, mai temerari, se desprindeau din satul vechi, căutînd loc de așezare în afara localității. Astfel, procesul social al extinderii cîmpurilor de cultură însemna, totodată, crearea de noi „habitaturi", noi sate, așezate în poienile despădurite sau la poalele pădurilor.

În noile aglomerații rurale, casele erau așezate în centrul poienelor, protejate de un gard viu, un șanț sau o împrejmuire. Deci, nu numai noi sate, ci și un nou tip de așezare, diferită de cea cu cîmpul deschis.

În cazul așezărilor din zonele cu relief înalt, ai căror locuitori se ocupau cu predilecție de creșterea animalelor, localitățile și-au păstrat, în genere, structura tipologică de sate împrăștiate, chiar dacă suprafața locuită a crescut prin amenajarea a noi parcele și, pe acestea, a unor noi gospodării. În unele zone care permiteau și practicarea agriculturii, ele și-au modificat întrucîtva structura, devenind sate răsfirate (cu o densitate ușor sporită), deseori foarte întinse.

În așezările din zone de coline și dealuri, ai căror locuitori se îndeletniceau în aceeași măsură cu agricultura și creșterea vitelor, satele au crescut mai puțin prin extindere; a sporit mai mult densitatea din vatra satului, prin divizarea gospodăriilor. „Îndesirea" gospodăriilor a ținut seama de căile de acces intens bătătorite, acestea transformîndu-se, treptat, în ulițe sau drumuri. Asemenea tip de sat este întîlnit în toate Țările române.

Cel mai răspîndit tip de sat din Transilvania și din celelalte țări românești se pare că a fost cel de-a lungul drumului sau a unei văi. Și aceste sate s-au dezvoltat tot în lungime. În foarte multe cazuri, așezările de vale și cele de-a lungul drumului se completau și se suprapuneau chiar, deoarece adeseori drumul public, de-a lungul căruia se înșirau casele, urma valea unei ape.

„Piața"

Elementul cel mai important al satului îl constituia „piața" — locul unde se adunau oamenii duminica, în jurul horei tinerilor; tot aici se strîngeau bărbații satului la sfat, de obicei duminica, dar și în alte zile, atunci cînd întîmplările mai puțin obișnuite o impuneau.

În fața bisericii, fie că era în centrul satului (în cazul localităților concentrate și aglomerate), fie că era într-un loc oarecare, dar mai de cinste (în cazul satelor cu case dispersate și disociate), se desfășura o parte importantă a vieții așezării. Aici, pe lavițe din scîndură, sprijinite pe țăruși sau picioare înfipte în pămînt, uneori sub „arborele frunzos", judele, înconjurat de bătrînii satului, cei numiți în documente „oameni buni și bătrîni", judeca pricinile dintre oameni, făcea dreptate potrivit cu obiceiul pămîntului — legea nescrisă, mai puternică și mai respectată de cele mai multe ori decît cea scrisă, cuprinsă în decrete

[1] *Magazin istoric*, nr. 11/1976.

și legiuiri. Cu înțelepciunea ancestrală, însoțită de chibzuința izvorîtă din conștiința răspunderii față desatșide propria lor conștiință, acești oameni ai pămîntului știau să fie blînzi cu cei îndreptățiți la blîndețe, severi cu cei răi și înrăiți. De aceea oamenii îi respectau și li se supuneau, aveau mai mare încredere în judecata lor și în obiceiul verificat de veacuri, decît în judecata „solemnă" a celor ce se inspirau din cărți de lege cu pretenții de înțelepciune.

Dat fiind rolul pieței în viața satului, de multe ori, în condițiile „sistematizării" așezărilor rurale, nu s-a neglijat „amenajarea" unei piețe mai mari sau mai mici, care era și loc de tîrg săptămînal sau anual — iarmarocul — unde se vindeau animale, se desfăceau produsele agricole și animaliere.

În general, pe măsura înmulțirii populației, vatra satului se extindea spre cîmp, spre hotar. Cazul satului Cheresig (Bihor), care în 1446 căuta locuri de așezare a oamenilor în afara vetrei sale, nu e singular. Extinderea se făcea, de multe ori, după un plan chibzuit, potrivit cu condițiile oferite de mediul înconjurător. Se „sistematiza" mai întîi vatra satului, apoi așa cum precizează mai multe documente de la sfîrșitul sec. XIV și din sec. XV, se „croiau" drumurile de legătură.

Uneori, aceste sate erau înconjurate de fortificații simple, cum este cazul așezării Coceni din Cîmpia Română. Lucrările de apărare se rezumau la un șanț, ce ocrotea un „gard" din trunchiuri de copaci înfipte în pămînt, distanța dintre ele fiind completată cu mărăcini sau alte materiale; mai rar se construiau ziduri din piatră, prevăzute cu porți în dreptul ulițelor principale.

Ulița

Deseori satele erau străbătute de „drumuri mari", „drumuri obștești", șoselele acelor vremuri. Așa, de pildă, satul Britonia, vechea Sarmizegetusa romană[1] era traversat de „drumul obștesc" *(via publica)*, care, potrivit ultimelor cercetări, ar fi fost chiar vechea cale romană.

[1] *Magazin istoric*, nr. 8/1977.

Drumul ce traversa Transilvania de la Sud la Nord, străbătea satul Căpuș, din apropierea Clujului, de la un capăt la altul. Prin Biertanul din părțile Tîrnavei trecea un „drum obștesc" care se afla lîngă piața tîrgului.

Fie că erau străbătute sau nu de drumuri obștești, satele aveau una sau mai multe ulițe, în raport cu structura și mărimea lor. Astfel, în satul Seceani din comitatul Arad, încă la 1337, erau mai multe ulițe, dintre care una ducea la biserică. În satul Batăr (Bihor) erau pomenite în anul 1354 șase ulițe, dintre care una a nemeșilor, alta a cărămidarilor, o a treia a bogaților etc.

Ulițele, erau împodobite de locuințe fie pe o singură parte, fie pe ambele părți. În cazul satelor de vale și a celor de-a lungul drumului, casele erau de obicei pe o singură parte a uliței, aspect consemnat de numeroase documente. În localitățile în care populația se înmulțise, vatra satului se extindea de amîndouă părțile uliței, de-a lungul văii sau de-a lungul drumului și nu rareori, paralel cu ulița principală sau perpendicular pe aceasta se formau noi ulițe. Această „sistematizare" rurală era caracteristică satelor concentrate și aglomerate, unde mai multe ulițe convergeau spre „centru", spre „piață", iar din aceste ulițe (socotite principale), se desprindeau altele (mai înguste), conferind satelor un aspect structural mai complex. Ulițele periferice aveau îndeobște un singur rînd de case, iar cele cu două rînduri erau de obicei mai vechi, mai centrale. Hotărniciri datînd din anii 1360 și 1366 oferă bune posibilități de cunoaștere a evoluției unor sate din Bihor. În satul Tileagd, de exemplu, era pomenită o uliță cu un rînd de case *(vicus simplicis ordinis)* și o alta cu două rînduri de case *(vicus duplicis ordinis)*; în satul Săbolciu — două ulițe, fiecare cu cîte un rînd de case; în Ineu, un sat mai vechi, mai mare și mai bine așezat, în care la 1360 erau menționate trei ulițe, acum, în 1366, existau cinci, din care, două cu cîte două rînduri de case; tot cinci ulițe erau pomenite și în satul Telechiu la 1366: patru cu cîte un singur rînd de case și una cu două rînduri.

Nu o dată documentele fac distincție între tipurile de uliță, delimitîndu-le pe

cele principale. Aşa, de pildă, în Seceni, din comitatul Aradului, existau la 1337 două uliţe, dintre care una ducea la biserică — era, deci, uliţa principală. În sfîrşit, documentele ne edifică şi asupra densităţii locuirii uliţei. Pe o uliţă cu un singur rînd de case, în satul Ciumeşti, din comitatul Satu Mare, locuiau, la 1352, opt iobagi.

Uneori, se preciza şi poziţia geografică a străzilor, cum e cazul satului Cund, din scaunul Sighişoara, unde un document din 1395 consemna două uliţe cu două şi respectiv un şir de case, care străbăteau satul, de la Miază-noapte la Miazăzi; o a treia uliţă se întindea de-a lungul unui pîrîu.

Documentele oferă o imagine nu numai a ceea ce însemna, sub raport numeric, satul, ci, la o analiză mai atentă, şi a înfăţişării sale, a aspectului complex al aşezărilor rurale.

Roirea

Evoluţia localităţii rurale, de la aşezarea simplă cu o singură uliţă la cele cu mai multe străzi n-a fost singurul aspect al dezvoltării satului. Un fenomen aparte l-a constituit desprinderea dintr-o aşezare mai veche a unei părţi a populaţiei, în dorinţa de a întemeia o nouă sau noi aşezări, fenomen caracterizat de istorici şi sociologi sub numele de „roire". Noului sat i s-a dat, în genere, numele celui vechi. Este explicaţia numărului relativ mare de localităţi purtînd acelaşi nume, însoţit de apelative sau adjective: Mare-Mic, de Jos-de Sus-de Mijloc, Vechi-Nou etc.

Iniţial, locuitorii cîştigau noi terenuri agricole prin defrişarea arborilor şi desţelenirea pămînturilor „pustii" de la marginea satului. Dar locurile de ogoare nu se puteau înmulţi la nesfîrşit. Cînd distanţa între locuinţă şi ogor era mai mare decît ceea ce se putea parcurge liniştit într-o zi, dus-întors, pe jos ori cu carul, atunci — pentru a-şi putea lucra terenurile agricole — locuitorii sau o parte a acestora îşi părăseau vechile gospodării, aşezîndu-se în grupuri mici în alt loc, întemeind o nouă aşezare. Fenomenul putea fi spontan, din iniţiativa locuitorilor, dar uneori şi dirijat de o persoană „oficială": stăpînul de pămînt, judele, cnezul etc. Sporirea populaţiei, în unele cazuri, însemna prisos de populaţie, iar urmarea era plecarea unei părţi a acesteia, a unui „roi", care întemeia o nouă aşezare. În lumea medievală se petreceau, astfel, simultan, două fenomene opuse: pe de o parte, satele creşteau prin înmulţirea populaţiei, iar pe de alta se micşorau prin „roire".

De obicei, satele „roi" nu se depărtau prea mult de satele „matcă", deoarece oamenii erau legaţi cu mii de fire de locurile unde trăiseră strămoşii şi părinţii, unde se aflau rudele lor. Chiar şi obţinerea pămîntului de ogor în apropierea hotarului vechiului sat — prin desţelenire, defrişare şi desecare — era mai uşoară. Apoi nu trebuie neglijat faptul că orizontul geografico-politic al ţăranului acelor vremuri era destul de restrîns, constituind o piedică în hazardarea oamenilor la mari depărtări. Doar cînd nu aveau altă scăpare de opresiune, oamenii îşi luau „lumea în cap", căutînd salvarea la depărtări mai mari, de multe ori trecînd în celelalte două ţări româneşti, de la Sud şi Est de Carpaţi, în Ţara Românească şi Moldova. Exemplele din această categorie sînt numeroase, mai ales din sec. XVI-XVIII. Vaideenii din Vîlcea şi Peştişanii din Gorj pot fi „roiuri" ale satelor Vaideii Haţegului (sau omonimul lor de lîngă Orăştie) şi ai Peştişului hunedorean. Existenţa a două, trei, uneori a mai multor aşezări cu

același nume era întîlnită în majoritatea comitatelor și districtelor, atît în regiunile de șes, cît și în cele de coline și de munte, deoarece satele se divizau, se înmulțeau în raport cu nevoia de pămînt de ogor, din cauza exploatării feudale, a luptelor dintre marii feudali, a unor strămutări forțate, dar uneori și „de bunăvoie", în căutarea de condiții mai ușoare de viață, ori „prin colonizări" de către cnezi și voievozi, mai ales în Hunedoara, Banat și Maramureș sau în partea cu relief înalt a comitatelor Satu Mare (Baia Mare, Oaș), Bihor (Beiuș), Arad, Zarand, Sălaj, Cluj etc.

Politica de populare era sprijinită de oficialitate, deoarece în felul acesta sporeau beneficiile rezultate din obligațiile populației față de vistierie. De aceea, în numeroase documente acordarea unei danii era condiționată de întemeierea pe suprafața de pămînt dăruită a noi așezări. Dar întemeierea de așezări noi se datora, în primul rînd „suprapopulării" mai vechilor așezări — suprapopulare raportată mai cu seamă la posibilitățile de trai. În condițiile acelor vremuri, cu productivitate scăzută, pămîntul de ogor și de fînețe putea asigura cele necesare vieții unui număr limitat de oameni și animale. Pe de altă parte, pămînt era suficient, dar trebuia defrișat, desțelenit sau desecat, pentru aceste activități fiind necesară și desprinderea unui număr de gospodării dintr-o așezare mai mare sau mutarea vetrei satului.

Grupului inițial, sub conducerea unui cnez, voievod, jude, greav, se atașau, cu timpul, și alți oameni, plecați de bunăvoie sau de nevoie din satul mai vechi. Alteori, cnezii, juzii, voievozii și crainicii români, juzii și căpitanii secui, juzii și greavii sași „întemeiau" sate pe pămînturile dăruite de oficialitate ca răsplată pentru credință și slujbele credincioase. În cazul dintîi, al satelor nou întemeiate prin roire sau prin „colonizare", acestea se bucurau, un oarecare timp, de unele libertăți din punct de vedere social-juridic. În al doilea caz, libertatea era de la început limitată totuși voievodului, cnezului sau judelui întemeietor i se dăruia conducerea satului respectiv sub titlul de drept cnezial *(jure Kenez atus)* și i se lăsau și o parte din dările adunate de la locuitori. Și oamenii beneficiau o vreme de unele scutiri de obligații feudale, ceea ce favoriza popularea acestora. Uneori se întemeiau sate și la cererea orășenilor, cum este cazul satului românesc Feleac, de lîngă Cluj care a luat ființă la cererea clujenilor, cu scopul de a păzi drumul caravanelor meșteșugarilor și negustorilor.

Cladova x 10

„Roirea" este adeverită de documente destul de timpuriu. Prima mențiune cunoscută se referă la satul Diviciori din comitatul Solnoc-Dăbîca și Luncani-Grind din comitatul Turda care încă la sfîrșitul sec. XII (1173-1176) erau dedublate: Diviciorii de Sus și Diviciorii de Jos, Grindul de Jos și Grindul de Sus. Firește împărțirea acestor sate — ca și a altora — nu se întîmplase în anul menționării documentare, ci mai devreme cu ani și cu decenii chiar. Argumentul logic e sprijinit de numeroase dovezi oferite chiar de documente: satele cu apelativele „de Sus", „de Jos", „de Mijloc", „Mare", „Mic" etc. nu apar deodată în documente, cu toate că, evident, atunci cînd documentele pomenesc un sat cu apelativul „de Sus", obligatoriu trebuie să fi existat și celălalt — „de Jos".

Situația e asemănătoare și în cazul satelor Cherechiu din comitatul Bihorului. În 1291-1294 sînt pomenite trei sate Cherechiu: al lui Ioan, al lui Gal și al lui Mihail, toate în părțile Săcuenilor. Erau numite, cu numele proprietarilor sau al parohilor din acel timp, pentru a le distinge, unul de altul; în 1311, aceleași localități erau din nou amintite, de astă dată fără numele persoanelor, ci simplu „Cherechiu, alt Cherechiu, al treilea Cherechiu", toate desprinse din cel pomenit la 1220, doarcu un singur nume: *villa Kerequi*. Se putea petrece însă și fenomenul invers, de grupare a mai multor localități, în una purtînd același nume. În 1320 erau pomenite, în Banat, trei sate Buziaș, Buziașul Unguresc, Buziașul Sîrbesc și Buziașul Mic. Mai tîrziu, în a doua jumătate a sec. XIV, nu se mai pomenește, în documente, decît o așezare cu numele Buziaș, orașul de astăzi. Ceea ce înseamnă că unul din cele trei Buziașuri le-a „înghițit" pe celelalte două prin extensiune, distanțele dintre ele fiind foarte mici.

Un caz aparte îl prezintă și satele Bucerdea din comitatul Alba. În prima jumătate a sec. XIV, existau Bucerdea Vinoasă Ungurească, menționată documentar la 1238, Bucerdea Grînoasă (1303) și o Bucerdea Vinoasă Românească (1346). Bucerdea Grînoasă a supraviețuit pînă astăzi ca o entitate deosebită, dar cele două sate Bucerdea Vinoasă s-au contopit într-unul singur.

Cel mai sugestiv exemplu de „roire" a satelor îl prezintă însă cazul satului Cladova, din comitatul Arad, multiplicat de zece ori. Existau la 1439-1519, zece sate ce purtau acest nume. Dintre ele cel mai bogat și mai bine populat trebuie să fi fost satul Cladova, strămoșul celorlalte, pomenit la 1332-1337. Rînd pe rînd, vreme de un secol, satul Cladova a „roit" de nouă ori, tot de atîtea ori întemeindu-se cîte o nouă Cladovă. Șase sînt menționate la 1438: Cladova de Sus, Cladova lui Ioan, Cladova Mică, Cladova Maghiară, Cladova Cnezului Nicolae și Cladova Szilvágy. Iar în anii următori, pînă la 1519, alte patru: Cladova de Secuș, Cladova Porcești, Unjar-Cladova și Valea Cladova.

Pentru amploarea fenomenului de „roire" a satelor sînt semnificative datele statistice: din cele circa 4 000 așezări menționate în documente în perioada 1351-1541, vreo 700 (circa 18 la sută) erau dedublate, triplate și mai mult chiar.

Reflectînd procesul firesc de creștere demografică, „roirea" satelor constituie, totodată, dovada unui progres social-economic. Prin desțelenirea și desecarea pămîntului, „roirea" satelor a marcat cîștigarea de noi terenuri pentru agricultură și, implicit, o producție agricolă sporită.

Un valoros vestigiu arhitectural:

MONUMENTELE RUPESTRE DE LA BASARABI

Dr. PETRE DIACONU,
Institutul de arheologie București

Cercetările arheologice efectuate vreme de aproape zece ani în masivul de cretă din partea de Sud-Vest a comunei Basarabi — fost Murfatlar — din județul Constanța[1] au scos la lumina zilei resturile unei imense cariere din care s-au exploatat cîndva blocuri de formă paralelipipedică. Analiza atentă a vestigiilor și a zonei învecinate a determinat pe cercetători să conchidă că blocurile de cretă au fost folosite la ridicarea unei anume părți a așa-zisului „val de piatră", care brăzdează mijlocul Dobrogei, între Axiopolis (Cernavoda), de pe malul drept al Dunării și Tomis (Constanța), de pe țărmul Mării Negre. Întrucît valul a fost construit către sfîrșitul secolului X este de la sine înțeles că și cariera de cretă de la Basarabi datează din aceeași epocă.

Totodată, în interiorul acestei cariere a fost identificat un complex religios, care a funcționat în același timp cu cariera. Complexul religios — un veritabil monument arhitectural — poate un așezămînt mănăstiresc, se compune din bisericuțe, capele, galerii, morminte, catacombe, diferite încăperi etc.[2] Cele mai multe dintre acestea au un caracter rupestru, în sensul că au fost amenajate, prin săpare și scobire, direct în masivul de cretă. Cu alte cuvinte, încăperile la care ne referim au aspectul unor grote.

Inventarul arheologic, scos la iveală din vestigiile de la Basarabi, se compune din rîșnițe, unelte de lucru (dălți, răzuitoare, topoare, tesle) întrebuințate la tăierea blocurilor de cretă și vase (oale, urcioare, amfore) folosite de lucrătorii din carieră și de călugării care viețuiau în așezămîntul mănăstiresc. Pe pereții carierei și — cu deosebire — pe cei ai încăperilor s-au găsit, scrijelite, diferite cruci și alte semne, cum ar fi pentagrama (adică steaua în cinci colțuri), labirintul, țintarul, pătratul cu două diagonale etc. Un loc deosebit îl ocupă reprezentările zoomorfe (cai, iepuri, lupi, vulpi, păsări, șerpi) și antropomorfe (oranți=sfinți, călăreți și alte figuri omenești). Se mai întîlnesc reprezentări de corăbii, steaguri, topoare duble de luptă, potire etc. Tuturor acestora li se adaugă o sumedenie de inscripții scrijelite pe pereții încăperilor. Unele, mai puțin numeroase, sînt în caractere grecești, celelalte, în caractere runice și chirilice.

Odată stabilită datarea monumentului arheologic de la Basarabi și cunoscîndu-se scopurile înființării carierei de cretă de aici, rămîn nerezolvate încă două probleme, și anume: a) precizarea rostului așezămîntului mănăstiresc; b) identificarea etnicului comunității omenești din acel loc.

Prima chestiune și-a găsit răspunsul relativ ușor. Azi este pe deplin stabilit că ecleziaștii de la Basarabi erau angajați în exploatarea blocurilor de cretă ce urmau să fie folosite la ridicarea valului de piatră. Și nu-i de mirare! La sfîrșitul mileniului I e.n., unele organisme ecleziastice au fost direct impli-

[1] *Magazin istoric*, nr. 5/1968.

[2] Despre realitățile arheologice de la Basarabi, vezi *Dacia*, VI, 1962, pp. 317, 335 și *Din istoria Dobrogei*, vol. III, București, 1970, pp. 180-223. Tot aici și restul bibliografiei. Monumentul arheologic de la Basarabi va fi înfățișat *in extenso* într-un volum redactat de arhitecții Liana și Virgil Bilciurescu și arheologul Petre Diaconu.

cate în activităţile iniţiate de autorităţile politico-militare ale formaţiunilor statale. Un exemplu în acest sens îl constituie valul de piatră care a reclamat deschiderea — printre altele — şi a carierei de la Basarabi. Desigur, construirea valului, operă strict militară, avînd menirea să apere o anume zonă a fostei provincii Scythia Minor împotriva unui eventual atac pornit dinspre gurile Dunării — a fost iniţiată de o putere statală, dar ducerea ei la bun sfîrşit s-a desfăşurat în condiţiile angajării efortului întregii populaţii din zona centrală a Dobrogei, inclusiv al ecleziaştilor de la Basarabi.

A doua chestiune a suscitat şi continuă să suscite discuţii ample.

Potrivit unei opinii, cei mai mulţi dintre locuitorii de la Basarabi erau români. Adepţii acestei teze nu exclud însă existenţa, alături de români, şi a altor elemente etnice reprezentate de goto-varegi, slavo-bulgari, greci şi chiar pecenegi.

Potrivit altei opinii, lucrătorii şi călugării de la Basarabi ar fi fost, în exclusivitate, bulgari. Drept argument hotărîtor pentru această teză se aduce existenţa inscripţiilor runice şi chirilice. Adepţii acestei teze ne asigură că bulgarii, pînă a-şi însuşi scrierea chirilică — către a doua jumătate a sec. IX — s-au folosit de scrierea runică, pe care ar fi cunoscut-o încă din vremurile cînd trăiau în regiunile azovo-caucaziene (sec. VI-VII). Faptul că inscripţiile runice de la Basarabi datează de la sfîrşitul sec. X, deci dintr-o epocă ulterioară în timp datei însuşirii de către bulgari a scrierii chirilice, ar trebui considerat, susţin adepţii tezei menţionate, ca un ecou întîrziat al unei practici desfăşurate pe scara cronologică a mai multor veacuri.

Interiorul unui monument rupestru...

Evident, astfel expusă, „demonstraţia" nu poate fi convingătoare. În măsura în care inscripţiile runice din Dobrogea, în general, şi de la Basarabi, în special, ar fi opera bulgarilor, ar fi trebuit ca ele să apară şi în Nord-Estul Bulgariei, adică exact în regiunea în care s-au instalat drujinele (cetele de luptători) lui Asparuch, după ce au venit la Sud de Dunăre. Or, asemenea inscripţii nu se întîlnesc nici măcar la Pliska, oraşul-capitală a statului bulgar, ca să nu mai vorbim de celelalte centre din Nord-Estul Bulgariei. Firește, în cazul de faţă avem în vedere nu semnele alfabetiforme, care s-au impus ca mărci de olar sau de pietrar, ci inscripţiile propriu-zise.

Cele mai vechi inscripţii bulgăreşti — datînd din epoca dinainte de însuşirea scrierii chirilice descoperite la Pliska şi în alte centre ale statului bulgar — sînt redactate în limba şi cu caractere greceşti. Mai mult chiar, inscripţiile în limba bulgară-turcă (înainte de asimilarea populaţiei turcice a bulgarilor de către slavii de Sud, — asimilare din care au rezultat bulgarii evului mediu) sînt scrise în caractere greceşti. Prin urmare, venind la Sud de Dunăre, bulgarii — pînă a-şi însuşi scrierea chirilică — s-au folosit timp de cîteva veacuri de scrierea grecească. Iată, aşadar, numai o parte a motivelor care ne îndrituiesc să socotim că bulgarii n-au scris niciodată în caractere runice. Ei n-au folosit aceste semne nici măcar atunci cînd se aflau în regiunile azovo-caucaziene. Într-adevăr, dacă bulgarii s-ar fi folosit de astfel de scriere încă de pe vremea sălăşluirii lor în Răsăritul Europei, cu siguranţă că

... şi corabie, incrustată pe pereţii de creită de la Basarabi

această scriere s-ar fi transmis şi consîngenilor lor, din cadrul statului Bulgaria Mare de pe Volga, originari — după cum se ştie — tot din regiunile azovo-caucaziene. Or, în

teritoriile din alcătuirea „Bulgariei Mari" nu s-a găsit pînă în prezent nici o inscripţie runică susceptibilă să fie atribuită bulgarilor. Acolo s-a folosit, în chip obişnuit, scrierea arabă.

Astfel prezentîndu-se situaţia, sînt mai apropiate de realitatea istorică opiniile celor care admit că scrierea runică de la Basarabi aparţine unor comunităţi de populaţie nordică sau că ea constituie o scriere criptică.

Reprezentări de oranfi (sfinfi), păsări şi însemne religioase vădind influenţe romane

Inscripţie cu caractere runice

proprie vieţii monahale din regiunile pontice şi danubiene ale vremii. Un răspuns exact în acest sens se poate da numai după descifrarea lor. Pînă atunci, conform adagiului latin, *historici certant* (istoricii cercetează).

Nici inscripţiile chirilice nu pot fi aduse în sprijinul prezenţei exclusive a unei populaţii bulgăreşti la Basarabi. Angajîndu-ne pe făgaşul unei atari argumentări ar trebui să admitem că tot bulgari au fost şi cei ce au viefuit în sec. XIV-XVI, la Curtea de Argeş, Tîrgovişte, Suceava etc., pentru că inscripţiile şi documentele vremii din aceste localităţi sînt redactate în limba medievală bulgară şi exprimate în caractere chirilice. Nu insistăm asupra lipsei de temei a unei atari presupuneri. Dimpotrivă, dacă ţinem seama de faptul că unele inscripţii chirilice de la Basarabi conţin greşeli de fonetică şi sintaxă, ajungem la concluzia că autorii scrierii nu erau totdeauna familiarizaţi cu limba bulgară medievală. Oricum ar fi, existenţa inscripţiilor chirilice de la Basarabi nu trebuie socotită ca un fenomen insolit, de vreme ce e e au fost făcute într-o epocă în care limba oficială a cancelariilor şi bisericii din regiunile noastre era slavo-bulgara.

Din cele relatate pînă aici reiese limpede că inscripţiile de la Basarabi n-au cum oferi criterii precise de determinare a etnicului locuitorilor de acolo. În schimb, asemenea criterii ni le oferă studiere documentelor strict arheologice, cum ar fi, de pildă, ceramica sau diferitele reprezentări zoo şi antropomorfe, reprezentările de cruci şi semne cu caracter magic-religios etc.

Dintru început atrage luarea aminte faptul că între vasele descoperite la Basarabi apar frecvent borcanele şi urcioarele din humă albă, decorate cu vopsea roşie sau brună. Această categorie ceramică, specifică Dobrogei, îşi trage originea dintr-o anume ceramică provincial-romană din sec. V-VI. Firește, transmiterea unei tradiţii ceramice din antichitatea romană în epoca medievală timpurie la Dunărea de Jos nu se putea face decît prin intermediul populaţiei locale romanizate. Această constatare se desprinde şi din studierea urcioarelor modelate la roata olarului şi înfrumuseţate cu smalţ verde-oliv, ca şi a borcanelor din pastă nisipoasă, decorate cu linii incizate orizontal. În atari condiţii, se poate spune, fără teama de a greşi, că *purtătorii* ceramicii de la Basarabi erau, în majoritatea lor, români.

Aici, la Basarabi, se întîlnesc frecvent reprezentări de semne tipice vieţii materiale şi spirituale epocii romane. Avem în vedere mulţimea siluetelor de iepure şi de lup, a fasciilor pe care le purtau lictorii, a ţintarului etc. Unele dintre ele, cum ar fi, de exemplu, toporul dublu de luptă şi potirul, erau de sorginte mediteraneană, dar ele au fost răspîndite în regiunile noastre de romani. Prezenţa tuturor acestor semne şi reprezentări la Basarabi nu se poate explica în afara existenţei unei puternice comunităţi româneşti. Dealtfel, tradiţia epocii romane s-a păstrat pînă şi în planul bisericuţelor. Într-adevăr, unele dintre acestea reproduc întocmai planul bazilical din sec. V-VI[1].

Firește, nu facem abstracţie de indiciile privitoare şi la prezenţa, lături de populaţia românească, a unor goto-varegi, slavo-bulgari sau greci. Ne referim, în chip expres la şerpii încolăciţi, la numele unui anume Rainpilpe, scrijelit pe un perete şi la cîteva din inscripţiile chirilice. Aceasta însă departe de a schimba caracterul general l monumentului, vin să sublinieze, o dată în plus, realitatea că la Basarabi, alături de populaţia română din sec. X, au trăit şi populaţii de alt neam, fapt firesc dacă se ţine seama de poziţia topografică a Dobrogei, situată la gurile celui mai important fluviu al Europei.

Iată, pe scurt, numai cîteva dintre particularităţile monumentului arheologic de la Basarabi, particularităţi care constituie tot atîtea dovezi pentru caracterul autohton românesc al acestuia.

[1] *Magazin istoric*, nr. 1/1976.

București, august 1980: al XV-lea Congres internațional de științe istorice

PROGRAMUL LUCRĂRILOR

Apropierea datei la care va avea loc, în capitala țării noastre, al XV-lea Congres internațional de științe istorice prilejuiește în rîndul istoricilor din întreaga lume pregătiri intense. În nr. 5/1979, revista noastră a publicat, împreună cu alte informații privind Congresul, Circulara nr. 1, unul dintre primele documente elaborate, în întîmpinarea forumului științific mondial, de către biroul Comitetului internațional de științe istorice și Comitetul național al istoricilor din R.S.R. Iată, în acest număr, programul lucrărilor Congresului, prezentat în Circulara nr. 2[1], semnată de Karl Erdmann, președintele C.I.S.I., Michel François, secretar general al C.I.S.I., Mihnea Gheorghiu, președintele comitetului organizatoric al Congresului și Ștefan Pascu, președintele Comitetului național al istoricilor români.

OBSERVAȚII GENERALE

Al XV-lea Congres internațional de științe istorice se va ține la București, în România, între 10 și 17 august 1980.

Comitetul organizatoric al Congresului[2] se compune din Comitetul internațional de științe istoric și din Comitetul național al istoricilor din România.

SEDIUL CONGRESULUI

Ședința de deschidere și ședința de închidere vor avea loc la Palatul Congreselor din București.

Ședințele de lucru se vor ține la Universitatea din București, în Sala mică a Palatului Congreselor, precum și la Ateneul Român.

DESFĂȘURAREA LUCRĂRILOR CONGRESULUI

Duminică 10 august	
orele 16	— Ședința de deschidere a Congresului
Luni 11 august	
orele 9-13	— Ședința publică de lucru și ședințe administrative ale organismelor internaționale afiliate și ale comisiilor interioare
orele 16-20	
Marți 12 august	
orele 9-13	— Ședința publică de lucru și ședințe administrative ale organismelor internaționale afiliate și ale comisiilor interioare
orele 16-20	
Miercuri 13 august	
orele 9-13	— Mari teme și rapoarte de metodologie cu experți și ședințe de lucru ale secțiunii cronologice
orele 16-20	— Continuarea dezbaterii temelor mari și rapoarte de metodologie
orele 19.30	— Ședință publică (Bulgaria medievală și lumea europeană)
Joi 14 august	
orele 9-13	— Mari teme și rapoarte de metodologie și ședințe ale secțiunii cronologice
orele 16-20	— Continuarea dezbaterii temelor mari și rapoarte de metodologie
Vineri 15 august	
orele 9-13	— Mari teme și rapoarte de metodologie și ședințe ale secțiunii cronologice
orele 16-20	— Continuarea dezbaterii temelor mari și rapoarte de metodologie
Sîmbătă 16 august	
orele 9-13	— Mari teme și rapoarte de metodologie cu experți și ședințe de lucru ale secțiunii cronologice
orele 16-20	— Continuarea dezbaterii temelor mari și rapoarte de metodologie
Duminică 17 august	
orele 10	— Ședința de închidere a Congresului

PROGRAMUL LUCRĂRILOR

Mari teme

1. **Europa de Est, arie de convergență a civilizațiilor**
   Raportor general — România: Em. Condurachi și R. Theodorescu
2. **Forme ale problemelor păcii în istorie**
   Raportori generali — Italia, Spania: R. Manselli, Diez del Corral
3. **Statele federative și pluraliste**
   Raportor general — Polonia: I. Bardach și H. Izdebski
4. **Femeia în societate**
   Raportor general — Franța: Cl. Fohlen

[1] În nr. 5/1979 al revistei noastre am publicat componența biroului Comitetului internațional de științe istorice, a Comitetului național al istoricilor din R.S. România, cît și informații despre Comitetul organizatoric român, date dintre care unele figurează în Circulara nr. 2.

[2] Adresa Comitetului organizatoric al Congresului este Căsuța poștală 1-698, Cod 70 100, București, R.S. România.

Metodologie

1. Limbajul istoricului
   Raportor general — R.F.G.: K. Faber
2. Locul şi rolul predării istoriei în cadrul învăţământului secundar, în special în formarea omului secolului XX
   Raportor general — U.R.S.S.: V.T. Pašuto, J.S. Kukuškin şi I.A. Fedoseev
3. Probleme şi metode ale istoriei orale
   Raportor general — S.U.A.: M. Burg
4. Demografie, epidemie, ecologie
   Raportor general — Marea Britanie: M.W. Flinn

Secţiunea cronologică

Antichitate
- A. Relaţii între Est şi Vest
- B. Civilizaţii şi societăţi

Evul mediu
- A. Mutaţii sociale şi economice
- B. Relaţii între Est şi Vest

Istorie modernă
- A. Relaţii între continente şi popoare
- B. Idei şi societăţi
- C. Economii

Istorie contemporană
- A. Relaţii internaţionale
- B. Politică internă şi economie
- C. Societăţi
- D. Muncă şi gestiune în conducerea industriei în secolul XX: forme de cooperare

ORGANISME INTERNAŢIONALE AFILIATE ŞI COMISII

— Asociaţia internaţională de studii bizantine:
1. Insulele şi litoralul ca puncte de contact ale lumii bizantine, sec. X-XIII
2. Insularitatea şi comunicaţiile

— Comitetul internaţional de studii slave:
1. Răscoalele ţărăneşti în Europa Centrală şi Orientală până în sec. XVII
2. Studiile istorice asupra Europei Centrale şi Orientale după 1945: probleme şi metode

— Institutul panamerican:
Proiect de istorie generală a Americii

— Federaţia internaţională de studii asupra Renaşterii:
Bilanţ al cercetărilor şi stadiul lucrărilor asupra Renaşterii

— Comisia internaţională de numismatică:
Numismatica, sursă a istoriei artei şi a istoriei ideilor

— Asociaţia internaţională de istorie economică:
Relaţii economice între Est şi Vest începînd cu evul mediu

— Asociaţia internaţională de istorie a dreptului şi instituţiilor:
Căsătorie, religie şi drept

— Asociaţia internaţională de studii Sud-Est europene:
Centrele urbane din Sud-Estul european ca focare de cultură, sec. XVI-XIX

— Comisia internaţională de istorie a mişcărilor sociale:
Problemele micii întreprinderi în faţa dezvoltării industriale şi consecinţele socio-economice de la finele sec. XVIII până în zilele noastre

— Istorie maritimă:
Mediul social al vieţii maritime pe uscat şi pe mare

— Istoria celui de-al doilea război mondial:
Propaganda în timpul războiului — mijloacele şi metodele sale, imaginea duşmanului, rezultatele sale

— Comisia internaţională de istorie a Adunărilor de stări:
1. „Landtage" şi state-provinciale
2. Statul modern şi instituţiile parlamentare

— Istorie militară comparată:
1. Relaţiile între armată şi societate
2. Teoria şi realitatea războiului: experienţa istoriei militare

— Asociaţia istoricilor africani:
Evoluţia economică, politică şi socială a Africii din 1914 până în zilele noastre

— Comisia internaţională de istorie a oraşelor:
Puterea centrală şi oraşele din sec. XV până la începutul revoluţiei industriale

— Istoria universităţilor:
1. Tehnica predării în universităţi de la începuturi până în 1914
2. Cursul cercetării şi istoria universităţilor până în 1914

— Uniunea istoricilor arabi:
1. Bazele civilizaţiei arabe
2. Metodele istoricilor arabi
3. Uniunea istoricilor arabi şi activităţile sale
4. Calitatea dezvoltării în studiile istorice

— Comisia internaţională de istorie eclesiastică comparată:
1. Misiuni creştine din antichitate şi din evul mediu în lumea orientală
2. Mutaţii ale Bisericii în secolele XI-XII
3. Comparaţie a societăţilor creştine la sfîrşitul evului mediu şi începutul epocii moderne
4. Mişcările laice în biserici în sec. XIX şi XX

— Comisia internaţională de demografie istorică:
Aporturile demografiei la istoria generală

— Comisia internaţională de diplomatică:
Publicarea conturilor şi documentelor administrative şi domeniale ale evului mediu

— Comisia internaţională de istorie a Revoluţiei franceze:
Probleme ale proprietăţii în Europa în epoca revoluţionară: aspecte generale şi aspecte regionale

— Comisia internaţională de presă:
Război şi pace în Mass Media între cele două războaie mondiale (1918-1939)

LIMBI DE LUCRU

Limbile de lucru ale Congresului sînt: germana, engleza, spaniola, franceza, rusa. Pentru şedinţele de deschidere şi de închidere ale Congresului ca şi pentru şedinţele primei şi celei de-a doua secţiuni, va fi asigurată traducerea simultană în patru limbi: germană, engleză, franceză şi rusă.

RAPOARTE ŞI COMUNICĂRI

Rapoartele şi corapoartele vor fi publicate în trei volume şi distribuite participanţilor la sosirea lor în Bucureşti. Un al patrulea volum va fi publicat ulterior. El va conţine actele Congresului.

Umanismul românesc în veacurile XVI-XVIII

SLUJIREA ŢĂRII ÎNAINTE DE SLUJIREA LITERELOR

VIRGIL CÂNDEA

Situate, datorită unor împrejurări politice şi culturale specifice, într-un alt plan al mişcării de idei decît cel din Europa Apuseană şi Centrală, dar fără a ignora ideile umaniste sau a neglija contactele cu ele, Ţările române au reacţionat faţă de curentul de gîndire umanist, potrivit unei cronologii proprii.

Vetre de intensă viaţă spirituală

Explicaţia adoptării mai tîrzii a ideilor umaniste de către cărturarii români datorită unei izolări intelectuale faţă de Apus nu poate fi acceptată. Este demonstrat astăzi că o serie de intelectuali români ai secolului XVI cunoşteau greaca veche, latina şi italiana necesare lecturilor umaniste; schimburile cu Apusul, direct sau prin Transilvania, Polonia şi Romania veneţiană, erau suficient de active pentru a favoriza contactele cu cărturarii şi cunoaşterea scrierilor acestora. În plus, o serie de opere clasice pe care umaniştii din Italia, Franţa sau Germania le-au cunoscut relativ tîrziu, prin refugiul învăţaţilor bizantini după căderea Constantinopolului — cînd cardinalul Bessarion a întemeiat biblioteca Marciana la Veneţia — făceau parte dintr-o zestre culturală al cărei acces nu era în principiu interzis clericilor sau laicilor învăţaţi din lumea ortodoxă, aşadar nici românilor. Cît de rafinat era gustul şi cît de variate opţiunile mecenaţilor români la sfîrşitul sec. XV şi începutul celui următor o dovedesc monumentele de cultură atît de numeroase din epoca lui Ştefan cel Mare[1], Neagoe Basarab[2] şi Petru Rareş[3], pictura şi artele somptuoase ale acelei epoci, în care geniul românesc a contopit, într-o viziune proprie, motive bizantine, italiene, germane, tradiţionale sau renascentiste, cu care românii erau familiari.

Aşadar, nu ignorarea valorilor umaniste a determinat implantarea lor mai tîrzie în cultura românească. Motivele trebuie căutate într-o rezervă bine determinată de angajarea politică şi spirituală conştientă a românilor într-o altă arie a cugetării civilizaţiei europene, dominată de doctrina şi formele bizantine încă mult timp după căderea Constantinopolului sub stăpînire otomană. Pentru a rămîne ei înşişi în faţa vecinilor catolici întreprinzători, bine organizaţi militar, îndemnaţi spre expansiune, românii au avut un puternic aliat în mărturisirea lor ortodoxă, care putea tolera împrumuturi în arhitectură şi artă, în literatură, meşteşuguri, viaţa de curte, veşminte şi podoabe, dar nici o abatere, „modă" sau cochetările pe plan doctrinar.

[1-3] Magazin istoric, nr. 1/1974, 7/1979; 2/1972; 3/1977.

Încă din primele decenii după întemeierea Țării Românești și Moldovei, cele două state se constituie în suport economic și braț secular al vetrelor de spiritualitate bizantină din Peninsula Balcanică, de la Athos, Locurile Sfinte și întreaga Mediterană Orientală. După căderea Bizanțului, acest rol le-a revenit cîteva secole aproape în întregime. Această operă istorică de bastion al formelor de gîndire și civilizație Sud-Est europene definită de Nicolae Iorga drept un „Bizanț după Bizanț" nu putea tolera atitudini doctrinare de inspirație apuseană, pe care le suspectau înșiși catolicii.

Țările române se bucurau de un statut politic bine determinat, de autonomie, în cadrul Imperiului otoman[1]. În cuprinsul comunității ortodoxe din lumea musulmană, ele reprezentau principalul sprijin al acestei comunități, atît economic cît și cultural, prin bogate danii către așezămintele religioase din Orient și se afirmau cu hotărîre prin creația literară și artistică, prin instituțiile spirituale și politice, prin modul de viață, voința de salvgardare a unei identități europene, nemusulmane și neotomane. În toată epoca de creație culturală asumată de români, linia fundamentală de conduită, cu grave implicații politice, trebuia să fie fidelitatea față de singura formă de europenism acceptat de Poartă în cuprinsul Imperiului otoman: tradiția bizantină. Idei și forme de cultură occidentale puteau fi tolerate discret, în măsura în care nu primejduiau așezarea politică a Împărăției. Raporturile acestela cu comunitatea românească, ortodoxă și bizantină, nu puteau fi schimbate. O revoluție în gîndirea românească a sec. XVI, sub imbold umanist, era de neconceput. Justificată istoricește în Franța, Germania sau Italia, prin ridicarea orașelor împotriva structurilor feudale, la noi această mișcare ar fi însemnat o aventură care putea duce la pierderea statutului politic recunoscut de otomani.

Mari ctitori de cultură

Cărturarii români nu au ignorat, așadar, umanismul în formula sa ideologică renascentistă și postrenascentistă, dar au avut înțelepciunea să aprecieze momentul prielnic adoptării lui. La primele semne de slăbiciune politică a Imperiului otoman, deîndată ce presiunea Porții scade, iar dinspre Europa Centrală și Răsăriteană alte forțe politice — Habsburgii, Imperiul țarilor — își manifestă dorințe de expansiune, românii reacționează cu o armă luată, de astă dată, din arsenalul cultural european și umanismul se manifestă în literele românești cu o grabă explicată numai prin faptul că era mai dinainte cunoscut de cărturarii locului.

În Transilvania, receptarea acestui curent era de mult favorizată de contactele cu lumea catolică, italiană și germană. Fiului lancu de Hunedoara, Matei Corvin, era sensibil la valorile Renașterii italiene. Cronicarul de curte al lui Matia Corvinul era istoricul umanist italian Antonio Bonfini, binecunoscut pentru informațiile lui despre poporul nostru. Comunitățile săsești medievale întreținenu relații comerciale, culturale sau religioase cu regiunile Europei Centrale. Tineri orășeni unguri și sași, tineri nobili de origine română își făceau studiile în universități din Apus; mecenatul devenise și în Răsărit o tradiție.

În Moldova și Țara Românească, orientate spre cultura și tradiția bizantină, umanismul avea să se afirme, în formele sale caracteristice, abia în sec. XVII. Dar încă din veacul precedent cunoaștem cărturari români care se adăpau de la cultura apuseană a timpului, citeau în latină sau italiană; cei mai frecvent citați în acest sens sînt Luca Stroici, înalt dregător moldovean sau Petru Cercel, domn al Țării Românești (1583-1585)[2].

La începutul sec. XVII se remarcă Luca Cipriotul, episcop al Buzăului, apoi mitropolit al Ungrovlahiei (1603-1629), iscusit miniaturist și caligraf. La timpul său, celebrul Chirii Lucaris, patriarhul Constantinopolului[3] vizitează în mai multe rînduri țara, ca și alți prelați (Matei al Mirelor — la Dealu, Partenie al Prespei — la Snagov). Printre cărturarii români se numără, de asemenea, Mihail Moxa care, interesat de istoria universală, traduce în 1620 un Cronograf din slavonă în limba română. Dintre domni, știm că Alexandru Iliaș (1616-1618; 1627-1629) încurajează activitatea învățatului grec Matei al Mirelor, care-i închină interesante Sfaturi de domnie, și că Radu Mihnea are o aleasă educație grecească, dobîndită la Athos, și latino-italiană, formată la Veneția. La curtea lui Leon Tomșa (1629-1632) trimisul suedez Paul Strassburg poate ține un discurs în latină, tălmăcit pe loc de predicatorul curții, un grec cu studii la Wittenberg, care cunoaște patru limbi. Însemnările acestui călător care n-a văzut, ce e drept, decît curtea domnească, amintesc de orașul București, „foarte mare și întins", de faimoasa gardă de dalmatini, de „mărfurile scumpe" care umpleau străzile și piețele, de bogăția agricolă, animalieră și minieră a țării, de petreceri la curte, serbări pastorale cu muzicanți ascunși în crînguri și concursuri ostășești.

În Apus, apariția umanismului este direct legată de formarea burgheziei; în Europa de Est și Sud-Est, cultura rămîne însă pentru mult timp încă apanajul aproape exclusiv al aristocrației și al clerului, așa încît nu ne vom mira să întîlnim între promotorii umanismului românesc înalți dregători sau chiar cărturari din lumea monastică, de pildă un Daniil Panonianul. Fenomenul nu este propriu țărilor noastre; și în alte părți ale Europei au existat umaniști care „s-au recrutat nu numai din burghezie". Dar, fără îndoială, formarea mai tîrzie a păturii orășenești și gravitarea în cercul de cultură post-bizantin au întîrziat receptarea umanismului la noi.

Pentru domnitorii români capabili de inițiative culturale și dispunînd de mijloacele de a le realiza — un Matei Basarab (1632-1654) în Țara Românească și un Vasile Lupu (1634-1653) în Moldova[4] — crearea unor școli în spirit apusean — Schola graeca et latina înființată de Matei Basarab la Tîrgoviște și Colegiul de la Iași, ctitorit de Vasile Lupu, deci în care să se predea, alături

---

[1-4] Magazin istoric, nr. 3/1975, 3/1979; 1/1967; 2/1977, 6/1979; 8/1977; 6/1979.

În pp. 20-23: ilustri reprezentanți ai umanismului în Țările române, în veacurile XVI-XVIII: N. Olahus, J. Honterus, Petru Cercel, Miron Costin, Matei Basarab, Vasile Lupu, Constantin Cantacuzino, Dimitrie Cantemir (desene de G. Mache după iconografia de epocă).

de vechile discipline, şi limbile clasice, era un act potrivit cu programul de redresare generală a unor ţări greu încercate de războaie, foamete sau răscoale, în deceniile precedente.

În anul 1635, Matei Basarab rezumă astfel starea culturală: „...în întreaga mea ţară e foamete şi sete, nu însă de pîine şi apă, ci... de hrană şi adăpare sufletească". El constată că „nicăieri nu se află o asemenea hrană" şi se teme că „nevoia sufletelor de aici, prin foamete fără de vreme, va slăbi". Cauza este „împuţinarea sfintelor cărţi" datorită „deselor năvăliri şi împresurări ale diferitelor popoare".

Voievodul Basarab apelează pentru redresarea culturală a ţării la tradiţia înaintaşilor săi. Programul său cultural este unul al veacului precedent; sprijin multilateral al bisericii prin construcţii, reformarea vieţii monastice, tipărituri rituale, un învăţămînt plafonat, mai întîi, la nevoile clerului oficiant şi al secretarilor cancelariei domneşti, apoi şi în beneficiul tinerilor aristocraţi din ţară.

O asemenea concepţie de politică a culturii nu trebuie să ne mire. Matei, potrivit cuprinzătoarei caracterizări a lui Nicolae Iorga „voia să aducă înapoi trecutul, trecutul de bogăţie, de cinste, de putere, de mîndrie şi de învăţătură". Dintre predecesorii săi, el nu avea, firesc, model mai bun decît pe Neagoe Basarab, cu care îi plăcea să fie comparat, considerîndu-se chiar urmaşul acestuia. „Privind în urma vremurilor, el zărea la depărtare de un veac un chip de sfînt purtător de cunună lumească, împăciuitor de ţară, înfrăţitor de boieri, înălţător de biserici, sprijinitor al meşteşugurilor şi al ştiinţei celei bune de carte: celălalt Basarab era Neagoe. Matei Basarab vrea să samene lui Neagoe Basarab".

Rîvna ortodoxă a voievodului muntean aduce, mai întîi, un reviriment în arhitectura românească. Multe din cele mai însemnate monumente ale sec. XVII, între care Mănăstirile Arnota, Brîncoveni, Căldăruşani, Dintr-un lemn, Plumbuita din Bucureşti, biserica Sf. Dumitru din Craiova etc. sînt ridicate de Matei voievod. Construcţii trainice, elegante, frumos decorate, ele reflectă înlesnirea materială şi voinţa de mecenat religios a ctitorului dar, cum ne aştep tam, şi încremenirea sa în tiparele înaintaşilor. De asemenea, în timpul domniei lui, activitatea tipografică se reia, dar cu mijloace tehnice superioare. Deşi Matei insistă asupra conservării limbii slavone în cult, el nu contestă rolul scrisului românesc în afara cultului. Dovadă sînt pravilele, documentele în româneşte. În genere toate scrierile sau tipăriturile în care scrisul are o funcţiune de comunicare, legată de complexele relaţii sociale. La fel de necesară fiind educaţia, se apelează la cărţi de învăţătură tot în română. Politica tiparului sub Matei Basarab ne apare, deci, drept foarte realistă: ea nu neglijează necesitatea comunicării între români prin scris.

La aceste acte umaniste determinante se adaugă opera Cantacuzinilor şi a Brîncovenilor. Legăturile politice româneşti cu statele europene antiotomane (Imperiul habsburgic, Rusia, Polonia) se intensificaseră odată cu marile înfrîngeri ale Semilunii în Europa Centrală (ca aceea de la Viena, 1683). Înalţii dregători şi negustători români aveau mereu mai strînse raporturi cu cercurile politice şi comerciale constantinopolitane, dalmatine, veneţiene, în care educaţia umanistă fusese primită din lumea italiană. În a doua jumătate a sec. XVII o educaţie în Italia, mai cu seamă la Padova, era pentru un tînăr român cea mai bună diplomă, care îi putea deschide calea multor reuşite sociale. Constantin Cantacuzino, viitorul stolnic, se duce acolo şi se întoarce cu faima unui cărturar format în Apus. Brîncoveanu trimite tot la Padova bursieri[1]. Învăţaţii veniţi din aceste ţări, laici sau clerici, ca Bandini, ne vizitează ţara. Treptat, şi firesc, la nivelul claselor înalte se operează modificări în gusturi, modă sau gîndire. Bibliotecile personale bogate şi variate, cu lucrări în limbile de cultură ale Apusului, greaca şi latina, devin o mîndrie a aristocraţilor şi clericilor. A vorbi latineşte cu un diplomat străin, ca Dimitrie Cantemir cu Rafael Leszczyński la Iaşi, în 1699, despre un subiect favorit umaniştilor (îndatoririle prieteniei, cu referiri la Cicero) nu era o dificultate pentru tinerii învăţaţi români. În corespondenţa sa cu Hrisant Notara, patriarhul Ierusalimului, stolnicul Cantacuzino face frecvente citate din autori antici. Feciorii lui Brîncoveanu ar fi devenit, în mod sigur, graţie educaţiei lor, cărturari de valoare, dacă tragicul sfîrşit din 1714 nu le-ar fi curmat evoluţia promiţător începută. Cultura românească adoptase deci — în felul propriu ei, cătot ce adoptăm din cultura universală — curentul umanist.

O limpede viziune a vechii Dacii

Istoria umanismului are de adăugat un capitol extrem de generos — necesar încă — despre destinul acestui curent în Ţările române. El va trebui să înregistreze nume remarcabile de umanişti transilvăneni, ca Toma Peillei, un adept al lui Erasm, ca Nicolaus Olahus, episcop de Strigoniu şi mare cărturar de origine română, Johannes Honterus, apostolul Reformei între saşi, Gaspar Heltai, Johannes Sommerus, saxon care şi-a desfăşurat activitatea la noi, Filip More din Ciula (Hunedoara), Martin Hacius din Haţeg, Mihai Valahul din Ciac (Bihor) sau Mihai Halici care semna „nobil român, cetăţean din Caransebeş".

În zona românească de dincoace de Carpaţi, Luca Stroici în Moldova, Petru Cercel în Ţara Românească aparţin prin educaţie, aceleiaşi faze umaniste de început. Reconsiderarea formaţiei culturale şi a operei altor cărturari ai timpului ne va scoate negreşit personalităţi care pot fi asociate aceluiaşi curent. Iată însă cea mai obişnuită şi comodă la un învăţat în deplina posesie a mijloacelor sale, deci cunoscător de limbi clasice, ctitor de opere antice şi occidentale, obişnuit cu motivele literaturii scumpe umaniştilor vremii lui, a fost Udrişte Năsturel.

Cumnat cu Matei Basarab, voievodul Ţării Româneşti, el a deţinut înalte funcţii la curtea acestuia. Multe din cărţile publicate sub oblăduirea domnitorului au prefeţe întocmite de Udriţe, care semnează uneori, Urilă. El şi-a dat liber curs iubirii pentru temele clasice în Predoslovia unei cărţi tipărite la Tîrgovişte, în 1649, din îndemnul surorii sale, doamna Elina, soţia lui Matei Basarab.

[1] Magazin istoric, nr. 6/1976.

un Penticostar — aşadar într-o carte de ritual. Cine s-ar fi aşteptat să afle în introducerea unui asemenea volum, destinat călugărilor din Ţara Românească şi de la Mănăstirea Hilandar din Muntele Athos — aşezământ spiritual sîrbesc — un text de concepţie şi structură umaniste! Din îndemnul şi sub semnătura surorii sale, Udriste Năsturel scrie un concentrat dar substanţial Tratat despre dărnicie, întemeiat nu cum ne-am aştepta, pe texte biblice, ci, dimpotrivă, pe autoritatea autorilor antici. Aristofan, Simonide din Keos, Homer, Aristotel, Strabon, Theognis din Megara, Suetoniu, Platon sau Plutarh sînt citaţi direct sau prin aluzii.

Deşi nutrea o dragoste mare pentru limba latină, cărturarul credea însă că şi româna putea deveni un instrument de comunicare culturală. Aceasta o dovedeşte frumoasa traducere românească a romanului hagiografic de inspiraţie orientală Variaam şi Ioasaf. Alţi cărturari contemporani lui, clerici de origine ţărănească, un Teofil, un Ştefan, mitropoliţi ai Ţării Româneşti, începuseră acţiunea de introducere în cult a limbii române.

Am avut însă în acelaşi sec. XVII şi alţi umanişti români: Grigore Ureche, Miron Costin, Nicolae Milescu, Constantin Cantacuzino şi Dimitrie Cantemir.

Cei dintîi şi-a înfăţişat ideile umaniste într-o cronică de spirit nou, totalmente diferită de analistica româno-slavă precedentă: Letopiseţul Ţării Moldovei pînă la Aron-vodă (deci pînă în 1592). În afara altor merite istoriografice sau literare, Ureche a avut meritul de a pronunţa răspicat unuia dintre marile cîştiguri ale umanismului românesc. El afirma în cîmpul ideilor româneşti, cu autoritate, un adevăr care, desigur, circula deja între ideile vremii lui, acela al originii noastre. Adevăr menit, cum ştim, unei deosebite răspîndiri şi funcţiuni politice sau culturale în veacurile următoare.

I s-au recunoscut lui Ureche — altminteri scriitor strîns legat prin limbă sau stil de tradiţia literară precedentă — şi alte merite umaniste. Datorită bunei cunoaşteri a civilizaţiei clasice, el vede repede legătura dintre limbile română şi latină, constată şi afirmă unitatea românilor din Moldova, Ţara Românească şi Transilvania. Cu alte cuvinte, el are o limpede viziune a vechii Dacii despre care ştia din lecturile sale, pentru că face referinţe, uneori, la Letopiseţele latineşti (e vorba în realitate de umanistul italian Enea Silvio Piccolomini, ajuns papă sub numele de Pius II). În sfîrşit, Ureche insistă asupra conceptului de glorie, scump umaniştilor, cînd evocă biruinţele moldoveneşti asupra otomanilor. Locul umanismului în formaţia şi opera lui a fost pus la îndoială, dar nu se poate încerca o cît de sumară înfăţişare a umanismului românesc fără a-l cita.

Mesajele unor mari civilizaţii

Mai toţi umaniştii români de după Grigore Ureche l-au cunoscut şi l-au urmat. Miron Costin care citează frecvent autori latini, insistă şi el, cu mijloace erudite, superioare, asupra textelor lui Ureche: latinitatea românilor şi, în primul rînd, unitatea lor ca popor indiferent de zonele în care erau separaţi de dominaţii politice diferite. În afară preocupărilor lui istorice şi politice — pe care le-a manifestat cu neobosită energie, scriind chiar cărţi destinate informării cercurilor cultivate străine despre originea şi drepturile poporului român, Costin îşi ilustrează umanismul şi printr-o nouă, nostalgică viziune despre civilizaţie şi despre ceea ce în Italia vremilui se chema gentilezza. Nu cunoscuse această ţară decît din scrieri sau relatări. Dar visa, pentru Moldova, o asemenea dezvoltare. Prin informaţia şi condeiul cărturarului umanist se comunica cititorului român al vremii tot ce am fi voit să fim şi ce s-ar fi putut împlini la noi, dacă nu ne-ar fi împiedicat, cum tot Costin spunea, „veacul nostru de acuma cu mare greotăţi".

Spătarul Nicolae Milescu a desfăşurat şi el o operă umanistă, dar în scrieri de expresie diferită. Viitorul ambasador — primul! — al ţarului Rusiei în China, îşi petrecuse cei cîţiva ani cît a fost capuchehaie al lui Grigore Ghica[1], la Constantinopol, traducînd Vechiul Testament în limba română. Traducerea însăşi este un document relevant asupra umanismului românesc: făcută după mai multe versiuni, greceşti şi latineşti, ea foloseşte cu convingere criteriile criticii de texte. La sfîrşitul manuscrisului întîlnim cea dintîi tablă de sigle din istoriografia filologiei noastre.

Dar opţiunile umaniste ale Spătarului Milescu sînt mai numeroase. Negli-jînd hotărîrile sinoadelor Bisericii ortodoxe, care stabiliseră ce cărţi sînt canonice şi ce cărţi nu trebuie „primite" din Vechiul Testament, el a luat ca text de bază ediţia unor filologi protestanţi, aceea din Frankfurt pe Main, 1597, şi a tradus întreg cuprinsul acelei ediţii. Datorită acestui fapt, avem în românește prima tălmăcire a unui text filozofic, şi anume, Tratatul despre raţiunea dominantă (în versiunea lui Milescu Despre singurul ţiitoriul gînd), scriere atribuită fals scriitorului evreu Iosephus Flavius, mai probabil datorată unui cărturar din epoca elenistică şi din cercul de gîndire al filozofului Posidonius. Textul este important nu numai pentru locul pe care îl face raţiunii în gîndire, nu numai pentru bogăţia sa de termeni filozofici sau etici, dar şi pentru importanţa pe care a avut-o în literatura umanistă europeană. Deşi incontestabil apocrif, el a fost prelucrat de Erasm din Rotterdam, în 1517, şi tradus apoi în cehă, franceză, engleză, italiană, olandeză şi engleză. În anii activităţii sale literare din Rusia, Nicolae Milescu va mai avea prilejul să refa în scrisul său motive umaniste.

Bine informat prin bogata bibliotecă de la Mărgineni, Stolnicul Constantin Cantacuzino[2] a cultivat în spirit umanist aceleaşi motive aflate în imediat raport cu problemele de atunci ale gîndirii şi luptelor politice româneşti. Cu o răbdare şi o metodă pe care, din nefericire, nu le-a putut pînă la capăt folosi, el a insistat în a sa Istorie a Ţării Româneşti asupra originii românilor, asupra vechimii instituţiilor lor, asupra unităţii de neam a locuitorilor din cele trei ţări în care era pe atunci risipit poporul nostru. În Harta pe care a întocmit-o, el a stăruit asupra urmelor arheologice; în corespondenţa lui cu Luigi Ferdinando

[1-2] Magazin istoric, nr. 7/1978; 2/1970.

di Marsigli, cărturar italian din Bologna în slujba imperiului habsburgic, atestă că ne-a oferit exemplul unui om de ştiinţă european, conştient de ceea ce îl leagă, printr-o origine latină comună, de corespondentul său.

Deşi angajat prin epocă şi prin scrieri unei perioade mai noi a culturii româneşti, Dimitrie Cantemir[1] a rămas un ilustru reprezentant al umanismului nostru. Înainte de a-şi fi redactat operele la curtea lui Petru cel Mare, el cunoscuse cel puţin două mesaje umaniste: cel european şi cel persan. Uităm adesea că umanismul nu este, cronologic, un privilegiu al culturii europene; în literatura chineză despre un motiv al „omului" se scria deja în sec. VIII-XII. Migrînd spre Apus, regăsim acest motiv în cultura armeană şi georgiană din sec. X-XII. La Constantinopol, în contact atît cu cărturari europeni de la ambasadele franceză sau olandeză, sau cu dascăli greci de la Marea Şcoală a Patriarhiei, fără să mai pomenim de ştiutele sale relaţii în lumea învăţaţilor turci, Cantemir a putut atinge, prin umanismul său, nivelul unei anumite libertăţi de cugetare. În tot scrisul său ne vom întîlni frecvent cu această însuşire a eruditului principe. În Divanul, prima sa operă, el citează degajat autori creştini, greci, latini sau persani. În Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor el desfăşoară, cu toată erudiţia de care era capabil, o caldă pledoarie pentru originea poporului român. În ultima sa operă, Sistemul religiei muhammedane, el apără, cu o simpatie abia voalată, valorile culturii islamice. Credincioşi gîndirii poporului lor, umaniştii români nu-şi dezmînţeau idealurile nici cînd se ocupau, accidental, de culturi străine.

„Cărţi pentru toată seminţia românească"

Din idelle, motivele şi operele umaniste, cărturarii români au adoptat numai ceea ce convenea unui anumit stadiu de dezvoltare a conştiinţei naţionale, de luptă pentru libertatea poporului lor, de efort pentru propăşirea educaţiei şi a culturii în general. Umanismul a fost, aşadar, adoptat selectiv şi critic, iar adoptarea critică a oricărui curent străin vădeşte maturitatea unei culturi.

Nu lipsesc din scrisul românesc nici una din manifestările obişnuite umanismului european. Au fost alcătuite opere originale şi s-au tradus lucrări majore în mai toate domeniile disciplinelor umane, autorii şi tălmăcitorii vădind erudiţie, orizont enciclopedic şi acribie filologică; au fost cultivaţi clasicii antichităţii greco-latine; au fost preţuite idealurile noilor cărturari şi chiar preocupările — liberale, inovatoare pe atunci. În operele lui Udriste Năsturel, Daniil Panonianul, Nicolae Milescu, Miron Costin, Constantin Cantacuzino, Dimitrie Cantemir aflăm exemple pentru oricare din aceste manifestări în gîndire sau creaţie culturală. Dar ceea ce defineşte umanismul românesc este ataşamentul său faţă de problemele majore de atunci ale poporului nostru. El a putut fi, aşadar, pus în slujba intereselor societăţii şi caracterizat drept un umanism civic. Noi îl numisem popular, reliefînd străduinţa culturii româneşti, începînd cu sfîrşitul sec. XVI şi în tot sec. XVII, de a da cărţi în limba poporului, adresate „întregii seminţii româneşti". Faptul că învăţaţii noştri umanişti din Ţara Românească au încercat să dialogheze cu ştiutorii de carte din timpul lor, vorbindu-le despre originea noastră, despre comunitatea lor ca popor cu românii din Moldova şi Transilvania, despre vechimea instituţiilor lor, despre faptul că în trecut ţările lor fuseseră independente, despre valoarea învăţăturii şi a vieţuirii morale, toate aceste idei transmise prin „cărţi pentru toată seminţia românească" ni se par a fi caracteristica fundamentală a umanismului nostru. Firesc, acest umanism, cultivat de cărturari cu îngrijită pregătire, nu a fost popular prin expresie, ci prin destinaţia lui, preocuparea răspîndirii lui prin cărţi „de obşte". Este suficient să analizăm titlurile tipăriturilor româneşti din sec. XVII şi XVIII pentru a înţelege marea dorinţă ca nona învăţătură să pătrundă cît mai larg în rîndurile poporului şi să rodească.

Umanismul de această tendinţă socială, angajată, fusese practicat şi în alte zone ale culturii europene — iar mai aproape de noi la Veneţia şi în Levant. Învăţatul francez, Philippe Monnier a descris particularităţile acestui curent aşa cum îl cultivau cărturarii Serenissimei, obligaţi să pună slujirea republicii înaintea slujirii literelor: „Treburile publice şi particulare ne obsedează în aşa măsură, scria Girolamo Donato lui Politziano, încît studiile noastre sînt mai puţin stîndii, cît furturi pe seama timpului". Aceasta nu înseamnă însă cum încheia Ph. Monnier că la Veneţia umanismul a fost un „lux" rezervat patricienilor: presiunea problemelor politice, economice, sociale a dus, dimpotrivă, la o angajare a umanismului în programul de viaţă, prioritar, al acestor oameni de stat învăţaţi, dînd preocupărilor lor literar-ştiinţifice caracter aplicat şi semnificaţie civică. Această preocupare comună a cărturarilor de la noi apropie umanismul românesc de cel florentin şi venetian. Promotorii lui nu sînt învăţaţi care-şi pot îngădui luxul de a comenta îndelung texte clasice, ci înalţi dregători pentru care scrierile clasice şi reflexia filosofică sînt o rară delectare a ceasurilor de răgaz. Ei cugetă îndeosebi la problemele imediate ale societăţii lor, cu dorinţa de a-şi răspîndi ideile pentru educarea poporului. Din această primă categorie de importanţă generală, fac parte ideile cele mai frecvent vehiculate de umaniştii români, idei pe care le puteau toţi românii înţelege.

Asupra conceptului de glorie s-a oprit, cum arătam mai sus, Grigore Ureche, amintind de vechile victorii ale românilor în luptele cu Imperiul otoman. Nu este o insistenţă asupra gloriei în sine ci, din nou, o aplicare a unui concept umanist la un imperativ politic românesc al sec. XVII — lupta pentru libertate. În acelaşi scop sînt mereu mai frecvent afirmate ideea de patrie şi datoria sacrificiului pentru neatîrnarea ei. Românii sînt cei mai vechi locuitori ai pămîntului lor, au asupra ţării dreptul conferit de istorie şi trebuie să-l apere. Cînd mercenari străini, conduşi de Ştefan Petriceicu, ameninţă Moldova, Miron Costin îi încurajează pe Duca-vodă: „Ce putere au ei să vie asupra mării-tale? Să nu dăm locul, că pămîntul acesta este frămîntat cu sîngele moşilor şi a strămoşilor noştri".

Dar umaniştii noştri cunosc şi un alt mod de a lupta pentru patrie: prin scris. Grigore Ureche, arată Miron Costin, „a făcut de dragostea ţării lětopiseţul său". El însuşi, declară Costin, a alcătuit istoria Moldovei, deşi era conştient de dificultăţi, pentru că „a lăsa fărăşi nescrisă, cu mare ocară înfundat neamul acesta de o seamă de scriitori, este inimii durere".

[1] Magazin istoric, nr. 9 şi 10/1973.

PRADO

Să vii și să revii la Muzeul Prado, este nu numai o lecție de istoria artelor plastice, de primă clasă, ci, în egală măsură, o lecție de istorie. Nu numai spaniolă, ci și europeană. O lungă convorbire cu directorul acestui muzeu, ale cărui colecții impresionante sînt subiect de mîndrie națională pentru fiecare spaniol, a început după ce am avut onoarea și mîndria de a ne aminti cele spuse cu ocazia v zitei făcute la celebra colecție artistică, în 22 mai 1979, de tovarășul Nicolae Ceaușescu și de tovarășa Elena Ceaușescu. Președintele Nicolae Ceaușescu a felicitat cu acel pr lej conducerea Muzeului pentru modul cum se preocupă de păstrarea și punerea în valoare a acestor inestimabile creații și pentru măsurile întreprinse în vederea restaurării unor pînze celebre.

Mi se pare o introducere potrivită la documentarul operelor de inspirație istorică de la Prado, convorbirea cu prof. José Manuel Pita Andrade, care se află la conducerea muzeului de 3 ani. Subiectul l-a format trecutul, prezentul și viitorul muzeului.

Deschis la începutul veacului trecut, cu scopul declarat de a fi o instituție academică, estetică, artistică, destinată artiștilor plastici, muzeul a fost condus în consecință, pînă în 1960, de către un pictor: s-au făcut la Prado mii și mii de copii după capodoperele consacrate de aici, rolul său formativ fiind în această lungă perioadă predominant. Din 1912, odată cu înființarea instituției „Patronatul Muzeului Prado", el a devenit accesibil și publicului. După cel de-al doilea război mondial, Prado a intrat în circuitul turismului internațional, fiind vizitat, din 1960 pînă în 1980, de aproximativ 1 000 000 iubitori de artă din lumea întreagă, anual. În prezent, o mare parte dintre vizitatori o alcătuiesc tinerii —studenți și elevi — care v n de mai multe ori la Prado, ceea ce relevă elocvent funcția sa educativă pronunțată. În 1978, au fost la Prado 59 792 elevi din 10 țări ale lumii. Se poate afirma — mi-a spus dr Pita Andrade — că asistăm la o veritabilă translație de la rolul pur estetic al Muzeului la cel de factor de cultură de masă. 1 588 colective de liceeni au vizitat muzeul numai în 1978.

Am primit o serie de informații speciale de la prof. Andrade privind colecțiile aflate în custodia sa[1], formate de-a lungul secolelor după preferințele monarhilor spanioli și ale altor personal tăți din epocă. Un circuit istoric la nivelul conducătorilor statului a reglementat mereu comenzile de tablouri, ceea ce explică masiva prezență a tematicii istorice la Prado. Dr. Andrade a subliniat că regele Filip IV (1621-1665), deși dorea cu ardoare să posede două pînze de Rafael, nu a recurs niciodată la forță sau brutalitate spre a le poseda. Filip II (1556-1598) și-a alcătuit, la rîndul său, colecțiile cumpărînd de la artiștii autohtoni și străini. În același timp, dis-

[1] La Muzeul Prado se află și un tablou al pictorului Franz Francken II, reprezentîndu-l pe Mihai Viteazul; vezi *Magazin istoric*, nr. 5/1975.

Primele proiecte de înființare a actualului Muzeu Prado au fost făcute de Joseph Bonaparte, instalat în timpul ocupației franceze de Napoleon pe tronul Spaniei. Evenimentele politice l-au împiedicat însă pe Joseph I să întemeieze un muzeu care să-i poarte numele. Printre bagajele cu care a părăsit Spania, s-au aflat și o serie de pînze celebre, printre care cîteva capodopere ale școlii spaniole din sec. XVII. În 1814 au revenit pe tronul Spaniei Ferdinand VII de Bourbon și soția sa, Isabella, mari iubitori de artă. Ei au ales ca sediu al viitorului muzeu edi ciul ridicat de arhitectul Juan de Villanueva (1739-1811), alocînd sume importante pentru a acoperi cheltuielile de reparații. Inaugurarea Muzeului regal de pictură și sculptură denumit, de madrileni, și apoi de întreaga lume, Muzeul Prado, după numele bulevardului spre care îi este orientată fațada, Paseo del Prado, a avut loc în noiembrie 1819

tinsul meu interlocutor mi-a relevat că Prado deține cea mai bogată serie Tizian (al cărui stil l-a influențat determinant pe Velásquez). De asemenea, operele de la Prado și-au spus cuvîntul în formarea lui El Greco, ca și a multor altor artiști spanioli și străini. La Prado se află cea mai mare concentrare de picturi, desene și acuarele Goya. Muzeul nu deține opere olandeze și engleze din sec. XVIII, iar setul școlii venețiene nu este complet. Istoria picturii se oprește la Prado în sec. XIX. Cu o singură excepție: Picasso — care nu se află încă acolo. Dar Picasso a pictat, în 1937, *Guernica* și a spus că vrea să o vadă expusă la Prado. Se speră ca ea să revină într-o zi din Statele Unite în patria a cărei tragedie o simbolizează.

Acum, Muzeul Prado se pregătește să întîmpine mileniul III e.n. O nouă instalație de întreținere complexă a celor 50 săli ale Muzeului este în construcție în subsolul din spatele clădirii principale. Computerizată la toate comenzile, noua instalație de climatizare, iluminare, control, întreținere și pază va intra în funcțiune în trei etape succesive: 1981-1983-1985.

Să urăm artiștilor de la Prado, prezenți prin operele lor în timpul nostru, ca și slujitorilor acestui strălucit templu artistic, să-și continue cu succes nobila misiune.

Cristian POPIȘTEANU

Inaugurat în 1819

În noiembrie 1819, se inaugura la Madrid, într-o clădire situată pe marele bulevard Paseo del Prado, aproape de Piața Neptun, lîngă biserica San Jeronimo și Grădina Botanică, Muzeul care avea să devină unul din renumitele depozitare ale tezaurului artistic al lumii. Iată o succintă istorie a sa.

Încă din perioada domniei regilor catolici Isabela și Ferdinand, care prin căsătoria lor în 1469 au pus bazele unificării Castiliei și Aragonului, și pînă la detronarea Isabelei II, în 1868, cele mai reprezentative capodopere, atît ale picturii spaniole cît și aduse din alte țări, s-au aflat exclusiv în posesia monarhilor spanioli, alcătuind marile colecții regale.

La rîndul lor, bisericile și mănăstirile spaniole își aveau colecțiile lor de artă care, în timpul războaielor napoleoniene, au fost ascunse în locuri secrete (dar improprii conservării) spre a nu lua drumul Franței, așa cum se întîmplase cu tablourile colecției regale. După înfrîngerea trupelor franceze și semnarea Tratatului de pace din 1814, majoritatea operelor de artă care fuseseră luate de francezi s-au reîntors la Madrid, reîntregind colecția regală de pictură, aflată sub patronajul Academiilor de Arte Frumoase din Madrid, Valladolid și Zaragoza.

Pentru a se oferi colecției un local corespunzător de expunere și conservare, a fost ales palatul din Paseo del Prado, clădire cu trei niveluri, de 200 m lungime și 50 m lățime și construită în sec. XVIII de arhitectul Juan de Villanueva pentru a fi Muzeu de științe naturale. Edificiul a fost restaurat și, la 27 iulie 1818, a primit primele 32 tablouri, pînă la sfîrșitul anului fiind aduse încă 818. În anul următor, cînd a avut loc inaugurarea, Muzeul avea în colecțiile sale 1 626 picturi, majoritatea de artiști spanioli. În catalogul din anul inaugurării, Velásquez figura cu 45 pînze, Murillo cu 44, iar Goya — contemporan evenimentului — cu două.

În 1820, El Museo del Prado, sau Prado, cum este cunoscut, s-a îmbogățit cu încă 87 opere (printre care un Rubens), iar în anul următor, în galeriile sale au intrat alte 211 tablouri. După moartea regelui Ferdinand VII (1833), Prado, care deținea opere de artă în valoare de 39 milioane reali, a rămas moștenire fiicei sale, Isabela II. În 1868, după detronarea acesteia, Muzeul — al cărui ultim catalog regal înregistra 2 519 opere — a trecut în întregime în patrimoniul național, sub numele El Museo del Prado.

În afară de artiștii spanioli, cele mai bogat reprezentate școli naționale de pictură în Prado sînt cea italiană și cea flamandă. Dintre italieni, nu lipsesc cei din epoca timpurie, Fra Angelico *(Bunavestire* și *Moartea Fecioarei)* și Botticelli (trei din cele patru ilustrații pe care le-a făcut pentru *Decameronul* lui Boccaccio). Pe lîngă Tiziano, mai sînt bogat reprezentați Veronese, Tintoretto, Lorenzo Lotto, Palma Vecchio, Giorgione, Bassano, Rafael, Tiepolo. Despre *Portretul unei femei*, creație a florentinului Andrea del Sarto, Hemingway — aflat pe pămîntul Spaniei în timpul războiului civil, alături de republicani — spunea că a fost „Fata pe care a iubit-o cel mai mult" în viața sa.

Din școala flamandă se află opere reprezentative de Rogier Van der Weyden, Hans Memling, Gerard David, Joachim Patinir, David Teniers „cel tînăr", Jacob Jordaens, Cornelius Vos, Van Dyck. Din Hieronymus Bosch, Muzeul deține celebrele pînze *Masa păcatelor mortale*, *Adorația magilor*, *Tentațiile lui San Antonio* și *Grădina deliciilor*, creații ale unei imaginații debordante și bizare.

Două mari genii, flamandul Rubens și olandezul Rembrandt, întregesc prin pînzele lor imaginea vastă — veritabilă istorie în capodopere — a picturii din Țările de Jos, imagine pe care o oferă Muzeul Prado.

Cele mai multe și bogat reprezentative pînze aparțin însă cum e și firesc, maeștrilor spanioli, dintre care Prado deține un număr impresionant de tablouri semnate Goya (118, precum și numeroase desene), Velásquez (50) Murillo (50), El Greco (34).

Madrid, ianuarie 1980

Dorel FILIPESCU

ÎNŞELĂTOAREA LINIŞTE DINAINTEA FURTUNII

Publicăm în acest număr un nou fragment din lucrarea academicianului francez André Maurois intitulată Edouard VII et son temps (Eduard VII şi vremea sa), în care — după relatarea evenimentelor care au dus la crearea Antantei Cordiale (aprilie 1904)[1] — scriitorul se referă la încercările Germaniei de a dezbina Anglia şi Franţa, tentative soldate însă cu un eşec deplin. În anii care urmează, prin semnarea, în august 1907, a acordului anglo-rus, se cristalizează alianţa anglo-franco-rusă, Tripla Înţelegere, opusă blocului militar format în 1882 de Germania, Austro-Ungaria şi Italia. Politica marilor puteri a dus, în cele din urmă, la izbucnirea primului război mondial, ceea ce în esenţă relevă şi André Maurois în paginile ce urmează.

Deznodămîntul începe să se profileze

ANDRÉ MAUROIS,
membru al Academiei Franceze

Guvernul german a acceptat acordul fără să facă vreo opoziţie. Von Bülow a declarat în Reichstag că interesele germane în Maroc erau exclusiv comerciale şi că ţara sa n-avea nici un motiv să-şi manifeste nemulţumirea. În 1904, cînd se semna acordul franco-englez, guvernul german, chiar dacă era nemulţumit, s-a ferit să o arate. Cînd kaiserul s-a interesat dacă interesele comerciale germane în Maroc fuseseră salvgardate, Bülow i-a răspuns afirmativ.

În 1905, cînd cancelarul a fost gata să se lanseze într-un război european din cauza Marocului[2], atitudinea sa a

[1] *Magazin istoric*, nr. 11,12/1979.

[2] La 31 martie 1905 kaiserul a sosit la Tanger. El a străbătut oraşul călare, însoţit de reprezentanţii autorităţilor marocane şi a făcut o declaraţie antifranceză: „Vizita mea la Tanger are drept scop de a aduce la cunoştinţă publică faptul că sînt hotărît să fac tot ce-mi stă în putinţă pentru a salvgarda interesele germane în Maroc, întrucît îl on-

provocat surprinderea tuturor. Cauzele acestei schimbări sînt numeroase. În 1904, numeroase motive îndemnau Germania la o politică plină de calm. Inițial, împăratul Wilhelm și Statul major al armatei germane nu erau ostili ideii de a lăsa Franța să se angajeze cît mai mult în Maroc. O asemenea politică îndepărta atenția francezilor de la Rin și le reținea o parte din forțe [în Nordul Africii]. În sfîrșit, ambasadorul german la Londra, Metternich, considera, încă din 1904, că zilele cabinetului conservator englez erau numărate. Dacă urmărea să facă o politică externă mai activă, Germania trebuia să aștepte venirea la putere a liberalilor care, pacifiști prin doctrină, aveau să reacționeze mai puțin energic [față de măsurile Berlinului]. Pentru a-și motiva s himbarea de atitudine, Ministerul de Externe german a emis următoarea explicație. În momentul publicării acordului franco-englez, conținutul său real era insuficient cunoscut. Nimeni nu se îndoia că înțelegerea avea și niște clauze secrete. Dar ce prevedeau ele? Împărțirea Marocului între cele două țări? Un eventual sprijin britanic pe Rin? Așadar, înainte ca diplomația germană să acționeze, trebuia să cunoască și aceste clauze secrete.

Cauza imediată a schimbării atitudinii Germaniei în 1905 a fost însă războiul ruso-japonez[1]. Cel puțin pentru cîteva luni, Rusia încetase de a mai fi o putere militară. Franța părea dezbinată pe plan intern, iar armata ei trecea drept insuficient pregătită. O va sprijini Anglia, singură, dacă Germania adopta o atitudine hotărîtă [în problema marocană]? Holstein (care, se pare, că nu-i înțelegea de fel pe englezi) nu credea acest lucru. Venise, deci, clipa deosebit de favorabilă pentru torpilarea lui Delcassé. Pentru aceasta, Germania n-avea nevoie decît de un motiv de gîlceavă. În această privință, chestiunea marocană constituia un bun prilej. Dar Marocul nu era decît un pretext, obiectivul real fiind supunerea la încercare a Antantei, în sensul de a arăta francezilor că „perfidul Albion" i-a tîrît într-o aventură în care el însuși nu se va angaja. Modalitatea aleasă pentru a demonstra întregii lumi nemulțumirea diplomației germane a fost vizita kaiserului la Tanger. Ideea i-a aparținut lui von Bülow și nu kaiserului care, de altfel, mai tîrziu, avea să-i reproșeze cancelarului această acțiune.

Această vizită teatrală a stîrnit o vîlvă teribilă în întreaga lume, iar francezii și englezii, cum era firesc, s-au întrebat ce urmărea guvernul german. Delcassé a avut la 14 aprilie 1905 o întrevedere cu ambasadorul Germaniei la Paris, prințul Radolin. Ministrul francez s-a declarat gata să pună capăt neînțelegerii, care credea el, survenise între cele două guverne. Radolin s-a mulțumit să adopte o atitudine rezervată, ferindu-se să dea vreun răspuns.

Era limpede că Bülow nu voia să discute cu Delcassé și că doar ăderea acestuia putea satisface diplomația germană. Dar avea Franța să cedeze? Acolo, două curente contrariise confruntau: Loubet, președintele Republicii, îl susținea pe Delcassé; președintele Consiliului de Miniștri, Rouvier[2] nu credea într-un sprijin britanic eficace și dorea să mizeze pe înțelegerea cu Germania. La 21 aprilie, Delcassé și-a oferit demisia, dar președintele Republicii l-a rugat să rămînă în post. Regele Eduard, aflat într-o călătorie pe Mediterana, în clipa cînd a debarcat la Alger i-a transmis următoarea telegramă, prin guvernatorul general al acestei colonii:

23 mai 1905,

„Sînt însărcinat de Maiestatea Sa regele Eduard [telegrafia guvernatorul] să vă aduc la cunoștință că va fi, personal, profund întristat de plecarea dumneavoastră. În cursul conversației [pe care am avut-o cu suveranul, acesta] mi-a spus că a rămas consternat de această știre și mi-a cerut să insist pentru a vă păstra portofoliul, dat fiind relațiile pline de încredere și loialitate pe care le întreține cu dumneavoastră, cît și marea autoritate de care vă bucurați în prezent în reglementarea afacerilor curente".

Delcassé și-a retras demisia. Curînd, sprijinul acordat de guvernul englez a devenit mult mai concret, depășind cu mult stipulațiile pactului anglo-francez. Fiind încredințat că germanii vor merge pînă acolo încît să ceară un port pe coasta marocană (se vorbea de Mogador) lordul Lansdowne i-a adresat lui Sir Francis Bertie ambasadorul său la Paris, următoarea notă: „Guvernul Maiestății Sale va fi gata să se alăture guvernului Republicii [franceze] pentru a se opune categoric unei asemenea propuneri și roagă pe dl. Delcassé ca, în cazul în care problema va deveni acută, să ofere guvernului Maiestății Sale britanice toate posibilitățile de a corela cu cel francez măsurile ce vor putea fi adoptate pentru a acționa împotriva acestei cereri".

Delcassé și-a exprimat gratitudinea sa pentru această ofertă, dar cazul prevăzut [cererea de către germani a unui port] nu s-a ivit. S-a vădit, încă o dată, că obiectivul urmărit de germani era mult mai important.

La începutul lunii mai, a sosit la Paris baronul von Donnersmarck, un prieten personal al lui Wilhelm II. Luînd masa cu domnii Rouvier, președintele consiliului, Etienne, Jean Dupuy și Francis Charmes le-a expus opiniile kaiserului. Acesta nu dorea nimic în Maroc. El socotea că francezii și germanii trebuie să se apropie și să trăiască uniți, în interesul lor comun și pentru menținerea păcii în lume. Dar în acest scop

---

sider pe sultan ca un suveran absolut independent". Izbucnește prima criză marocană (1905-1906).

[1] La 9 februarie 1904, flota japoneză atacă pe neașteptate fortăreața rusă Port-Arthur pricinuind serioase pierderi flotei rusești aflată aici; începe războiul ruso-japonez (1904-1905). La 14-15 mai 1905, în bătălia navală de la Tsushima, flota japoneză zdrobește flota rusă.

[2] Maurice Rouvier (1842-1911), om politic francez; de mai multe ori ministru, președintele Consiliului de Miniștri în 1887 și 1905.

formula patru pretenţii: 1. nu putea admite ca diplomaţia domnului Delcassé să-l ignore şi cerea sacrificarea lui; 2. dorea să vină în Franţa şi să fie primit cu onorurile acordate celorlalţi suverani; 3. cerea să fie decorat cu Marele cordon al Legiunii de onoare; 4. pretindea schimbarea lui Bihourd, ambasadorul Franţei la Berlin, pe care îl considera un om mediocru.

Pus la curent de Rouvier, preşedintele Republicii i-a răspuns acestuia la 12 mai 1905: „Cum de puteţi gîndi, măcar, să acceptaţi cererile împăratului? În ce mă priveşte, nu-mi pot asuma o asemenea răspundere. Dacă se urmăreşte acest lucru, va trebui să se aştepte încă nouă luni, pînă la încetarea mandatului meu de preşedinte. În caz contrar, voi demisiona. În interesul ţării, acord o importanţă prea mare continuării politicii întreprinse de dl. Delcassé, pentru a mă putea asocia la demiterea sa"

Delcassé este sacrificat

Conflictul devenea tot mai clar. Problema se punea astfel: Franţa, sacrificîndu-l pe Delcassé, urma să intre în orbita germană (era, poate, un mod de a obţine pacea, dar aceasta constituia şi vasalitatea faţă de Germania, pentru că sprijinul Angliei avea să fie pierdut), sau dimpotrivă, să devină mai puternică datorită prieteniei cu englezii. Franţa avea să reziste şantajului.

Delcassé dorea să ştie pînă la ce punct era dispusă Anglia să se angajeze alături de Franţa. De aceea, a pus această chestiune lordului Lansdowne, prin intermediul ambasadorului francez Cambon. În cercurile politice franceze şi germane se afirma că ministrul englez ar fi oferit în momentul acela Franţei o alianţă ofensivă şi defensivă. Dar auzind acest zvon, Lansdowne a protestat declarînd că nu înţelege cum s-a născut o asemenea legendă. [În discuţia cu Cambon] ministrul englez nu a propus o alianţă propriu-zisă, ci recunoaşterea oficială a unei comunităţi politice şi o invitaţie la strîngerea şi mai mult a relaţiilor ce uneau cele două ţări. Delcassé a relatat propunerile englezilor la o şedinţă a Consiliului de Miniştri, sugerînd drept răspuns acceptarea unei antante generale. Preşedintele Consiliului a protestat: o prietenie prea strînsă cu Anglia avea să provoace credea el, represalii [din partea Germaniei].

Franţei i se impunea să ia o hotărîre neîntîrziată şi decisivă. Dar guvernul ei era divizat, iar ministrului de Externe îi fusese ştirbită autoritatea. Nici o situaţie nu putea fi mai echivocă, mai periculoasă.

La 7 iunie, îndepărtarea lui Delcassé a devenit un fapt împlinit. În acea zi, el a citit în şedinţa Consiliului de Miniştri scrisoarea lordului Lansdowne, prin care acesta asigura că Anglia era dispusă să examineze toate eventualităţile posibile. În unanimitate, cabinetul i-a cerut să nu răspundă acestor propuneri, ceea ce însemna, în fapt demiterea lui Delcassé şi triumful politicii germane de ameninţări.

Aşadar, pentru moment, se părea că manevra lui Holstein reuşise. Dar, în final, ea a produs un rezultat exact opus celui scontat: a desăvîrşit înţelegerea dintre Franţa şi Anglia, transformînd-o într-o legătură mai strînsă şi mai profundă. Şi iată cum. Mai întîi, Bülow şi Holstein au comis o gafă. Obţinînd de la Rouvier îndepărtarea lui Delcassé au vrut să ducă umilirea Franţei pînă la capăt. Dorind să exploateze succesul obţinut pînă la ultimele sale consecinţe, diplomaţia germană a cerut convocarea unei conferinţe la Algesiras[1] pentru a rediscuta acordurile privind Marocul şi a le supune aprobării semnatarilor acordurilor anterioare, încheiate în legătură cu această ţară. A fost obţinută şi această conferinţă, care pentru „prestigiul" diplomaţilor germani însemna un nou triumf. Dar de îndată ce Rouvier a cedat şi în această privinţă, diplomaţia germană a venit cu pretenţii noi. Atunci, Rouvier s-a enervat, spunînd că Germania nu putea să refuze recunoaşterea acordurilor franco-engleze şi să pretindă, pe deasupra, noi concesii în Africa. El a adăugat că despărţirea de Delcassé nu era un motiv să se arunce în braţele kaiserului, iar dacă Wilhelm nu era nici acum mulţumit, n-avea ce-i face.

Cît priveşte raporturile dintre împăratul Germaniei şi regele Angliei, ele erau mai proaste ca oricînd. Eduard îl considera pe Wilhelm ca fiind răspunzător de atitudinea Germaniei în afacerea Delcassé şi, din solidaritate cu Franţa, refuza să-şi întîlnească nepotul. Deoarece, în acelaşi timp, vroia să arate că n-avea nimic cu germanii, ci doar cu suveranul lor, l-a invitat pe principele moştenitor al Germaniei, care tocmai atunci se căsătorise cu fermecătoarea ducesă Cecilia de Mecklenburg-Schwerin, să vină în Anglia. Furios, kaiserul i-a interzis fiului său să accepte această invitaţie. Un desen inserat în publicaţia umoristică germană *Die Lustige Blatter* îl înfăţişa pe regele Angliei pregătindu-şi, aplecat peste harta Europei, voiajul pe continent: „Cum aş putea, spunea legenda desenului, să mă duc la Marienbad fără să-l întîlnesc pe dragul meu nepot? Să aleg ruta: Vlissingen [port militar în Olanda], Anvers, Calais, Rouen, Madrid, Lisabona, Nisa, Monaco? Nu... Prea periculos... Ah! voi trece pur şi simplu prin Berlin; acolo sînt sigur că n-am să-l întîlnesc. All right!".

Ne amintim că, cu prilejul perfectării acordului anglo-francez, în 1904, Chamberlain îi spusese lui Delcassé: „Şi, acum, acţionaţi, pentru apropierea noastră cu ru-

[1] Conferinţa de la Algesiras s-a desfăşurat între 15.I-7.IV 1906 cu participarea Belgiei, Germaniei, Franţei, Angliei, Italiei, Olandei, Austro-Ungariei, Portugaliei, Suediei, Spaniei şi S.U.A. Scopul urmărit de Germania — reducerea influenţei franceze în Maroc — n-a fost atins, Germania fiind sprijinită doar de Austro-Ungaria. În schimb, conferinţa a consacrat principiul internaţionalizării economice a Marocului, inclusiv poziţia privilegiată a Franţei şi, într-o mai mică măsură, a Spaniei.

ții". Era evident că, în măsura în care Anglia dorea să conteze pe sprijinul Franței în orice împrejurare, trebuia să stabilească raporturi prietenești și cu Rusia, aliata Franței. Dar încheierea unui acord anglo-rus era mult mai dificil de realizat decît cel din 1904. În primul rînd, Rusia și Anglia își atribuiau, reciproc, proiecte expansioniste potrivnice. În al doilea rînd, Marea Britanie n-avea nimic de oferit Rusiei țariste pentru ca aceasta să nu i se împotrivească expansiunii în Asia. În sfîrșit, pe cînd Franța era un stat democrat, ale cărei instituții se asemănau cu cele engleze, Rusia [țaristă] era un stat autocrat, iar despotismul țarului îi contraria pe liberalii englezi.

Așa cum francezii, care pentru a încheia Antanta Cordială au trimis la Londra pe unul dintre cei mai buni diplomați ai lor, Paul Cambon, Anglia, i-a încredințat, în 1906, o asemenea misiune la Petersburg unuia dintre diplomații săi cei mai versați, Sir Arthur Nicolson[1], care reprezentase, cu puțin timp înainte, țara sa la conferința de la Algesiras. Mandatul dat lui Nicolson prevedea finalizarea unui acord privind interesele reciproce în Asia, acord care a fost semnat la 31 august 1907. La Londra, unde lordul Curzon[2] și adepții expansiunii imperialiste l-au apreciat puțin avantajos, acordul a fost criticat cu severitate. Dar adevăratul obiect al negocierilor nu erau problemele din Asia, ci cele din Europa. Crearea unei puternice flote militare germane i-a impus lui Sir Edward Grey[3] și consilierilor săi necesitatea constituirii unei forțe europene capabile să se opună hegemoniei germane. Pentru a-și atinge țelul, relațiile amicale cu Rusia erau tot atît de necesare ca și înțelegerea cu Franța.

[1] Sir Arthur Nicolson (1849-1928), diplomat de carieră, între 1905-1910 ambasador la Petersburg.

[2] George N. Curzon (1859-1925), om politic britanic. Ministru de Externe (1919-1923).

[3] Sir Edward Grey (1862-1933), membru al aripii drepte a partidului liberal; a fost subsecretar în Ministerul Afacerilor Externe între 1892-1895 și ministru din 1905 pînă în 1916.

O întîlnire care îl irită pe Wilhelm

După semnarea acordului, țarul l-a invitat pe regele Eduard să-i facă o vizită; dar din cauza situației interne din Rusia[4], regele i-a sugerat ca întîlnirea să aibă loc pe iahtul imperial, ancorat în portul Reval [numele german al orașului Tallin]. Nava regală „Victoria and Albert" a acostat în rada Revalului la 9 iunie 1908. Regele Eduard, îmbrăcat în uniforma dragonilor din Kiev, l-a invitat pe Nicolson în cabina sa. Dorea să cunoască „textul exact și semnificația convenției anglo-ruse, inclusiv corelația ei (dacă există) cu convenția an-

[4] În iunie 1907 guvernul țarist a arestat pe membrii fracțiunii social-democrate, a dizolvat Duma de Stat și a promulgat o nouă lege electorală. A început o perioadă de reprimare sîngeroasă a mișcării muncitorești, perioadă denumită „reacțiunea stolipinistă".

În p. 26: Wilhelm II (călare, în uniformă militară, cu cască, specific prusiană) în timpul vizitei la Tanger, la 31 martie 1905

Mai 1908: vizita președintelui Franței, Armand Fallières, la Londra. În centrul imaginii, cu joben și umbrele: regele Eduard VII (stînga) și președintele Fallières la Expoziția industrială franco-britanică, deschisă în capitala Marii Britanii

glo-franceză; dacă ţarul va purta uniforma [englezească] Scots Grey sau aceea de amiral rus; ce decoraţii va purta şi în ce ordine vor fi aşezaţi; dacă dl. Stolîpin[1] vorbeşte franceza, germana sau engleza; care erau relaţiile dintre guvern şi Dumă[2]; dacă Duma trebuia menţionată sau nu; starea finanţelor ruseşti, a armatei şi marinei; numele cîtorva mari scriitori, muzicieni şi savanţi ruşi; dacă ţarul va atinge problema alianţei [anglo-japoneze] (şi o va atinge) ce ar fi mai potrivit să-i răspundă; dacă toasturile se vor rosti la dejun sau la dineu... şi numeroase alte chestiuni la care Nicolson a răspuns pe cît i-a stat în putinţă".

Regele, care a avut mai multe convorbiri cu Stolîpin, i-a vorbit acestuia de convenţia anglo-rusă, de legăturile ei cu convenţia anglo-franceză, de relaţiile dintre guvern şi Dumă, de starea înfloritoare a finanţelor ruse. Stolîpin a rămas foarte surprins şi l-a abordat separat pe Nicolson, pentru a-i împărtăşi admiraţia faţă de cunoştinţele profunde ale regelui în legătură cu politica rusă. „Nu este vorba numai despre problemele pe care le discută — arăta Stolîpin — ci mai ales de întreaga sa personalitate, care îţi dă impresia că te afli în faţa unui artist în politica internaţională, considerat, pe bună dreptate, de întreaga Europă, drept cel mai de seamă dintre oamenii noştri de stat".

De fapt, întrevederea de la Reval n-a fost un eveniment politic prea important. Dacă conversaţiile regelui cu Stolîpin s-au rezumat la fraze politicoase şi banale, Isvolski[3] în discuţiile cu Harding [subsecretarul de Stat la Externe], s-a dovedit prudent pînă la suspiciune. „Rusia, repeta el, nu trebuie să ofere Germaniei nici cel mai neînsemnat motiv de reproş. Chiar şi această vizită a regelui la Reval îi va irita pe unii". Harding i-a declarat că guvernul Maiestăţii Sale nu nutrea nici un fel de ostilitate faţă de Germania, dar că programul naval al acesteia îi nelinişteşte pe majoritatea englezilor. Cît despre vizita regelui, ea în nici un caz nu putea fi interpretată ca o provocare la adresa Germaniei; de altfel, Sir Edward Grey declarase limpede în Camera Comunelor că Anglia nu îşi propunea să încheie, cu ocazia acestei întîlniri, vreun nou acord.

În acest timp, prin cleveteala lor, palavragiii întreţineau o atmosferă tulbure. Prin canalul Kassel-Ballin[4] ajungeau pînă la kaiser zvonuri care exacerbau imaginaţia Maiestăţii Sale. „În fiecare dimineaţă, la micul său dejun, îi scria acesta lui Bülow, regele Angliei, invidios pe mine, urmăreşte în presă ceea ce întreprind pentru a-mi pune bete în roate".

Astfel de bîrfeli frizau absurdul. Mult mai nocive erau articolele (în vremea aceea numeroase în presa engleză) despre o nouă triplă Antantă ca şi cele din presa germană, relatînd despre „încercuirea Imperiului" [german]. În zadar transmitea ambasadorul Germaniei la Londra că „marea masă a englezilor doreşte pacea şi că aceasta era şi politica regelui Eduard"; pe marginea acestei telegrame, kaiserul a notat: „Minciună. Vrea război. Dar pentru a nu deveni el odios [în faţa lumii], doreşte să-l înceapă eu".

Conflictul devenea de neînlăturat

Este greu de imaginat drama pe care a constituit-o lenta, dar implacabila deteriorare pe care au suferit-o, între 1906 şi 1914, relaţiile dintre Anglia şi Germania. În Anglia, conducătorii Foreign-Officeului, Sir Edward Grey şi secretarul său particular, William Tyrrel, Sir Charles Harding, Eyre Crowe şi, ceva mai tîrziu, Sir Arthur Nicolson, alcătuind una din cele mai remarcabile formaţii diplomatice din cîte conduseseră afacerile externe ale ţării, judecau situaţia cu multă luciditate. Politica britanică s-a fundamentat întotdeauna spuneau ei, pe opoziţia faţă de hegemonia vreunui stat în Europa; o asemenea poziţie rămînea pentru un popor insular [poporul englez] o problemă de viaţă şi de moarte. Or, Prusia, înfăptuind prin forţa armelor unitatea Germaniei, rîvnea, după îndepărtarea lui Bismarck, la hegemonia mondială.

De cealaltă parte, germanii se temeau, tot mai mult, de o invazie engleză. În Germania se lansase termenul încercuire. Călătoriile regelui Eduard dobîndiseră o semnificaţie prevestitoare de primejdii sinistre. A fost la Cartagena?[5]. Scopul era de a „tatona terenul" şi a-l despărţi pe regele Alfons[6] de Germania. S-a dus la Gaeta?[7] Intenţia — ieşirea regelui Victor-Emmanuel din Tripla Alianţă. Vizita la Reval? Scopul — încheierea unei alianţe ofensive cu ţarul. Pe de altă parte, cel puţin o dată pe an [suveranul englez] vizita „sucursala sa de la Paris". Obiectul comun al tuturor acestor activităţi diplomatice era [după părerea Berlinului] încercuirea completă a Germaniei. Presa germană îl prezenta pe monarhul englez drept un tactician periculos: „regele Eduard este Napoleonul sec.XX, cu deosebirea că-şi declanşează operaţiile încă din timp de pace, folosind, în locul forţei bru-

---

[1] Piotr Arkadievici Stolipin (1862-1911), om politic rus, mare latifundiar. În 1904, a devenit ministru de Interne şi a reprimat crunt mişcarea revoluţionară. Din 1906 prim-ministru; ucis de un socialist-revoluţionar.

[2] Duma instituită în urma revoluţiei burghezo-democratice din 1905-1906 a funcţionat, între 1906 şi februarie 1917 ca Adunare legislativă.

[3] Alexandr Petrovici Isvolski (1856-1919), ministru de Externe (1906-1910), apoi ambasador al Rusiei ţariste la Paris.

[4] Ernest Kassel, german naturalizat englez, care i-a servit drept legătură în Germania omului de afaceri englez Albert Ballin (1857-1918). Ballin a fost prieten cu Wilhelm II şi a încercat, prin Kassel, o apropiere a Germaniei de Anglia.

[5] Cartagena, port spaniol mediteranean.

[6] Alfons XIII, rege al Spaniei (1902-1931); în 1931 a fost detronat odată cu instaurarea Republicii.

[7] Gaeta, port italian în Mediterana.

tale, ingenioase mijloace diplomatice...". Împăratul Wilhelm, învinovăţindu-şi unchiul pentru „intrigile sale", conchidea: „Este un diavol, nu vă puteţi imagina ce diavol este".

Dacă Wilhelm şi poporul german ar fi fost în situaţia să audă expresiile binevoitoare şi prudente folosite de regele Eduard [faţă de Germania], în timp ce-şi fuma ţigările sale groase la bordul iachtului ce purta pavilionul ţarului, ar fi fost vădit surprinşi şi, poate, liniştiţi. Dar tragedia, iscată de ură, consta în aceea că tot ce se afla de cealaltă parte a cortinei rămînea neştiut, lăsînd imaginaţia să contureze nestînjenită chipul adversarului. Într-un raport datat 1908, ataşatul naval englez relata că nişte şcolari germani l-au întrebat, cu toată seriozitatea, din ce cauză doreşte Anglia distrugerea Germaniei. Spre uimirea şi indignarea sa, copiii i-au precizat că profesorii îi povăţuiesc să nu uite niciodată că Anglia reprezintă duşmanul lor cel mai periculos. În toate satele Imperiului german, vorbitorii aparţinînd Ligii navale[1] propovăduiau ura împotriva Angliei, sentiment, pe atunci, mult mai puternic decît suspiciunea faţă de Franţa.

Era, oare, posibilă, împiedicarea adîncirii contradicţiilor care îndepărtau cele două state? Numeroşi oameni politici englezi considerau că da. Domnul Haldane[2] dorea o reconciliere din raţiuni intelectuale şi sentimentale, fiind un om de cultură germană şi avînd, dincolo de Rin, cîţiva dintre cei mai buni prieteni. Lloyd-George[3] şi Winston Churchill cereau o înţelegere cu Germania pentru a se putea face economii, pe seama bugetului apărării, în vederea înfăptuirii unor programe de reforme sociale.

Singura posibilitate de înţelegere ar fi constat într-o îngheţare sau limitare a construcţiilor navale germane. Sir Edward Grey l-a rugat pe rege să încerce un asemenea demers. În drum spre Marienbad, unde-şi făcea cura, suveranul putea să se oprească la Kronberg şi să-l întîlnească pe kaiser. Grey considera că Eduard — prezentînd împăratului un memorandum în problema flotelor — ar fi adus un serviciu ţării şi păcii. Regele n-a apreciat propunerea ministrului. Departe de a căuta, aşa cum credea opinia publică, asemenea misiuni diplomatice, el socotea că o asemenea intervenţie depăşea obligaţiile sale constituţionale. Pe de altă parte, avea oroare de a discuta cu nepotul său. Totuşi a primit memorandumul.

Eduard a sosit la Kronberg însoţit de subsecretarul de Stat al Afacerilor Externe, Sir Charles Harding. Dimineaţa a avut o lungă şi prietenoasă discuţie cu împăratul, dar, în mod deliberat, nu a adus vorba de problemele navale. După dejun, Wilhelm l-a solicitat pe Harding să-i împărtăşească opiniile asupra relaţiilor anglo-germane, pe care el, împăratul, le-a calificat absolut satisfăcătoare. Harding s-a arătat profund întristat că este silit să contrazică pe Maiestatea Sa, dar nu putea ascunde neliniştea resimţită de englezi faţă de proporţiile flotei militare germane. În cîţiva ani, a spus Harding, aceasta va atinge capacitatea flotei britanice [punînd în pericol, după părerea englezilor, securitatea Imperiului britanic]. „Cu totul absurd, a afirmat kaiserul. Cine v-a spus o asemenea prostie?" Harding a citat cifrele Amiralităţii [britanice]. „Datele acestea sînt false; eu însumi, a ripostat kaiserul, sînt amiral [onorific] al flotei britanice şi cunosc lucrurile acestea perfect de bine, mai bine chiar decît dumneavoastră, care sînteţi un civil". Apoi, Wilhelm a trimis după o lucrare germană cuprinzînd date statistice din acest domeniu, pe care i-a prezentat-o lui Harding. Diplomatul englez i-a răspuns că, deşi ar fi dorit să ia cifrele prezentate drept autentice, a subliniat că realitatea era cu totul alta. Din această cauză, guvernul domnului Asquith[4], unul dintre cele mai pacifiste care fuseseră vreodată la cîrma ţării, se vede silit a propune un program naval „kolossal"[5], pentru a-l contracara pe cel german.

Suita, care urmărea conversaţia de la distanţă, a observat că împăratul devenea din ce în ce mai furios. Curînd, el s-a despărţit de ministrul englez plin de răceală. Seara, kaiserul s-a aşezat pe o canapea alături de Harding, conferindu-i Marea cruce a Vulturului roşu. Se vedea însă cît de colo că amabilitatea suveranului era o simplă prefăcătorie.

Întrevederea de la Kronberg a fost un eşec. Regele Eduard a luat act de expunerea lui Harding asupra respingerii [de către kaiser] a unei înţelegeri privind înarmarea. „Împăratul Germaniei, îi relata Harding lui Goschen, noul ambasador german în Marea Britanie, nu vrea să ia în seamă propunerile noastre pentru o înţelegere în problemele navale şi pretinde că noi, şi nu Germania, forţăm înarmările. Germania [ca în cunoscuta fabulă] se consideră drept mielul inocent pe care noi îl acuzăm că ne tulbură apa izvorului. Dacă împăratul va continua să urmeze această cale, izbucnirea unui conflict între noi şi Germania nu mai este decît o chestiune de timp".

În româneşte de
Sergiu STĂNCIU

---

[1] Organizaţie germană şovină, în slujba politicii de expansiune colonială.

[2] Richard B. Haldane (1856-1928), om politic britanic şi filozof englez. Ministru de Război (1905-1912), Lord cancelar (1912-1915) şi 1924.

[3] Lloyd-George (1863-1945), om politic britanic, lider al Partidului Liberal. Prim-ministru (1916-1922).

[4] Herbert H. Asquith (1852-1928), şeful Partidului Liberal englez; ministru în cîteva cabinete, prim-ministru (1908-1916).

[5] În mod intenţionat, diplomatul folosea expresia germană „kolossal" = uriaş, gigantic.

Megaliții din Tracia

Institutul de tracologie din Sofia a început editarea unei noi colecții istorice — Traiski Pametniți (Monumenta Traciae Antiquae) — împreună cu Edituro Nauka i izkustvo.

Primul volum din seria celor consacrate studiului istoriei tracilor se ocupă de probleme primordiale ale monumentelor megalitice. Monumentele megalitice de cultură tracică tratate în trecut în mod superficial și episodic de călugărul Șkorpil, cît și de Gheorghii Boncev, Ivan Velkov și Vasil Mikov, au rămas multă vreme, pe nedrept, în afara preocupărilor celor ce făceau săpături arheologice în Bulgaria. Abia în ultimii ani, s-a ajuns la introducerea sistematică în programul cercetărilor arheologice a problemei megalitilor și la posibilitatea cercetărilor mai atente și mai amănunțite. Volumul cuprinde primele rezultate ale cercetărilor efectuate pînă în prezent și deschide drumul noilor descoperiri ce se anunță de pe acum a fi tot atît de interesante.

Primul volum al noii colecții cuprinde 219 pagini, însoțite de 178 planșe grafice, planuri și hărți și de 396 fotografii. Lista autorilor este constituită din 15 nume — iar cea a participanților la cercetare — din 45.

Un prim articol este dedicat dolmenelor tracice. Autorul face descrierea a 23 dolmene și a unui mormînt în stîncă, despre care a prezentat documente expediția „Sakar 1973". Alți cercetători se opresc amănunțit asupra particularităților arhitecturale și de construcție ale dolmenelor, împărțindu-le în șase tipuri, după caracteristicile planului și în două tipuri după modelul acoperișurilor. Se susține teza dezvoltării independente a dolmenelor tracice, urmărindu-se dezvoltarea arhitecturală de la forme simple pînă la cele complexe, precum și după particularitățile de construcție.

În articol se analizează amănunțit și problema analogiilor dintre dolmenele tracice, și cele din Caucaz, cu mormintele zidite din Asia Mică, ajungîndu-se la concluzia că, de fapt, primele sînt produsul unei dezvoltări locale și sînt caracteristice numai pentru Tracia.

Într-un alt studiu Morminte în stîncă ni se face descrierea a 19 morminte în stîncă din Rodopii Răsăriteni, cea mai mare parte din acest material istoric fiind publicat pentru prima dată. După forma camerelor, mormintele sînt împărțite în rotunde și pătrate. Este făcută comparația amănunțită între mormintele în stîncile Rodopilor din Bulgaria Nord-Estică și dolmenele tracice, ceea ce permite sublinierea asemănărilor izbitoare, dar și menținerea unor deosebiri esențiale. Se descoperă astfel o serie de elemente comune în construcția și decorațiunea dolmenelor și a monumentelor din stîncă, ceea ce dă dreptul să se formuleze concluzia sincronizării lor în cadrul perioadei sec. XII-VI î.e.n. Sînt amintite și legăturile dintre mormintele în stîncă din Tracia și mormintele miceniene care apar nu ca împrumuturi directe, ci ca rezultat al existenței îndelungate a unei idei comune despre mormintele conducătorilor, idee răspîndită în întreaga arie egipteană în epoca micenian㠹i postmicenian㠹. Se analizează din nou și problema originii mormintelor tracice zidite în movilă, din sec. V-IV î.e.n., demonstrîndu-se convingător dezvoltarea lor independentă pe baza mormintelor megalitice din epoca anterioară.

Studiul prezintă cetățile din regiunile Strandja, Rodopi și Stara Planina. Trezește un interes deosebit descrierea amănunțită a primelor rezultate ale săpăturilor arheologice din substratul stratului de aramă, de lîngă Sozopol.

O atenție deosebită merită și publicarea, pentru prima dată, în Monumenta Traciae Antique, deși pe scurt, a materialului despre sfeșnicul din stîncă, cu tăierea în piatră a discurilor solare, de lîngă cetatea Poleskastro, în apropiere de Topolovgrad.

Volumul reprezintă un material prețios și concludent pentru studiul acelei deosebit de interesante, dar puțin cunoscute perioade din istoria tracilor.

Natașa DUMITRACHE

PLANSELE NOASTRE

① Aniversarea în 1980 a 2 050 ani de la crearea primului stat dac centralizat și independent, sub conducerea regelui Burebista — epocă de mare însemnătate în istoria poporului nostru — constituie subiect de inspirație și pentru numeroși artiști plastici. În imagine, monumentul intitulat **Burebista**, creație a sculptorului R. Aftenie, realizat în cunoscuta tabără în aer liber de la Măgura, județul Buzău **(Lăcașul princiar de la Cugir**, p. 4)

②③ De secole și milenii, satele românești din Transilvania, Moldova, Țara Românească au păstrat și perpetuat în procesul muncii, la sărbători, în felul cum se construiau și amenajau gospodăriile, vechi tradiții, îndeletniciri și obiceiuri de sorginte geto-dacică. În imagine: **Tipuri sociale transilvănene din secolele XVIII - XIX** (cromolitografie din colecțiile Muzeului de istorie a R.S.R.); în medalioane: **Țăran valah** (litografie după desenatorul englez G. Hering, aflată astăzi în colecțiile Academiei R.S.R.) și **Săteni mergînd la tîrg la Sălișt**e (pictură de C. Barabas). De observat că sătenii poartă căciuli asemănătoare cu cele ale dacilor **(Universul satului medieval transilvănean**, p. 9)

④ Momentul istoric de la 24 ianuarie 1859, al alegerii lui Alexandru Ioan Cuza ca domnitor și al Țării Românești, prin care a fost realizată unirea Principatelor române, a fost evocat de Th. Aman în pictura aflată astăzi în colecțiile Muzeului de istorie al R.S.R. **(Votul de la 24 ianuarie**, p. 33)

2050 de ani de la crearea primului stat dac centralizat și independent

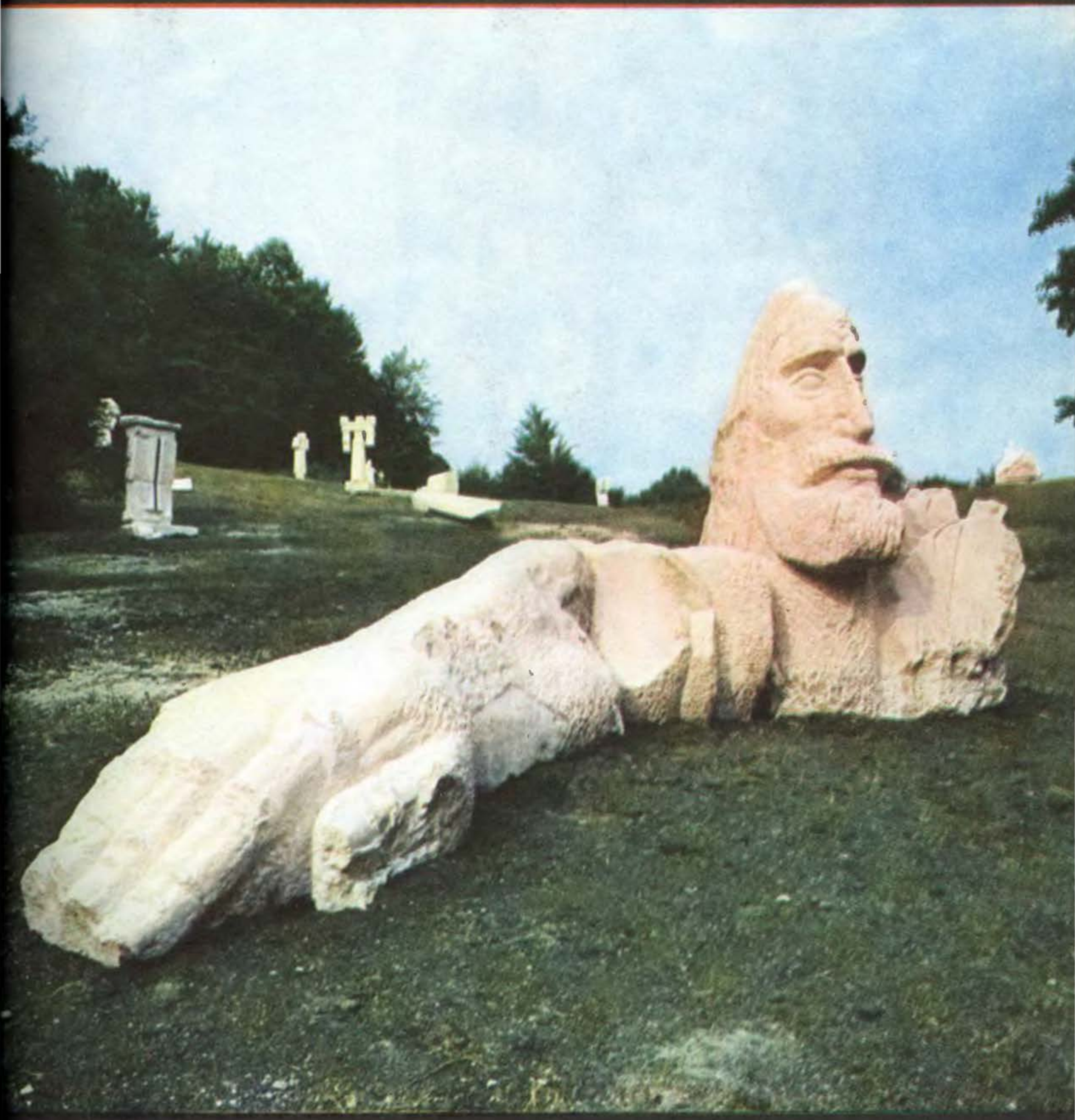

În timpul din urmă...
regele Burebista a devenit cel dintîi
și cel mai mare dintre regii din Tracia
și stăpînitor peste tot ținutul
de dincolo și dincoace de fluviu

Decretul în onoarea lui Acornion din Dionysopolis

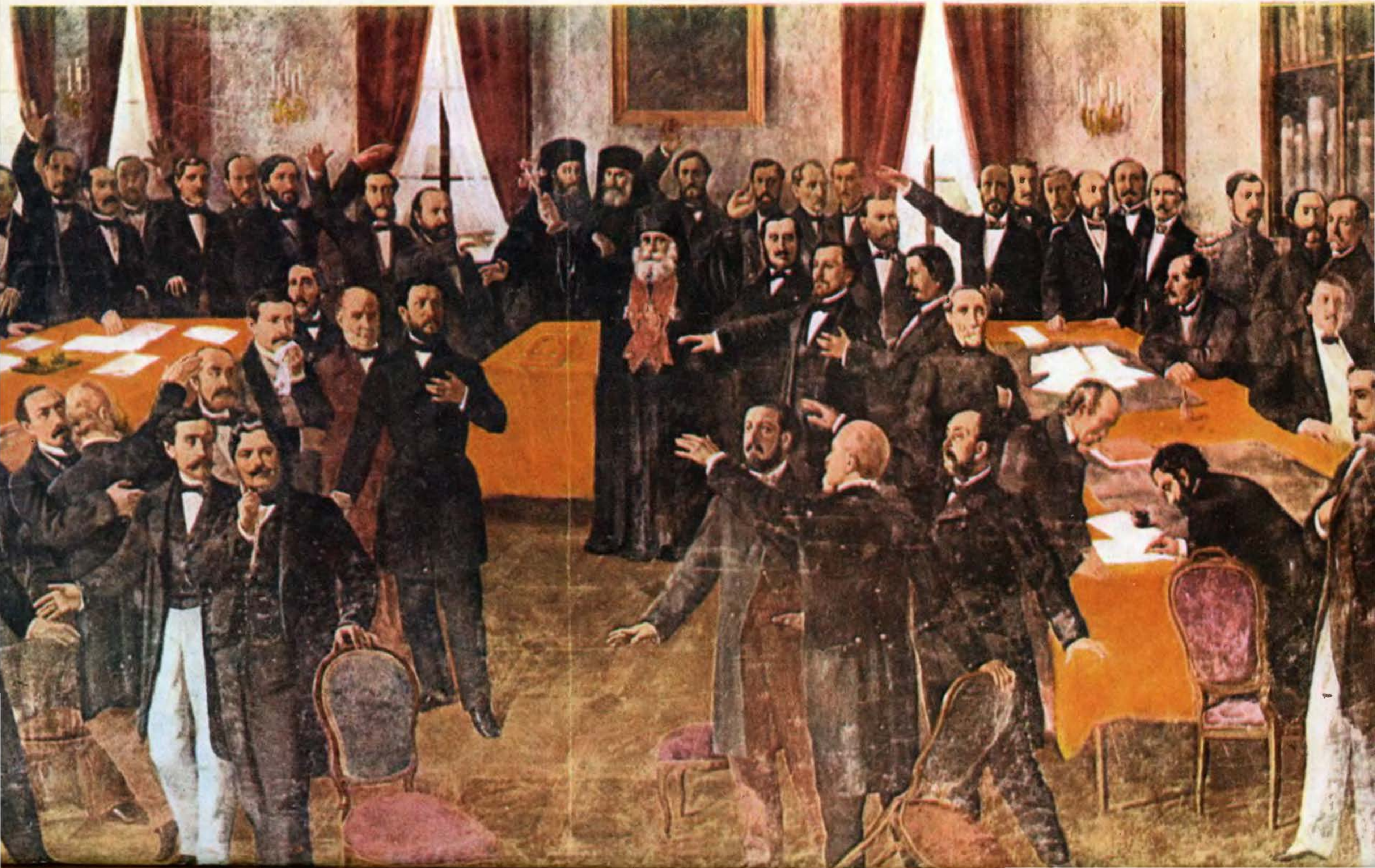

Istoria necunoscută a unui tablou

VOTUL DE LA 24 IANUARIE

MARIA DOGARU,
Arhivele Statului, București

Unirea Principatelor române în 1859, prin dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza ca domn al Moldovei (5 ianuarie) și al Țării Românești (24 ianuarie), a constituit un eveniment cu ample rezonanțe în conștiința maselor populare, înfăptuitoarele istoricului act.

Scrierile epocii, documentele de arhivă, amintirile și mărturiile contemporanilor conturează fresca amplă a Unirii. Martori sensibili, artiștii plastici ai vremii au imortalizat în operele lor scene și momente semnificative din desfășurarea evenimentelor. Reprezentative pentru caracterul lor militant, patriotic, creațiile unor pictori, ca Th. Aman, Gh. Tattarescu, Carol Pop de Szathmáry s-au înscris în tezaurul picturii românești ca mărturii nemijlocite ale unor artiști-cetățeni participanți la înălțătoare momente istorice pe care le-au transmis urmașilor în imagini devenite simbol.

Unul dintre aceste tablouri, Votul de la 24 ianuarie, de Th. Aman, surprinde momentul în care deputații Adunării Elective întrunite la București au votat alegerea lui Alexandru Ioan Cuza ca domn al Țării Românești și, prin aceasta, au pus piatra de temelie a viitorului stat unitar național român.

Care este istoria acestui tablou? Ne-o dezvăluie documentele unui dosar aflat în colecțiile Arhivelor Statului din București, cu totul relevante pentru caracterul angajant profund patriotic al operei lui Th. Aman și care au rămas inedite pînă azi.

Astfel, dintr-un prim document, aflăm că, în septembrie 1860, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice din București a propus Consiliului de Miniștri să aprobe alocarea unor sume din buget în vederea comandării unei picturi care să evoce istoricul moment al alegerii lui Alexandru Ioan Cuza ca domn al Țării Românești. Referatul, întocmit de V. Boerescu, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice și unul din înflăcărații luptători pentru Unire, motiva astfel necesitatea lucrării: „Ziua de 24 ianuarie este o zi memorabilă pentru români, căci ea este simbolul Unirei a două țări surori ce de secuii au rămas despărțite, și cu toate că ea [ziua] va rămînea în eternitate o serbătoare aniversară națională, dar pentru că impresiunile se pierd și se modifică chiar cu timpul și pentru generațiunile viitoare nu rămîne decît simpla descriere istorică, subsemnatul, pentru conservarea acestui fapt însemnat în toate nuanțele sale, este de părere ca, pînă ce încă nu se pierd impresiunile, să se compuie un tablou care să reprezinte acea zi la ocasiunea alegerii domnitorului Principatelor Unite, al cărui preț considerîndu-se din punctul de vedere al artei s-ar putea libera din alocațiunea prevăzută în bugetul acestui ministeriu, pe anul curentu, pentru premii și încurajare.

Spre acest scop, am și luat înțelegere cu domnul pictor și artist T. Aman care a primit cu mulțumire a se angaja a face acest tablou cu o recompensă a osteneli sale și a timpul[ui] ce va depune în executarea lui, [de] galbeni (!) 600.

Această propunere am onoarea a o refera la chibzuirea dv., D-le Ministru, cu invitarea ca să binevoiți a delibera asupra-i".

Jurnalul Consiliului de Miniștri, atestă unanimitatea cu care această propunere a fost primită: „Jurnal: Astăzi, luni, la 24 ale lunei septembrie, anul una mie opt sute șasezeci, în ședința Consiliului Miniștrilor din Țara Românească, luîndu-se în băgare de seamă referatul D-lui Ministru secretar de stat la Departamentul Cultelor și instrucțiunei Publice, cu nr. 3 440, prin care propune facerea unui tablou care să reprezinte alegerea domnitorului de la 24 ianuarie, anul una mie opt sute cincizeci și nouă, considerînd că un asemenea tablou, bine redigeat [întocmit] este un document istoric peutru posteritate, pe care importanța faptului și gloria națională îl reclamă, Consiliul [de Miniștri] unit cu părerea D-lui Ministru, hotărăște a se pune îndată în lucrare acel tablou prin Dl. pictor și artist T. Aman cu prețul propus de 600 galbeni, luîndu-se această sumă din paragraful alocat în bugetul Ministerul[ui] Cultelor pe anul curent pentru premii și încurajări, din care 300 l se vor răspunde înainte, iar 300 după săvîrșirea lucrării.

Dispozițiunile acestui Jurnal se vor aduce la îndeplinire prin Dl. Ministru ai Cultelor și Instrucțiunii Publice.

ss/G. Costa Foru ss / I.I. Philipescu
ss / D. Brătianu ss / V. Boerescu".

Sentimentele pictorului față de evenimentul istoric pe care urma să-l evoce sînt exprimate într-o scrisoare adresată lui V. Boerescu:

„Cu respect mă grăbesc a vă face cunoscut, Domnule Ministru, că am primit cu cea mai vie mulțumire comanda ce ați binevoit a-mi face prin adresa cu nr. 3 560, din 29 septembrie expirat.

Subiectul ce am a executa (VOTUL DE LA 24 IANUARIE) va fi totdeauna o pagină interesantă în istoria noastră, așa dar, mă voi sili ca tabloul să exprime frumosul entuziasm al românilor și, totodată, a mă arăta demn de încrederea ce ați avut în penelul meu.

Primiți, Domnule Ministru, încredințarea prea osebitei mele considerațiuni,

Th. Aman".

Atmosfera tumultuoasă a momentului istoric evocat este redată deosebit de sugestiv de către marele artist. Încordarea din gesturile și expresiile unora dintre deputați sugerează prezența masivă, în jurul clădirii Adunării, a miilor de țărani și orășeni, care au impus, de fapt, alegerea lui Cuza și la București.

Aflat în colecțiile Muzeului de istorie al Republicii Socialiste România, acest tablou completează în mod strălucit seria compozițiilor pe care marele pictor le-a dedicat evenimentelor de acum 121 ani: Unirea, Proclamarea Unirii la București, și Hora Unirii la Craiova, lucrări care au făcut din semnatarul lor un artist-cronicar al marilor evenimente ale epocii pe care a trăit-o.

OPINIA PUBLICĂ UNANIM UNIONISTĂ

ŞERBAN RĂDULESCU-ZONER,
doctor în istorie

În ziua de 20 martie 1857, cavalerul von Liehmann-Palmrode a sosit la Bucureşti, ca reprezentant al Austriei în Comisia de informare a marilor puteri, însărcinată să raporteze asupra situaţiei din Principate. Chiar în dimineaţa următoare, el a fost vizitat de caimacamul Alexandru Ghica. După cum avea să noteze diplomatul austriac, caimacamul i-a declarat că prin sosirea reprezentantului habsburg în capitala ţării, el vedea un sprijin în eforturile sale „de a se împotrivi uneltirilor agresive ale partidului care şi-a luat drept sarcină de a provoca aici răsturnarea a tot ce există şi care, pentru a-şi atinge scopul, nu se dă, din păcate, în lături de la nici un mijloc, chiar de la cele mai periculoase". Chiar cu ocazia acestei prime convorbiri, Liehmann a promis caimacamului tot sprijinul.

Unirea ameninţă imperiul

Dar de la sosirea sa, emisarul habsburg a adoptat o atitudine de deschisă ostilitate faţă de Unire. De altfel, el primise dispoziţii ferme din partea superiorilor săi de a zădărnici realizarea idealului românilor privind crearea unui stat naţional. Motivarea acestor poziţii fusese tranşant exprimată la Viena: „Atracţia pe care o va exercita acest stat nou [Principatele Unite] asupra populaţiei româneşti va ameninţa imperiul cu dezertarea a două milioane dintre supuşii săi".

Apar astfel cît se poate de limpezi motivele pentru care Viena s-a situat din capul locului în tabăra adversarilor luptei românilor pentru unire.

Rapoartele[1] pe care reprezentantul habsburg le-a trimis cancelarului Austriei, Karl Ferdinand von Buol — Schauenstein, dezvăluie maşinaţiile diplomaţiei vieneze desfăşurate în perioada imediat premergătoare alegerilor pentru Divanul ad-hoc. În acelaşi timp, aceste documente — puţin cunoscute în istoriografia noastră — prezintă interes istoric pentru că ele relevă cu deosebită putere caracterul revoluţionar al luptei poporului român pentru unire. În repetate rînduri, rapoartele lui Liehmann subliniază faptul că în fruntea mişcării unioniste se aflau foştii revoluţionari de la 1848, care, reîntorşi din exil, agitau ţăranii şi păturile de jos ale oraşelor pentru realizarea idealurilor pe care nu le putuseră înfăptui în urmă cu un deceniu, din cauzele binecunoscute, provocate de intervenţia militară otomano-ţaristo-habsburgică. La conducerea întregii mişcări, raporta el cancelarului Buol, stăteau „indivizi care au jucat un rol proeminent în revoluţia valahă din anul 1848".

Aprecierile diplomatului austriac aveau în vedere activitatea Comitetului Central al Unirii din Bucureşti (denumit şi „Partidul Naţional"), activitate în care Liehmann vedea o reînviere a spiritului de la 1848. Comitetul luase fiinţă la 15 martie 1857, cu cîteva zile înainte de sosirea lui Liehmann la Bucureşti. Noul organism, care avea să joace un rol foarte important în desfăşurarca evenimentelor ce au condus la realizarea actului istoric de la 24 ianuarie, se constituise prin fuziunea clubului unionist prezidat de C.A. Creţulescu — grupare care edita ziarul *Concordia* — cu o parte a clubului alcătuit din partizanii caimacamului Alexandru Ghica.

După cum se ştie, Al. Ghica nu a fost un adversar al Unirii. El a sperat însă ca printr-o atitudine de deschidere faţă de unionişti, să poată ajunge, bizuindu-se pe ajutorul acestora, domn. Pentru a-şi cîştiga popularitate, Ghica n-a ezitat să-şi împingă o parte dintre partizani în lupta unionistă. Astfel, înalţii funcţionari Gh. Costa Foru şi C. Bozianu au organizat un club şi au încercat, prin anu-

[1] Documentele originale se află la *Haus-Hof und Staatsarchiv Wien*, iar în copii — la Biblioteca Academiei R.S.R., Secţia manuscrise, fond Corespondenţă diplomatică austriacă, Dosar XIV/1857.

mite lozinci, să atragă masele orășenești și cu ajutorul acestora să contracareze cele două grupări boierești care susțineau candidaturile la tron ale lui Gh. Bibescu și Barbu Știrbei. În același scop, caimacamul a permis reîntoarcerea unor emigranți pașoptiști. Încă la sfîrșitul anului 1856 au revenit în țară Al. I. Golescu-Arăpilă și generalul Gh. Magheru.

Sigur, caimacamul n-a fost un sprijinitor al radicalilor. El a încercat însă cum am mai menționat, orice formulă spre a-și atinge scopurile.

În legătură cu activitatea Comitetului Central al Unirii din București, reprezentantul austriac ținea să adauge că lucrurile păreau a indica „în suficientă măsură spiritul ce animă acest club, ale cărui adevărate tendințe [revoluționare] nu pot fi puse la îndoială". Aprecieri asemănătoare erau cuprinse și în raportul din 2 aprilie: „Uneltirile Partidului Unirii, care și-a luat numele și de Partida Națională, iau din ce în ce mai mult

---

Cum arătau Bucureștii în anii luptei pentru Unirea Principatelor? Presa, literatura memorialistică a vremii, stampele, gravurile, hărțile sau planurile rămase de atunci, ne ajută să reconstituim, în mare, imaginea orașului care, după Unire, a devenit primul centru politic, administrativ și cultural al poporului român. La acestea se adaugă un șir de imagini, lăsate de un fotograf amator, farmacistul vienez Ludwig Angerer (1827-1879), care în anul 1856 se afla în capitala țării noastre. La Academia R.S.R. se păstrează un album cu 39 reproduceri după fotografiile executate de el.

În 1860, Ludwig Angerer a devenit fotograf al Curții imperiale vieneze. În fondurile Bibliotecii Academiei R.S.R. se găsesc și numeroase fotografii ale unor oameni de seamă din țara noastră, executate de Angerer în atelierul său din Viena.

Am desprins din amintitul album cîteva imagini sugestive ale Bucureștilor din epoca Divanurilor ad-hoc:

1. *O fotografie făcută de pe acoperișul fostei clădiri a Teatrului Național ne înfățișează Podul Mogoșoaiei, cu vedere spre Piața „Sf. Gheorghe". În ultimul plan, de la stînga la dreapta: biserica Colțea și fostul Turn Colțea, biserica „Sf. Sava" (azi dispărută), biserica „Sf. Gheorghe Nou" și Turnul Bărăției*
2. *Ulița Șelari*
3. *Ulița Cismigiului — devenită mai tîrziu Calea Știrbei vodă*

1

2

3

caracterul maşinaţiilor revoluţionare; conducătorii Clubului Central din Bucureşti, care se numeşte «Comitetul Central Electoral», cu toţii revoluţionari decişi, folosesc în prezent acele mijloace prin care în ultima vreme au fost pregătite revoluţii în diferite ţări".

În acelaşi raport, Liehmann afirma că unioniştii ar fi ameninţat pe boierii conservatori cu „răscoale ţărăneşti împotriva proprietăţii", dacă nu li se vor alătura; adăuga apoi cu iritare că „laşitatea proverbială şi adînca demoralizare a păturilor suprapuse" au uşurat şefilor unionişti să-şi atingă scopul.

Ce se întîmplase în realitate? La 27 martie 1857, un grup de mari proprietari se alăturase Partidei Naţionale. Dar ei făcuseră acest pas numai după ce, printr-un protocol încheiat cu conducerea mişcării unioniste din Bucureşti, primiseră asigurări că Unirea nu va aduce nici o ştirbire „proprietăţii" şi că, în ce-l priveşte pe ţăran, principiul libertăţii individuale şi al muncii va fi interpretat în sensul că „ţăranul este stăpînul braţelor sale".

Conjuraţia potrivnicilor

Activitatea Comitetului Central al Unirii din Bucureşti a stîrnit îngrijorare în capitalele puterilor antiunioniste, mai ales la Istanbul, de unde reprezentantul Porţii în comisie, Savfet Effendi, a şi primit instrucţiuni speciale (6 aprilie) „să se înţeleagă cu comisarii şi cu caimacamul pentru a suprima comitetul, dacă Regulamentul organic nu împiedică o asemenea măsură". Conştiincios, Savfet Effendi, sprijinit de Liehmann-Palmrode şi, într-o anumită măsură de colegul lor britanic Henry Bulver, în a doua şedinţă a Comisiei din capitala Ţării Româneşti, a reuşit să obţină o decizie de interzicere a activităţii Comitetului Central al Unirii din Bucureşti, pînă la afişarea listelor electorale; s-a pretins că în acest sens ar suna şi indicaţiile cuprinse în firmanul sultanului de convocare a Divanului ad-hoc, remis la Bucureşti în ziua de 7 martie 1857. Acest fapt i-a determinat şi pe reprezentanţii Franţei, Sardiniei şi Rusiei — Talleyrand-Perigord, Rafaelo Benzi şi, respectiv, Constantin Mihailovici Basily — să cedeze.

Dar o astfel de măsură n-a putut avea efectul scontat de iniţiatorii săi, căci fruntaşii politici români nu s-au grăbit s-o pună în aplicare. Comitetul Central al Unirii din Bucureşti şi-a continuat campania electorală chiar „sub ocrotirea făţişă a guvernului valah", după cum raporta diplomatul austriac la 13 august 1857. Mişcarea unionistă căpătase un pronunţat caracter de masă, din moment ce guvernul însuşi, în loc să i se opună, prefera să închidă ochii. Cenzura — raporta Liehmann — nu-şi făcea datoria, presa continuînd să publice listele cu numele celor care aderau la cele patru puncte ale programului unionist făcute publice la 15 martie 1857. Agitaţia opiniei publice bucureştene era în continuă creştere şi ca urmare a evenimentelor din Moldova, unde caimacamul N. Vogoride falsificase alegerile pentru Divanul ad-hoc, în vederea obţinerii unei majorităţi separatiste[1].

Lupta maselor populare pentru Unire intrase într-o fază nouă, căpătînd proporţii şi forme de manifestare ce nu mai puteau fi stăvilite prin măsuri abuzive venite din afară.

Masele îşi impun voinţa

Întoarcerea în ţară din lungul exil post paşoptist a unor figuri remarcabile ale revoluţiei din 1848 — Heliade-Rădulescu, Christian Tell, Nicolae şi Ştefan Golescu, C.A. Rosetti, Dumitru şi Ion Brătianu, C. Bolliac şi C. Bălcescu — s-a răsfrînt pozitiv asupra activităţii unioniştilor, care — după cum îi scria Ion Ghica lui I. Bălăceanu — se manifestau precum „trupele proaspete care încarcă [armele] în acest moment". Cîntărind just raportul de forţe pe plan politic, Ghica aprecia că unioniştii „au repurtat victoria". Ei aveau sprijinul entuziast al maselor, pentru care Unirea era un ideal arzător. La 21 august 1857, *Concordia*, ziar unionist de orientare moderată, a fost înlocuit cu *Românul*, avîndu-l ca director pe C.A. Rosetti. În aceleaşi zile de august, aniversarea naşterii lui Napoleon III a fost un prilej potrivit pentru unionişti de a organiza pe străzile Bucureştilor o mare manifestaţie populară cu profunde semnificaţii politice. Dintr-o serbare consacrată, chipurile, lui Napoleon III, acţiunea s-a transformat într-o mare demonstraţie de simpatie pentru Franţa — ţara al cărei guvern adoptase o poziţie favorabilă unirii românilor. Un convoi de sute de persoane, în frunte cu fanfara Miliţiei (printre participanţi se aflau şi funcţionari din diferite ministere, ofiţeri ai armatei etc.) a trecut prin faţa reşedinţei comisarului francez. În primele rînduri ale manifestanţilor se aflau, după cum raporta Liehmann, „mai multe din acele persoane care au condus masele la răscoală în anul 1848". Acţiunea s-a prelungit pînă noaptea tîrziu, în grădina Cişmigiu, participanţii exprimîndu-şi în mod făţiş sentimentele lor patriotice unioniste.

Reacţia cercurilor politice străine adversare Unirii n-a întîrziat. Între altele, cîteva zile mai tîrziu, comisarul habsburgic a cerut explicaţii caimacamului Alexandru Ghica în legătură cu prezenţa funcţionarilor publici şi a ofiţerilor la amintita manifestaţie unionistă, la care, spre stupoarea sa, a primit un răspuns cu totul dezarmant: Ghica i-a declarat că „nu poate înota împotriva curentului". „În asemenea condiţii — raporta Liehmann superiorilor săi — în aproximativ 20 zile, în acest principat urmează să se ţină alegerile pentru Divanul ad-hoc".

Astfel de aprecieri privind situaţia politică din Ţara Românească şi imposibilitatea forţelor reacţionare externe de a mai bara calea Unirii întîlnim şi în raportul din 24 august, în care Liehmann remarca un adevăr cu totul semnificativ: „actualul guvern valah nu are nici voinţă şi nici forţă" spre a se opune opiniei publice, unanim unionistă, „cu

[1] *Magazin istoric*, nr. 1/1974, 5/1975.

atît mai mult cu cît în Moldova, prin noile alegeri, divanul de acolo nu va mai avea probabil compoziţia dorită [de cercurile potrivnice Unirii]". Comisarul austriac propunea, nici mai mult nici mai puţin, decît ca viitoarelor Divanuri ad-hoc să li se... retragă competenţa de a discuta „problema Unirii". Or, înainte de toate, Conferinţa de la Paris din 1856 stabilise convocarea acestora tocmai pentru a le consulta în vederea viitoarei organizări a Principatelor![1] Circumspecte în privinţa poziţiei pe care ar fi adoptat-o celelalte cabinete ale marilor puteri, cercurile politice vieneze n-au dat nici un răspuns propunerii lui Liehmann. Acesta a continuat însă să se păstreze pe poziţii antiunioniste, fapt ce rezultă din rapoartele sale referitoare la activitatea Divanului ad-hoc din Bucureşti, ale cărui lucrări au început la 30 septembrie 1857.

Exprimînd voinţa populară, în şedinţa sa din 8 octombrie, Divanul ad-hoc al Ţării Româneşti a adoptat propunerea prezentată de C.A. Crețulescu în care se arăta: „românii sînt unanimi în dorinţa formulată în următoarele patru puncte: *1)* Chezăşluirea autonomiei şi a drepturilor noastre internaţionale... *2)* Unirea ţărilor România şi Moldavia... într-un singur stat şi sub un singur guvern *3)* Prinţ străin cu moştenirea tronului... *4)* Guvern constituţional reprezentativ..., o singură Adunare obştească..."[2].

În ciuda tuturor opreliştilor şi urzelilor cercurilor politice reacţionare interne şi externe, poporul român şi-a impus cu hotărîre voinţa. Divanurile ad-hoc, atît prin componenţa lor, cît, mai ales, prin conţinutul dezbaterilor, „au fost adevărate adunări reprezentative ale poporului ..., exprimînd cu vigoare aspiraţia sa de unitate şi independenţă naţională"[3].

[1-3] *Magazin istoric*, nr. 1/1975; 7/1975; 4/1975.

4. *Hanul lui Manuc*

5. *Fosta Piaţă de Flori, văzută dinspre Hanul lui Manuc*

6. *Grădina Cişmigiu, în 1856*

România a intrat în războiul antihitlerist cu întregul său potențial uman, militar și economic, cu toate forțele, alături de Uniunea Sovietică, de întreaga coaliție antifascistă. Poporul nostru a demonstrat astfel, prin nenumărate fapte de vitejie și înalt eroism, că aspirația sa vitală, țelul său suprem erau lichidarea fascismului — cel mai mare dușman al libertății și independenței popoarelor, al civilizației umane, asigurarea independenței patriei, dreptul de dezvoltare liberă.

Timp de aproape 9 luni, armata română, cu un efectiv de peste o jumătate de milion de ostași, a luptat cot la cot cu glorioasa armată roșie, dînd grele jertfe de sînge, atît pentru eliberarea restului teritoriului țării ocupat de trupele fascisto-horthiste, cît și a teritoriului Ungariei și Cehoslovaciei, a unei părți din teritoriul Austriei, pînă la cucerirea victoriei totale asupra Germaniei hitleriste. Această luptă a fost susținută de efortul întregului popor, care a răspuns fără preget chemării partidului comunist „Totul pentru front, totul pentru victorie!".

NICOLAE CEAUȘESCU

ROMÂNIA ÎN RĂZBOIUL ANTIHITLERIST

25 octombrie 1944. Comunicat special al Marelui Stat Major al armatei române: „În Transilvania de Nord-Vest trupele române..., în strînsă legătură cu cele sovietice, au ocupat orașele Carei și Satu Mare, după care au depășit frontiera româno-maghiară, dezrobind astfel întreaga Transilvanie... Diviziile noastre sînt gata de un nou efort și noi jertfe pentru consfințirea definitivă a drepturilor noastre prin lupta alături de marii noștri aliați, pînă la înfrîngerea totală a forțelor germano-maghiare.".

Evenimentele militare, pornite prin declanșarea insurecției din august 1944 — începutul revoluției de eliberare socială și națională antifascistă și antiimperialistă a poporului nostru[1] — care au dus la eliberarea întregului teritoriu românesc de sub ocupația hitleristo-horthystă au fost recent evocate în paginile revistei noastre[2]. Ele compun însă numai o parte a eforturilor României, alături de coaliția antihitleristă, pentru obținerea victoriei finale împotriva fascismului. Caracterul și scopurile nobile ale participării României la războiul antihitlerist, unitatea dintre acestea și lupta revoluționară a maselor populare conduse de partidul comunist pentru instaurarea unui regim democrat-popular, pentru crearea condițiilor necesare consolidării independenței și suveranității statului român, angajamentele asumate față de Națiunile Unite au impus poporului nostru continuarea efortului militar dincolo de hotare, în Ungaria, Cehoslovacia și Austria, pînă la completa nimicire a nazismului. „Interesele vitale ale poporului român — se preciza în Proiectul de platformă al Frontului Național Democrat, document elaborat de P.C.R. și dat publicității la sfîrșitul lunii septembrie 1944 — cer ca el să participe în modul cel mai activ la... lupta de nimicire a hitlerismului, luptă pe care o duce întreaga omenire înaintată...".

Bucuria generală ce domnea în țară — stare provocată de eliberarea ultimului petic de pămînt cotropit de fasciști — a fost dublată de hotărîrea fermă a întregului popor de a contribui cu toate puterile sale la lichidarea flagelului fascist. „Războiul nu s-a terminat — scria Scînteia, din 27 octombrie 1944. Trebuie să luptăm mai departe, să nimicim în bîrlogul său fiara hitleristă, să lichidăm

---

[1] Marile bătălii prin care armata română și formațiunile de luptă patriotice, avînd sprijinul entuziast al întregului popor, au eliberat Capitala și teritoriul național au fost evocate în ample cicluri de articole apărute în numerele: 5/1967; 4 și 7-8/1968; 4,5,6 și 7-8/1969; numerele 8 din anii 1970, 1971, 1972, și 1973; 6,7,8/1974; 8,9, și 10/1975; 8/1976; 8/1978; 7 și 8/1979.

[2] Magazin istoric, nr. 10/1979; pentru efortul general al României în războiul antihitlerist, ca și pentru unele recunoașteri ale contribuției armatei române la înfrîngerea fascismului, vezi articolele publicate de revista noastră în nr. 9/1969; 5 și 10/1970; 5/1972; 11/1974; 4,5,8 și 10/1975; 5/1976; 7 și 12/1977.

din rădăcini imperialismul german... înainte, spre Budapesta, spre Berlin!".

Înfrîngerea trupelor inamice de pe teritoriul Ungariei a fost rezultatul a trei mari operații militare — Debrețin[1], Budapesta[2] și Viena —, organizate și realizate de trupele sovietice din cadrul Fronturilor 2 și 3 ucrainene. Armata română a participat la operația Debrețin (soldată cu eliberarea regiunilor maghiare de la Est de Tisa) cu 17 divizii, un corp aerian și două brigăzi de artilerie antiaeriană. Efortul ofensiv român s-a produs pe mai multe direcții: cu 8 divizii pe direcția Mérk-Nord Nyiregyháza-Dabrád; cu 5 divizii (în cadrul grupării principale a Frontului 2 ucrainean) pe direcția Békéscsaba-Debrețin-Nyiregyháza, iar cu alte 4 divizii pe Tisa mijlocie.

În cadrul operației Budapesta au acționat 15 divizii românești, un corp aerian și alte unități și subunități. Corpul 7 armată român și-a adus contribuția de lupte și sînge la eliberarea capitalei ungare, ajungînd, prin înfrîngerea unor rezistențe deosebit de crîncene, pînă în centrul Budapestei. Corpul 4 armată român a luptat pe direcția Miskolc, iar apoi în Munții Bükk, pe care i-a cucerit în cooperare cu unități din Armata 27 sovietică, permițînd pătrunderea forțelor româno-sovietice în Cehoslovacia. Alte două grupări române — Corpurile 2 și 6 — după ce au înfrînt rezistențele inamice pe Tisa superioară, au acționat în Nord-Estul Ungariei, în Munții Hegyálja și pe rîurile Bodrog și Hernád.

Totalul efectivelor românești angajate în luptele pentru eliberarea Ungariei a ajuns la peste 210 000 ostași; militarii români au eliberat 1 237 localități (14 orașe), au forțat rîurile Tisa, Bodrog, Hernád și Ipel și au străbătut masivele muntoase Hegyálja, Bükk și Mátra.

Un greu tribut de sînge a plătit în cursul luptelor pentru eliberarea Budapestei Corpul 7 armată român, care din cei 36 348 luptători a pierdut 11 000 oameni. Totalul pierderilor românești în timpul luptelor pentru eliberarea Ungariei s-a ridicat la aproape 43 000 oameni (morți și răniți).

Încă din ziua de 19 decembrie 1944 forțele sovietice și române, acționînd cot la cot, lichidaseră rezistențele inamice din Nord-Vestul Ungariei și pătrunseseră pe teritoriul Cehoslovaciei. Așadar, noul an, 1945 găsea armata română angajată în crîncene bătălii împotriva hitleriștilor atît pe teritoriul ungar, cît și pe cel cehoslovac. Vom evoca în continuare într-un mod sintetic acțiunile de luptă ale armatei române pe frontul antihitlerist desfășurate în perioada ianuarie-mai 1945, pînă la victoria finală a coaliției antihitleriste împotriva celui de-al III-lea Reich.

[1-2] Magazin istoric, nr. 11 și 12/1969.

1945

1 ianuarie. Consiliul Frontului Național Democrat difuzează un apel către întreaga națiune: „...Sarcini mari și grele au stat și stau în fața poporului român, în lupta lui pentru mobilizarea tuturor forțelor și resurselor naționale în vederea continuării războiului, alături de marile puteri aliate, pînă la înfrîngerea definitivă a Germaniei hitleriste... Sîntem în război și avem de îndeplinit obligații față de Aliați. Aceasta cere sacrificii din partea tuturor, fără deosebire de clasă și naționalitate...

Dorința fierbinte a poporului român este pacea cît mai grabnică și libertatea. Ca să avem pace trebuie înzecite sforțările războiului pentru înfrîngerea rapidă a dușmanului. Totul pentru front, totul pentru sprijinirea armatelor roșie și română...".

Scînteia publică articolul *Cuvînt către ostași:* „Ne îndreptăm gîndul, în pragul Anului nou, către ostașii de pe front, pentru a le trimite încrederea și nădejdea noastră în ei, cît și pentru a-i asigura de dragostea noastră, de grija noastră pentru ei...".

● Unitățile Corpului 7 armată ajung la marginea de Est a Budapestei. Din *Jurnalul de operații* al acestei unități: „...Continuînd atacul, [Corpul 7] a reușit să pătrundă în marginea de Vest a orașului Budapesta, unde au început luptele de stradă. Moralul trupelor noastre este excelent în fața acestui important eveniment istoric... În cursul zilei, atacul viguros al Corpului 7 armată a reușit să pătrundă, pînă în seara zilei, circa 4 km în interiorul orașului. Divizia 19 infanterie, prin lupte de stradă, a distrus toate cuiburile de rezistență inamică, reușind să cucerească în întregime cartierul Mátyas Föld[1], aerodromul Sud Mátyas Föld, parcul Lucska Mjr. și cartierul Rakoshegy... Divizia 9 cavalerie, înaintînd de-a lungul căii ferate și șoseaua Rakoskerstur spre interiorul Budapestei, a înfrînt toate rezistențele inamice întîlnite în cale, reușind să pătrundă... în cartierul Nord Kobanya și să ocupe încrucișarea de străzi și calea ferată din partea de Nord a cartierului. Detașamentele de asalt continuă pătrunderea pe străzi spre interiorul Budapestei. Moralul trupelor noastre este excelent...".

● La ora 22, Radio București difuzează următorul comunicat: „În ziua Anului nou 1945, trupele Armatei române, în strînsă colaborare cu marile unități sovietice, după ce au sfărîmat ultima centură de apărare, au pătruns în Budapesta cu Corpul [7] de armată al generalului Șova Nicolae, ale cărui brave divizii... duc în acest moment lupte de stradă spre centrul capitalei maghiare. În această zi, cu Corpul [4] de armată al generalului Boițeanu Ion... s-a atins... rîul Ipel, continuîndu-se atacurile pe teritoriul cehoslovac".

2 ianuarie. Corpul 4 armată, aflat în capul de pod de la Vest de rîul Ipel, acționează pentru ruperea apărării inamice și eliberarea localității Velikă. Divizia „Tudor Vladimirescu-Debrețin", în cooperare cu trupe sovietice, înfrînge rezistențele germane din apropierea localității cehoslovace Vel. Zlievce. Formațiuni din Corpul aerian român distrug importante obiective inamice în localitățile Brezinčke, Lučenec, Pincaz și Nitra. *Din Ordinul comandantului Corpului 7 armată:* „...Reamintesc ordinele ce am dat anterior cu privire la atitudinea pe care trebuie să o aibă trupele în cursul operațiunilor. Este posibil ca inamicul să continue a se bate cu îndîrjire, apărînd stradă cu stradă și casă cu casă, pînă la ultima extremitate. Este posibil, de asemenea, să-și slăbească rezistența și să cedeze repede. Și într-un caz, și în altul, trupele noastre trebuie să urmărească un singur scop — acela de a căuta lupta cu forțele *armate* inamice și de a le înfrînge repede și definitiv, făcînd tot *ceea ce este necesar în mersul operațiunilor... Populația civilă* care nu ia parte la rezistență va fi cruțată și luată sub protecție, asigurîndu-i-se viața, liniștea și avutul... *Cartierele cucerite, clădirile și bunurile* de orice fel intrate în stăpînirea trupelor noastre rămîn sub garanția lor în starea în care au fost găsite după luptă... *Monumentele și obiectele de artă, instituțiunile culturale și așezămintele de interes public* vor fi cruțate cu grijă. Nici o atingere a acestora nu poate fi justificată...

În concluzie, cer trupelor Corpului 7 armată să se bată cu îndîrjire pentru a învinge, dar pretind, în același timp, să se poarte leal, cu demnitate și omenie, pentru a nu micșora prin nimic măreția victoriei dobîndite...

Comandantul Corpului 7 armată,
General de corp de armată *N. Șova*".

[1] Precizăm că, în majoritatea cazurilor, denumirile de localități străine cuprinse în citate sînt redate așa cum au fost reținute în documentele de arhivă.

Trupele Corpului 7 armată au purtat lupte îndîrjite pentru eliberarea Budapestei

3-8 ianuarie. Din *Ordinul de zi nr. 97* al Diviziei 9 cavalerie: „În cursul zilei de 3 ianuarie 1945, Divizia 9 cavalerie [din Corpul 7 armată], montînd un nou atac, sprijinit cu foc puternic de artilerie, întoarce și sfarmă orice rezistență în cale. Unitățile noastre reușesc să pătrundă adînc în dispozitivul inamic defensiv... Prin luptă corp la corp, cuceresc casă cu casă, apropiindu-se încet, dar sigur de inima capitalei ungare...".

Divizia „Tudor Vladimirescu-Debrețin" atacă la Vest de rîul Ipel, eliberînd, între altele, localitatea Vel. Zlievce. În comunicatul Marelui Stat Major din 3 ianuarie se precizează: „În Cehoslovacia trupele noastre de munte au cîștigat poziții importante în regiunea de la Sud-Est Lučenec. Pe restul frontului activitate de luptă normală".

● Postul de Radio Londra (4 ianuarie): „Trupele române din Budapesta sînt angajate în grele lupte ofensive.

Vînătorii de munte români care luptă în Cehoslovacia au realizat importante cîștiguri de teren".

● În ziua de 5 ianuarie, autoritățile maghiare ale comunei Szilvásvárad înaintează următoarea scrisoare autorităților militare române: „Din partea consiliului comunal al comunei Szilvásvárad adeverește prin aceasta că armata română care a fost cantonată în această comună a hrănit copii și chiar majori de la cazanul trupei. Medicii militari ai armatei au dat populației civile îngrijiri medicale...". În aceeași zi, *Jurnalul de operații* al Corpului 7 armată menționează: „Inamicul opune rezistență îndîrjită [în Budapesta], folosind blocurile pe care le-a organizat puternic și care trebuiesc cucerite în parte, fapt ce obligă trupele atacatoare la o progresiune înceată, eforturi mari și pierderi simțitoare...".

● Postul de Radio Londra (emisiunea din 7 ianuarie): „Diviziile române luptă astăzi alături de trupele sovietice în Ungaria, o grupare acționînd în regiunea Budapestei, iar celelalte la granița Cehoslovaciei. *Dintre națiunile care luptă împotriva Germaniei hitleriste, România se situează azi în al patrulea rînd în ceea ce privește numărul de soldați care participă la bătălia de distrugere a nazismului* [subl. *ns.*]".

Același post, la ora 15.30 (emisiunea în limba franceză): „Primul ministru al României a declarat că România are acum 14 divizii care luptă efectiv pe front împotriva germanilor. Majoritatea acestor trupe luptă la Budapesta și în Cehoslovacia. Comentînd această declarație, un redactor al ziarului *Sunday Times* consacră un articol României și arată că din punct de vedere al efectivelor, România este a 4-a națiune europeană care luptă împotriva Germaniei. Ziarul scoate în evidență Divizia «Tudor Vladimirescu» care este compusă din [foști] prizonieri români și care a jucat un rol important în luptele de la Debrețin".

● Consiliul superior comunal al orașului Diosgyör (Ungaria) trimite o scrisoare comandamentului Armatei 1 române, în care se arată că ostașii români s-au „purtat față de populație foarte binevoitor și cu toată înțelegerea, iar cu ocazia plecării din localitate au dăruit populației nevoiașe aproape 5 000 pîini".

● În ziua de 8 ianuarie, Armata 4 română primește ordin să treacă la ofensivă pe direcția generală Rožňava[1], începînd din dimineața de 12 ianuarie. La Budapesta, Divizia 2 infanterie, din Corpul 7 armată, pune stăpînire pe Poșta Centrală, unul din marile edificii ale orașului. Un atac prin surprindere al Diviziei „Tudor Vladimirescu-Debrețin" duce la eliberarea localității cehoslovace Dol. Hamr .

9-10 ianuarie. Corpul 7 armată poartă lupte crîncene pe aliniamentul căii ferate de la Vest de Poșta Centrală și pentru ocuparea cazărmii Franz Iosif, în partea de Est a orașului. La ora 20.00 Corpul 4 armată primește misiunea în vederea participării la operația ofensivă Lučenec; a doua zi, subunitățile sale au eliberat localitatea Jelšovec.

11 ianuarie. Corpul 7 armată, în cooperare cu unități sovietice din Corpul 30 și Corpul 18 de gardă, continuă ofensiva în interiorul Budapestei, dînd lovitura principală pe direcția Gara de Est-Bulevardul Rákóczy. Trupele Armatei 4 sînt gata pentru declanșarea operației Rožňava. Corpul 4 român și Divizia „Tudor Vladimirescu-Debrețin" fac ultimele pregătiri pentru ofensiva împotriva inamicului care se apără în orașul Lučenec.

12-13 ianuarie. Comandantul Corpului 7 român formează un „grup de manevră" (compus din Divizia 9 cavalerie, două regimente din Divizia 19 infanterie, Regimentul 114 antitanc sovietic), care, executînd o manevră pe la Sud, pînă seara ajunge în partea de Nord a Cimitirului Kérépes. Armata 4, în cooperare cu unitățile Armatei 40 sovietice trec la ofensivă pe direcția orașului Rožňava. Corpul 4 armată, în cooperare cu Corpul 35 sovietic, începe ofensiva pe direcția Lučenec, iar Divizia „Tudor Vladimirescu-Debrețin" începe ofensiva pe pantele de Sud-Est ale masivului Javorina.

A doua zi, au loc lupte crîncene la Vest de Lučenec. „Grupul de manevră" al Corpului 7 poartă lupte grele în zona Cimitirului Kérépes și, zdrobind inamicul, înaintează pînă în apropierea Gării de Est. „....Către ora 12 cazarma [Frantz Iosif] este complet curățată de ultimele rămășițe inamice...".

● Referindu-se la aportul militar al României la înfrîngerea Germaniei hitleriste, postul de Radio Paris, în emisiunea din 13 ianuarie declară: „*Franța socotește că România a adus, prin contribuția ei, o scurtare a războiului cu cel puțin 6 luni* [subl. *ns*]".

14 ianuarie. Din Comunicatul Marelui Stat Major al armatei române: „... În regiunea Vest Lučenec vînătorii de munte au pătruns și mai adînc în poziția inamică... În regiunea Sud-Estică a Munților Tatra Mică, trupele Armatei 4 române, continuînd atacul, au înfrînt rezistența inamică și înaintează spre Nord, în lungul văii Sajo [Slană], respingînd numeroase contraatacuri inamice. Au fost cucerite mai multe localități, printre care: orașul și importantul nod de comunicație Pelsnez [Plešivec]..., Felsocardo [Ardovo], Szádvásborsa [Borzova], Szilice [Silica], precum și stația de cale ferată Ozöreny [Gemer Horka]...". Corpul 7 armată continuă ofensiva în interiorul Budapestei, cucerind Fabrica de cauciuc, Hipodromul Mic, Gara de Est, precum și Teatrul Mare și Spitalul Central.

În ziarul *Grai nou* (organ al Direcției politice de front a armatei sovietice, editat în limba română) apare un articol în care se spune: „Istoria războiului pentru distrugerea fascismului va pomeni la locul cuvenit contribuția armatei române la această operă grea...".

15 ianuarie. Din *Jurnalul de operații* al Corpului 7 armată: „Operațiile pentru înfrîngerea ultimelor rezistențe inamice care mai apără Budapesta au continuat. Pentru Corpul 7 armată român aceste operațiuni se consideră ca și terminate, deoarece în micul spațiu rămas pînă la Dunăre inamicul nu mai poate opune rezistență îndelungată. Misiunea grea pe care Corpul 7 armată a avut-o a fost îndeplinită cu prisosință". La ora 20.00 comandantul Frontului 2 ucrainean remite comandantului Corpului 7 armată român următorul ordin: „În scopul de a pregăti întrunirea în mîinile comandantului Armatei 1 române a Corpurilor 4 și 7, Corpul 7 armată, în noaptea de 16 ianuarie 1945, se va deplasa în zona Mohora-Legend-Alsósáp-Szada, unde se va concentra pînă în dimineața zilei de 18 ianuarie 1945...". În perioada următoare, Corpul 7 armată a primit noi misiuni de luptă pe frontul din Cehoslovacia.

16-19 ianuarie. Marile unități ale Armatei 4 continuă ofensiva spre orașul Rožňava, ajungînd la 4 km de localitate. Din *Ordinul de zi* al Diviziei 6 infanterie: „În ziua de 17 ianuarie 1945, Divizia 6 infanterie a atacat

---

[1] **Magazin istoric**, nr. 1/1970.

pe tot frontul pentru a cuceri creasta cu cotele 656, 658 și 624 de la 4 km Sud Rožňava. Luptele au fost deosebit de grele din cauza dîrzeniei inamicului, bine sprijinit cu foc de artilerie și branduri și favorizat de poziții dominante. Terenul stîncos și împădurit a impus trupelor eforturi mari, după 5 zile de luptă neîntreruptă. Cu toate acestea obiectivul zilei a fost atins datorită conducerii prompte și energiei comandanților de regimente, precum și înaltului simț de datorie dovedit de ostașii acestor încercate unități...". Trupele Diviziei „Tudor Vladimirescu-Debrețin" cuceresc puncte importante pe pantele de Sud-Est ale masivului Javorina, ușurîndu-și înaintarea spre Hron.

20 ianuarie. Ofensiva Armatei 4 vizînd eliberarea Rožňavei continuă; sînt eliberate localitățile Turna, Dvorniky, Zadič, Solovec. Corpul 7 armată, împreună cu Divizia 10 infanterie sosită din țară, reintră sub

Ostași români din Regimentul 1 artilerie grea pe frontul din Ungaria

ordinele operative ale Armatei 1, alături de Corpul 4 armată.

Din chemarea Comisiei de organizare a mișcării sindicale (*Viața sindicală*, 21 ianuarie): „Pentru a mări efortul de război, pentru a grăbi eliberarea celorlalte popoare care mai suferă jugul hitlerist... este nevoie ca printr-un efort dintre cele mai mari să facem ca prin munca noastră să se creeze un adevărat curent continuu între front și spatele frontului. Luptați pentru mărirea efortului de război antihitlerist".

22 ianuarie. Armata 1 română (Corpurile 4 și 7) primește ordin de ofensivă ca, în cooperare cu Armata 53 sovietică, să ocupe masivul muntos Javorina și să iasă pe rîul Hron.

23 ianuarie. Armata 4 română cucerește, la ora 02.00, orașul Rožňava și localitățile înconjurătoare prin atacul de noapte dat cu trupele Corpului 6 armată. Primele mari unități care pătrund în oraș sînt Divizia 6 infanterie și Divizia 18 infanterie.

Prin *Ordinul de operații nr. 05*, Grupul de armate al generalului Jmacenko stabilește misiunea Armatei 4 române, privind continuarea ofensivei spre Dobšina și Jelšava.

Mareșalul R. I. Malinovski, comandantul Frontului 2 ucrainean, citează prin ordin trupele Armatei 4 române care au eliberat Rožňava. În *Ordinul de zi nr. 195* al Corpului 6 armată se precizează că în timpul luptelor pentru cucerirea masivului Silická-Planiná „ofițerii și trupa..., îndurînd greutăți uneori supraomenești, au înfrînt asprimea înghețului, greutățile terenului și rezistența unui inamic special pregătit, înarmat și dotat pentru lupta în munți. S-au capturat 980 prizonieri, 31 mitraliere, 11 aruncătoare, 17 puști-mitraliere, muniție, arme și materiale de război...".

24-27 ianuarie. Marile unități ale Armatei 4 continuă urmărirea inamicului spre cursul superior al rîului Hron și în 26 ianuarie eliberează orașul Dobšina. Armata 1 română continuă luptele pentru cucerirea masivului muntos Javorina și eliberează mai multe localități, între care orașul Halič.

28 ianuarie. Unități ale Armatei 4 ocupă poziții importante în Munții Metalici și, eliberînd mai multe localități, ies în valea superioară a rîului Hron; trupe din Corpul 6 armată eliberează orașul Tisovec. În *Raportul operativ* al Armatei 4 către Marele Stat Major român se fac următoarele precizări: „... Continuînd înaintarea peste înălțimile Munților Tatra Mică și învingînd greutățile gheții și ale zăpezii mari, Armata 4 a înfrînt trupele alpine germane și maghiare din fața sa și a cucerit orașul Tisovec și toate localitățile de la Tisovec pînă la Telgárt..., punînd stăpînire astfel pe marea comunicație ce traversează Munții Tatra, răpind inamicului rocada principală și orice posibilitate de manevră între fronturile 4 și 2 ucrainene...".

Generalul Jmacenko, comandantul Armatei 40 sovietice, trimite o scrisoare de mulțumire comandantului Armatei 4 române: „Pentru acțiunile ofensive priceput executate și încununate de succes, avînd ca rezultat cucerirea orașului Tisovec, prezint mulțumirile mele generalilor, ofițerilor și trupei Diviziilor 3 și 6 infanterie (din Corpul 6 armată)...".

29-31 ianuarie. Armata 4 continuă ofensiva, apropiindu-se pe un front larg de cursul superior al rîului Hron și, după lupte îndîrjite, în ultima zi a lunii ianuarie, eliberează orașul Brezno. Armata 1 poartă lupte grele în masivul Javorina și eliberează mai multe localități (Lentvorș, Lunčajova, Abelová, Pribo], Šula, Vereš, Polichno, Madácka, Veliki Lom, Močar) și orașul Leșt.

Radio Londra, emisiunea din 31 ianuarie, ora 16.15 referitor la discuțiile purtate în Camera Comunelor privitoare la acordarea statutului de cobeligerant României: „Domnul Thomas [deputat laburist] a sugerat apoi că *de vreme ce România este a patra țară ca efective pe frontul împotriva Germaniei, ar fi cazul a se propune să i se acorde un statut de cobeligerantă* [subl. ns.]. Domnul Law [purtător de cuvînt al Ministerului de Externe] a răspuns că înainte de a i se putea acorda României un statut de cobeligerantă, este necesar ca problema să fie discutată cu guvernele sovietic și american. Pînă acum însă asemenea discuții nu au avut loc".

Comunicatul Marelui Stat Major român: „În regiunea Munților Tatra Mică trupele Armatei 4, după ce au înfrînt rezistența inamică, au înaintat luptînd peste 40 km într-un teren foarte greu și înzăpezit, reușind să debușeze în valea rîului Hron... În masivul muntos Javorina, trupele Armatei 1 române continuă urmărirea inamicului bătut".

NOTĂ: Pentru realizarea acestei cronologii s-au utilizat următoarele surse: **Cronica participării armatei române la războiul antihitlerist, 1971; În numele libertății și prieteniei (vol. I și II), 1970; Prietenia cehoslovaco-română. File din cronici de război, 1969;** documente aflate în fondurile Arhivei Ministerului Apărării Naționale și presa timpului.

Introducere și cronologie de
căpitan Alexandru
D. DUȚU

Ianuarie 1945: într-un cartier budapestan, populația primește hrană din partea ostașilor români

La mii de kilometri de țară, în cimitirul din Ivry, acea suburbie muncitorească și comunistă din „centura roșie" a Parisului, printre zeci de morminte de proletari, se află „careul împușcaților", eroi ai Rezistenței în cel de-al doilea război. Acolo se găsește și mormîntul lui Francisc Wolf cunoscut și sub numele de Francisc Boczor, militant al Partidului Comunist Român, căzut în lupta împotriva fascismului, pentru libertate, pentru independența popoarelor.

Francisc Wolf, alături de care am luptat în Franța în anii 1941-1943, s-a născut la 2 februarie 1906, în Maramureș, în satul Mara, denumit pe atunci Crăcești. Sora lui, Ileana Wolf, comunistă cu vechi stagiu în ilegalitate, îmi evocă cu emoție anii copilăriei lui Feri. Părinții — Mihai și Estera — aveau cinci copii, patru fete și un băiat. Cînd s-au făcut mai mari, familia s-a mutat în centrul minier Baia Sprie. Aici, Feri s-a împrietenit cu copiii minerilor, a cunoscut viața grea a celor care, de la 13-14 ani, erau obligați să muncească în mină. Dintre aceștia, cei mai mult s-a legat de tînărul Iosif Boczor. Frămîntările social-politice, greva generală din 1920, mișcările revoluționare — care își aveau ecoul și la Baia Sprie — au trezit interesul adolescentului, determinîndu-l să citească presa muncitorească și literatura progresistă a vremii. Prin tinerii mineri și forestieri pe care i-a cunoscut a luat contact cu mișcarea muncitorească revoluționară. După terminarea liceului, familia, relativ înstărită (tatăl era comerciant), l-a trimis la studii la Praga, unde s-a înscris la Institutul politehnic. Aici a activat în cercurile studențești antifasciste.

Luptător înnăscut, însușindu-și și o temeinică cultură marxistă, tînărul s-a hotărît să se dedice luptei revoluționare a clasei muncitoare. De aceea, după doi ani de studii, a revenit în țară și s-a stabilit, în 1927, la Timișoara. Aici s-a încadrat ca muncitor la o fabrică, desfășurînd o vie activitate în rîndurile U.T.C. și în organizația Ajutorul roșu. În aprilie 1929, comunistul Francisc Wolf a participat ca delegat al tineretului la Congresul Sindicatelor Unitare și s-a aflat printre cei care au apărat căminul muncitoresc, unde se desfășurau lucrările, împotriva atacului forțelor polițienești. Arestat și judecat, a fost eliberat, din lipsă de probe, dar expulzat din Timișoara. În timpul satisfacerii serviciului militar, la un regiment de artilerie din Alba Iulia, a pus bazele unei celule comuniste, desfășurînd o vie activitate politică. În anii ce au urmat, din 1931 pînă în 1936, a îndeplinit diferite munci de răspundere în Ajutorul roșu, în mișcarea sindicală și în Organizația orășenească P.C.R. Cluj. În anul 1936, împreună cu alți tineri antifasciști, a plecat în Spania pentru a lupta alături de poporul spaniol împotriva rebeliunii lui Franco și a trupelor intervenționiste ale lui Hitler și Mussolini. La începutul anului 1939, după înfrîngerea republicanilor spanioli, grupul voluntarilor români a trecut Pirineii, fiind internat în lagărele din Sudul Franței. În martie 1941, Feri, împreună cu Nicolae Cristea, Edmund Hirsch și Mihai Patriciu au evadat, sărind din trenul care îi transporta spre lagărele din Africa de Nord. După numeroase și primejdioase peripeții, a ajuns la Paris, în mai 1941, unde s-a încadrat în mișcarea de Rezistență franceză.

Deraierea din pădurea Vincennes

În această perioadă, lupta armată dusă de Rezistența franceză era, în condițiile începutului, extrem de grea. În toamna anului 1940, continuam cursurile Facultății de științe de la Sorbona și participasem la unele acțiuni ale Rezistenței, cum a fost marea demonstrație studențească din noiembrie 1940; în aceeași perioadă am fost printre cei

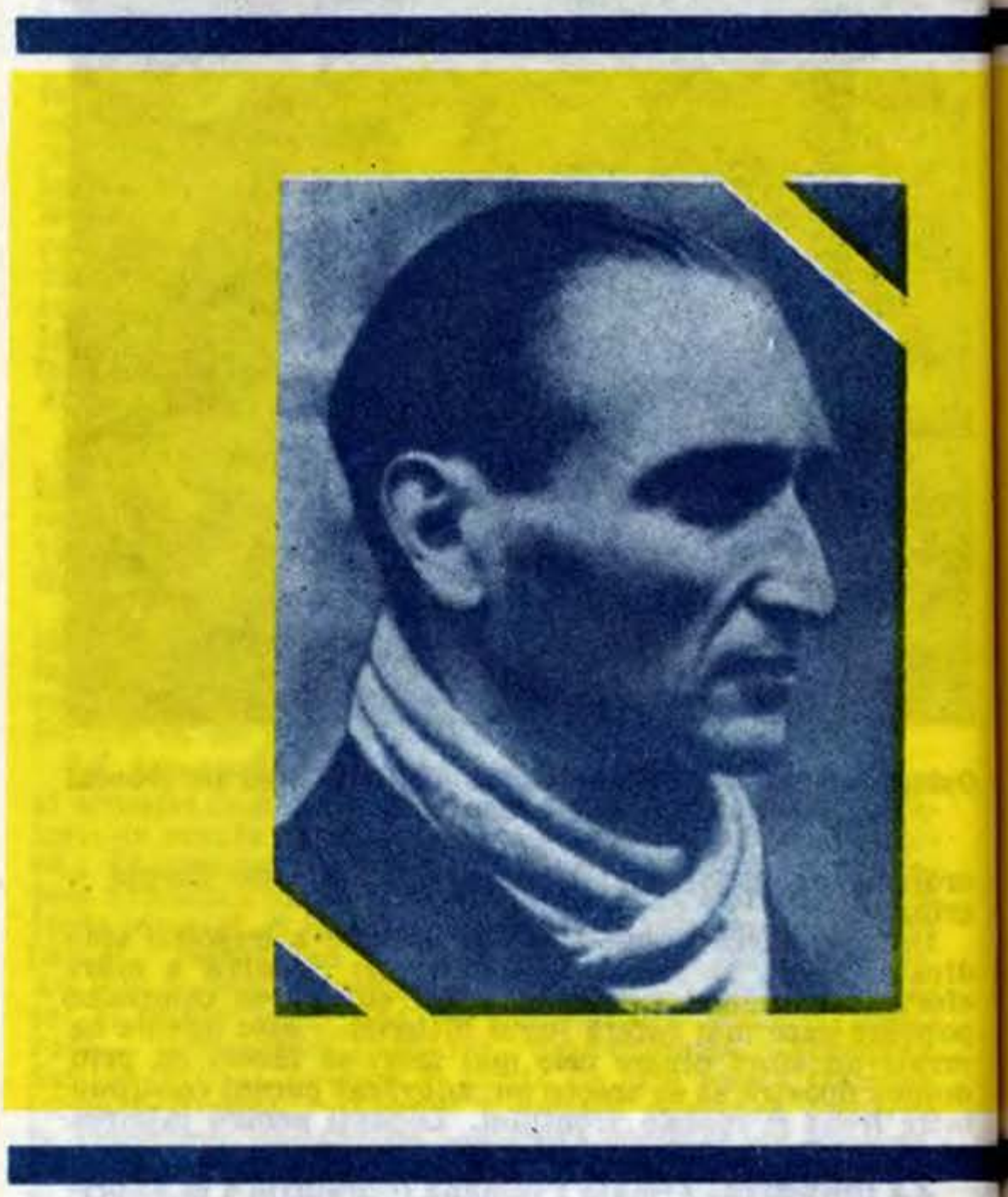

care au participat la editarea și difuzarea revistei clandestine a studenților patrioți, *La Relève*.

La 10 iulie 1940, Partidul Comunist Francez lansase un apel, chemînd pe patrioți să constituie „frontul libertății, independenței și renașterii Franței". În vara și toamna aceluiași an, au luat ființă o serie de organizații de rezistență, în care au intrat comuniști, socialiști, membri ai altor partide democratice, oameni fără de partid. Concomitent cu organizarea forțelor populare, P.C. Francez a pus bazele luptei armate împotriva ocupanților germani. Încă din

Români în Rezistenta franceză

FRANCISC WOLF-BOCZOR

CRISTINA LUCA-BOICO

lor imigraţi, în toamna anului 1940, a fost reorganizată şi Comisia centrală M. O. I. (Main — d'oeuvre immigrée — Muncitorii imigraţi), constituită din comunişti străini aflaţi în Franţa, care era subordonată Secretariatului C.C. al P.C.F. La sfîrşitul anului 1940 şi începutul anului 1941, comuniştii români, încadraţi în Organizaţia Specială, au participat la primele acţiuni ale Rezistenţei: tăierea firelor de telefon şi electrice ale armatei de ocupaţie, atacarea autovehiculelor germane etc.

În aceste condiţii, de început, cînd Rezistenţa franceză îşi căuta formele de luptă cele mai potrivite, în iunie 1941, din însărcinarea grupului comunist român din Paris, Francisc Wolf — împreună cu Nicolae Cristea, Ion Călin, Mihai Patriciu şi alţii au fost primii organizatori ai grupurilor de luptă armată formate din antifascişti români, încadrate în O.S. Pentru a circula prin Franţa, li s-au întocmit acte false. Feri a cerut să fie numit Iosif Boczor, în amintirea prietenului său din copilărie. Dintr-o greşeală a serviciului nostru tehnic, transcrierea s-a făcut greşit — Boczov — nume sub care Feri a intrat în istoria Rezistenţei franceze şi europene. Încă de la început, Boczor — conducătorul primului detaşament de partizani români — s-a orientat spre acţiuni de anvergură, şi mai ales către unul din sectoarele-cheie ale armatei naziste — transporturile.

Prin gările Parisului, treceau zilnic trenuri germane cu trupe sau muniţii, în toate direcţiile. Într-una din zile, Boczor şi Patriciu au făcut o descoperire uluitoare; laolaltă cu mersul trenurilor civile franceze, pe un panou din Gara de Est, era afişat şi mersul trenurilor militare germane. Ulterior, comandamentul german n-a mai fost atît de imprudent şi, în noile împrejurări, mişcarea de Rezistenţă şi-a obţinut informaţiile prin patrioţii francezi ce lucrau la căile ferate.

După ce-şi memora garniturile care îl interesau, Boczor făcea temeinice investigaţii pe teren, stabilind zona cea mai potrivită pentru acţiunea pe care urma s-o întreprindă. La început, operaţiile de deraiere a trenurilor s-au executat prin deşurubarea şinelor de cale ferată, cu ajutorul unor chei franceze procurate din magazine sau sustrase de pe la cantoane. Locul ales pentru prima deraiere — produsă în iunie 1941 — a fost lîngă liziera pădurii Vincennes, în apropierea Parisului. Doi membri ai grupului au asigurat paza, ceilalţi au înlăturat şinele. După aceasta, combatanţii s-au retras la o anumită distanţă. Vuietul vagoanelor răsturnate, strigătele, rafalele de mitralieră care au urmat au pecetluit succesul acestei prime operaţii.

Astfel de acţiuni, aparent simple, se desfăşurau în condiţii extrem de complexe, factorului întîmplare revenindu-i ponderea cuvenită. Nu o dată s-a întîmplat ca, după îndepărtarea şinelor, trenul militar german programat să nu mai treacă şi atunci, aceeaşi echipă, cu preţul unor mari riscuri şi al unor imense eforturi, refăcea totul pentru a evita ca dezastrul să lovească un tren civil francez.

Agresiunea germană împotriva U.R.S.S., antrenarea României în război de către guvernul antonescian ne-au întărit şi mai mult convingerea că, acolo unde ne aflam, pe pămîntul Franţei cotropite, lupta alături de patrioţii francezi devenea o parte integrantă din lupta poporului român, a tuturor popoarelor, pentru doborîrea maşinii de război naziste, pentru libertate şi independenţă.

Treptat, în toamna şi iarna anului 1941, acţiunea de sabotare a maşinii de război hitleriste s-a amplificat. Grupul lui Boczor a început să

utilizeze dinamita. Feri și Patriciu au inventat un fel de mină artizanală, încărcată cu dinamită, care era montată pe calea ferată. La trecerea trenului, se producea explozia. Mina a fost experimentată în apropierea localității Gennevilliers, unde grupul condus de Boczor a aruncat în aer o garnitură de tren germană. În urma numeroaselor acțiuni pe care le-a organizat și condus în aceste luni, personalitatea lui Feri s-a impus. Ca o recunoaștere a calităților sale de organizator, tehnician și militar, către sfîrșitul anului 1941, Francisc Boczor a fost numit comandant al formațiilor de luptă armată O.S. — M.O.I. din regiunea pariziană, direct legat de comandamentul militar al Rezistenței franceze din această zonă. În anul 1941, numărul sabotajelor pe căile ferate, efectuate de mișcarea de Rezistență (în întreaga Franță ocupată) a fost de 170, multe dintre ele fiind organizate de grupul condus de Boczor.

1 000 000 franci recompensă

La începutul anului 1942, ca urmare a creșterii efectivelor militare, intensificării și diversificării formelor de luptă împotriva ocupanților naziști, C.C. al P.C.F. a apreciat necesitatea trecerii la o treaptă superioară a luptei armate. Așa s-a creat noua organizație Franco-tireurs et Partisans Français (Franctirorii și partizanii francezi) — F.T.P.F., în care au fost incluse formațiile fostei Organizații Speciale — O.S. În februarie-martie 1942, s-au alcătuit și primele detașamente F.T.P. ale imigranților străini în regiunea pariziană, printre care și cel român. Toate detașamentele depindeau ca recrutare și îndrumare politică de Comisia centrală M.O.I., iar din punct de vedere militar de Comitetul militar F.T.P.F. al regiunii pariziene. În fruntea acestor unități militare complexe, care acționau în regiunea pariziană, a fost numit militantul comunist român Boris Holban, avînd numele conspirativ Olivier. Ținînd seama de importanța transporturilor pentru o armată în război, Francisc Boczor, deosebit de apreciat ca organizator al deraierilor pe căile ferate, a devenit instructor și conducător al unui detașament specializat în deraieri.

În perioada formării noii organizații militare, pe baza experienței pe care o dobîndisem luptînd în Organizația Specială încă din 1940, am primit sarcina de a organiza și conduce o rețea de informații pentru F.T.P.-M.O.I. din Paris și regiunea pariziană. Extinderea și diversificarea rețelelor de informații a fost una din caracteristicile celui de-al doilea război mondial, explicabile, între altele, prin faptul că frontul se găsea oriunde armata germană își exercita dominația ei nemiloasă. Pe teritoriul francez, numai în cadrul Rezistenței, au funcționat circa 60 rețele, unele din ele aducînd o mare contribuție la lupta Aliaților. Serviciul nostru aduna și transmitea informații conducerii militare a F.T.P.-M.O.I. din zona pariziană.

Tren german, aruncat în aer de partizani

ceea ce nu excludea, în cazul unor informații militare valoroase, schimbul cu alte rețele, ce se efectua tot prin această conducere. Crearea acestei rețele decurgea din necesitatea unei viziuni globale pentru direcționarea loviturilor în sectoarele cele mai importante, dar și din nevoia apărării vieții combatanților, toți cu acte false, vulnerabili la o simplă razie a poliției.

Studiam obiectivele militare germane care ar fi putut fi atacate, întocmeam fişe cu descrierea lor, făceam propuneri pentru unităţile operative, indicînd modalităţile posibile de executare şi căile cele mai sigure de retragere a combatanţilor după efectuarea misiunii. Preluarea de către acest serviciu a sarcinii de răspundere de culegere a informaţiilor îi ferea pe combatanţi de a colinda Parisul şi împrejurimile, unde puteau fi arestaţi la o simplă razie. Am condus această activitate în anii cei mai grei ai ocupaţiei 1942 şi 1943, lucrînd cu un efectiv foarte redus, dar format din cadre competente, disciplinate şi cu putere de discernămînt.

În privinţa sabotajelor pe calea ferată, pe care — în cadrul F.T.P.-M.O.I. · regiunea Paris — le organiza formaţia de luptă condusă de Boczor, reţeaua noastră de informaţii avea misiuni pe două direcţii. Prima — investigarea zonelor de cea mai intensă circulaţie feroviară, căutînd să aflăm importanţa lor militară şi economică, pentru a se stabili prioritatea în atacarea de obiective. Ne-am deplasat deseori la distanţe de zeci de kilometri de Paris, mai ales spre Est, pentru a urmări traficul trenurilor germane şi măsurile de securitate luate de naziști. Observaţiile înregistrate le transmiteam comandantului militar. Boczor verifica în cele mai mici amănunte informaţiile, recunoştea terenul şi stabilea cu mult spirit de răspundere data şi locul atacurilor. Cu toate că armata de ocupaţie îşi organizase o pază civilă şi militară extrem de vigilentă, niciodată echipele conduse de Boczor nu au fost surprinse în acţiune. A doua misiune a noastră consta în investigarea eficienţei acţiunii întreprinse de formaţia de luptă condusă de Feri.

Naziştii execută un patriot francez

În noua organizare militară, înfăptuită la începutul lui 1942, un rol important l-au avut, pînă în ultima zi a ocupaţiei naziste, „laboratorul" şi depozitul de armament — practic, arsenalul detaşamentelor noastre. Atelierul, condus de Mihai Patriciu, a fost instalat, în ascuns, în podul unei fabrici de biscuiţi, iar mai tîrziu, într-o locuinţă conspirativă. Aici, Patriciu şi Boczor au fabricat mari cantităţi de mine, bombe şi grenade.

În cursul anului 1942, acţiunile detaşamentelor de franctirori şi partizani din Paris şi regiunea pariziană au luat o amploare sporită. Formaţia specială condusă de Boczor a executat o serie de sabotaje pe calea ferată, care i-au costat pe ocupanţi grele pierderi umane şi materiale. Numai în deraierea unui tren cu trupe S.S. în apropiere de Chantilly, în vara lui 1942, germanii au avut 150 morţi şi 200 răniţi. A doua zi, după cum îşi aminteşte Mihai Patriciu, un anunţ imens afişat în Place de la République, înştiinţa că cei care vor descoperi şi denunţa ocupanţilor pe „piraţii căilor ferate" vor primi o recompensă de un milion de franci. În amintirile sale, Boris Holban notează că, în a doua jumătate a anului 1942, formaţia de luptă condusă de Boczor a executat direct sau a luat parte la zeci de deraieri de trenuri germane. Aceste acţiuni s-au înscris cu cinste printre cele 267 sabotaje pe calea ferată organizate în întreaga Franţă de către Rezistenţă în 1942. Fără îndoială, bombardamentele aliate au jucat un rol important în războiul din Vest. Dar deraierile efectuate de Rezistenţă au acţionat cu precizie şi fără victime în rîndurile populaţiei franceze.

Morts pour la France

Acest an a fost cumplit de greu pentru luptătorii împotriva ocupanților nazişti. Au căzut jertfă, fiind ucişi, combatanți de frunte: Nicolae Cristea, Samuel Zoltan, Andrei Sas Dragoş, Ion Crăciun, Edmund Hirsch etc. Paza căilor ferate se întărise, echipele Feldgeandarmeriei patrulînd permanent de-a lungul drumului de fier şi făcînd tot mai grea misiunea formației de luptă condusă de Boczor. Sfîrşitul anului 1942 ne-a găsit îndurerați de căderea atîtor tovarăşi, epuizați de oboseală şi fără îmbrăcăminte şi încălțăminte cu care să înfruntăm o nouă iarnă. Şi totuşi trăim clipele unor mari speranțe. În Africa de Nord debarcaseră trupe anglo-americane; la Stalingrad, armata sovietică îi zdrobea pe hitlerişti. Am continuat lupta cu şi mai multă ardoare, provocînd ocupanților pierderi din ce în ce mai mari.

În primăvara anului 1943 am primit cu mare satisfacție ştirea constituirii Consiliului Național al Rezistenței, organism care reunea toate grupările din cadrul mişcării de eliberare din Franța. Am trecut la organizarea pe o treaptă superioară a formelor de luptă şi în acțiunea de sabotare a traficului feroviar german. În acest context se înscrie şi deraierea de la Evreux, la 108 km Nord-Vest de Paris. Sub conducerea lui Boczor, combatanții care acționau pe calea ferată parcurseseră o întreagă gamă de procedee — de la deraierile prin îndepărtarea şinelor pînă la folosirea dinamitei. Între timp însă hitleriştii luaseră măsura de a preceda trenurile militare, la intervale foarte scurte, de trenurile civile.

În această situație, în iunie 1943, am fost înştiințați că vom primi o cantitate de exploziv nou, un produs american provenit prin paraşutarea de armament întreprinsă de aviația aliată. Comandamentul militar ne-a încredințat misiunea de a pregăti un sabotaj important pe calea ferată. Într-o duminică de vară am luat trenul Paris-Cherbourg şi m-am oprit în Gara Lisieux, unde am memorat mersul trenurilor, după care, ferindu-mă cît mai mult de priviri curioase, am explorat o parte din calea ferată şi împrejurimi. Am luat trenul înapoi spre Paris şi m-am oprit la Evreux, considerînd că porțiunea Lisieux-Evreux era cea mai potrivită pentru acțiune. M-am întors a doua zi la Paris, întocmind un raport amplu, cu observații şi propuneri. Peste alte cîteva zile, o echipă special constituită de Boczor şi cu participarea comandantului militar B. Holban, a executat prima deraiere cu comandă electrică. Sabotajul a reuşit pe deplin, fără a periclita trenul civil francez care preceda garnitura militară germană. Iată cum este înscrisă acțiunea în raportul trimis comandamentului F.T.P.F.: „În noaptea de 10-11 iulie, deraierea unui tren de permisionari pe linia Paris-Cherbourg. Locomotiva şi primele 4 vagoane complet distruse. Zeci de ofițeri şi soldați omorîți sau răniți. Traficul întrerupt 24 ore".

În vara anului 1943, formația de luptă a lui Boczor a repurtat mari succese împotriva ocupanților. Numai în lunile iulie şi august, în afara sabotajului de la Evreux, au fost făcute să deraieze cinci trenuri cu soldați şi materiale de război. Au fost distruse zeci de locomotive şi vagoane şi au fost ucişi sau răniți sute de soldați hitleriști.

În această vreme, autoritățile hitleriste de ocupație, sprijinite de colaboraționişti, îşi întețeau măsurile de urmărire şi reprimare a combatanților antifascişti. Resimțeam tot mai mult oboseala nervoasă şi fizică a îndelungatei şi inegalei lupte cu duşmanul. Pe la jumătatea anului 1943, conducerea M.O.I. a hotărît trimiterea unora dintre noi în provincie; decizia nu s-a aplicat însă cu operativitatea necesară. La începutul lunii octombrie, comandantul militar B. Holban a fost trimis în Nord-Estul Franței, fiind înlocuit cu Missak Manuchian, provenit din rîndurile emigrației armene. Boczor, Patriciu, eu şi alții rămîneam, deocamdată, pe loc. Dar, între timp, avuseseră loc o serie de arestări. Cercul în jurul lui Boczor se stringea tot mai mult. Grupul său era urmărit (după cum am aflat mai tîrziu) de 16 agenți. În octombrie-noiembrie au fost arestați mai mult de 200 patrioți francezi. În noiembrie a căzut şi Olga Bancic, care lucra de peste un an în serviciul tehnic. În aceeaşi lună, au fost arestați Manuchian şi Boczor. (Ulterior am descoperit că această cascadă de căderi s-a datorat şi acțiunii unui trădător; el şi-a primit pedeapsa binemeritată încă înainte ca tovarăşii noştri să fi ajuns în fața simulacrului de judecată a tribunalului nazist.)

În cursul anchetei, Feri s-a comportat eroic. În ciuda torturilor, Boczor nu şi-a dezvăluit nici numele şi nici acțiunile pe care le-a condus. La începutul anului 1944, pe ziduri, în stațiile de metrou, în gările Parisului a apărut un afiş roşu pe care, în medalioane încadrate cu negru, se aflau fotografiile a zece dintre tovarăşii noştri, printre care şi Boczor. Într-o dimineață umedă şi rece de iarnă, m-am oprit cu emoție în fața unui asemenea afiş, pe care patrioții francezi scriseseră: „Morts pour la France!".

Procesul avusese loc la 17 februarie 1944 şi a durat două zile. În fața călăilor nazişti, într-o perfectă limbă germană, Boczor şi-a mărturisit crezul de militant antifascist, încrederea în victoria luptei popoarelor împotriva nazismului. La 21 februarie 1944, neînfricatul Feri, conducătorul a mai mult de o sută de sabotaje împotriva trenurilor militare naziste, a căzut eroic sub gloanțele plutonului de execuție, alături de alți 22 partizani, eroi ai luptei pentru libertatea popoarelor, pentru demnitatea omului.

Nota autoarei: **Pentru întocmirea acestui articol, de un mare ajutor mi-au fost discuțiile avute cu: Ileana Wolf, sora lui Feri Boczor-Wolf — Oradea, Charlotte Gruia şi general-maior (r) Boris Holban — București, colonel (r) Mihai Patriciu — Cluj, Ludwik Gronowski, fost responsabil central M.O.I. — Paris, Boris Milev — Sofia, colonel Albert Ouzoulias, fost comandant militar F.T.P. pentru zona Nord — Paris.**

AŞA AM ELIBERAT DONBASSUL

D. D. LELIUŞENKO,
generai de armată

Victoria de la 9 mai 1945 a rămas pentru totdeauna incrustată în memoria omenirii ca un eveniment de importanţă istorică universală. Declanşînd cel de-al doilea război mondial, fascismul german urmărea instaurarea dominaţiei mondiale a celui de-al III-lea Reich, înrobirea celorlalte ţări şi popoare, nimicirea socialismului, a mişcării muncitoreşti, revoluţionare, democratice şi progresiste. În acea perioadă de grea încercare, cînd acţiunile imperialismului hitlerist puneau în pericol libertatea, independenţa şi existenţa însăşi a multor naţiuni, forţe uriaşe de pe întregul glob şi-au concentrat eforturile pentru a lupta împotriva acestuia.

Zdrobirea militară a fascismului a fost realizată prin acţiunea maselor populare, a milioanelor de oameni care au luptat ca militari şi ca partizani, a oamenilor muncii din industrie sau de pe ogoare, care au făurit armele victoriei, a tehnicienilor, inginerilor, cercetătorilor din laboratoare şi institute, a ziariştilor, artiştilor, scriitorilor, a zecilor de milioane de bărbaţi şi femei, care şi-au dat viaţa luptînd pe front sau în spatele acestuia, pentru a salva libertatea şi idealurile umanităţii de primejdia de moarte a nazismului. În lupta împotriva fascismului, s-a închegat o largă coaliţie, din care au făcut parte Uniunea Sovietică, Statele Unite ale Americii, Anglia, Franţa liberă, coaliţie căreia i s-au alăturat apoi multe alte ţări, printre care — după insurecţia din august 1944— şi România, care a participat la eliberarea teritoriilor naţionale ale Ungariei, Cehoslovaciei şi Austriei. Aportul material şi uman al ţării noastre, după cum aprecia Radio Paris, a scurtat durata războiului cu circa şase luni.

Forţa fundamentală a acestei alianţe a fost Uniunea Sovietică, care a purtat pe umerii săi greul războiului, dînd contribuţia hotărîtoare la înfrîngerea Germaniei naziste şi la obţinerea victoriei. Frontul sovieto-german a avut cea mai mare întindere, în comparaţie cu toate celelalte, însumînd o lungă perioadă, mii de kilometri, de la Marea Barenţ la Marea Neagră. Pe acest front şi-a masat conducerea hitleristă grosul forţei sale militare şi tot aici a suferit ea majoritatea zdrobitoare a pierderilor. Pe Frontul de Răsărit au fost nimicite peste 500 divizii germane, circa 100 divizii ale aliaţilor Germaniei, iar în Nordul Africii, în Italia, Europa Occidentală au fost distruse 176 divizii ale blocului fascist. Din cei 13 600 000 militari înregistraţi de Germania nazistă ca „pierderi", circa 10 000 000 au căzut pe frontul antisovietic.

La începutul lui iulie 1943, în ajunul bătăliei de la Kursk[1], raportul de forţe şi mijloace pe Frontul sovieto-german era următorul: comandamentul german dispunea de 5 325 000 oameni, 54 300 tunuri şi aruncătoare, 5 850 tancuri şi tunuri de asalt, 2 980 avioane de luptă; comandamentul sovietic dispunea de 6 612 000 oameni, 105 000 tunuri şi aruncătoare (exclusiv calibrul 50 mm şi artileria cu reacţie), 10 199 tancuri şi autotunuri, 10 252 avioane[2]. După victoria de la Kursk, care a îmbunătăţit radical situaţia militară-strategică a Uniunii Sovietice, comandamentul sovietic a declanşat o ofensivă generală, eliberînd, pînă la sfîrşitul anului, importante teritorii de sub ocupaţia fascistă. Astfel, în 1943, a fost declanşată ofensiva de mari proporţii pentru eliberarea Donbassului. Comandamentul hitlerist urmărea să nu piardă cu nici un chip această importantă zonă industrială. Cu puţin timp înainte, Hitler declarase: „Este foarte important să menţinem în continuare bazinul Doneţului şi totodată să distrugem tot ce nu ne este neapărat necesar în această regiune, pentru ca, dacă vom fi nevoiţi să ne retragem, să-i lipsim pe inamic de importante poziţii economice"[3].

În numărul de faţă al revistei Magazin istoric, apar extrase din volumul de amintiri Moscova — Leningrad — Berlin — Praga. Însemnările unui comandant de armată, al generalului D.D. Leliuşenko, privitoare la această importantă operaţie ofensivă[4].

Născut în 1901 în cătunul Novokuznieţki din regiunea Rostov, într-o familie de ţărani, D.D. Leliuşenko a luptat în 1918 ca partizan în Detaşamentul roşu comandat de B.K. Dumenko, iar din 1919 în celebra Armată 1 de cavalerie a lui S.M. Budionnîi. În 1933, a absolvit Academia militară „M.V. Frunze", iar în 1949, Academia Militară Superioară „K.E.

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 4/1970.
[2] *Istoria celui de-al doilea război mondial, 1939-1945*, vol. 7, Voenizdat, Moscova, 1976, p. 114.
[3] *Idem*, p. 194.
[4] Titlul şi subtitlurile extraselor aparţin redacţiei *Magazin istoric*.

Voroşilov". În timpul marelui război pentru apărarea patriei, Leliuşenko a condus corpuri de armată, atît de infanterie cît şi mecanizate, precum şi armate formate din arme reunite. Sfîrşitul războiului l-a găsit în funcţia de comandant al Armatei 4 tancuri de gardă, cu care a participat la eliberarea capitalei Cehoslovaciei. După război, a comandat diferite regiuni militare, în prezent fiind inspector militar consilier la Ministerul Apărării al U.R.S.S. Generalul Leliuşenko a fost distins cu două titluri de Erou al Uniunii Sovietice, decorat cu patru Ordine „Lenin", două Ordine „Suvorov", două Ordine „Kutuzov".

Al. COVALIU

În primăvara anului 1943, potrivit concepţiei Marelui Cartier General, comandantul Frontului de Sud-Vest ordonă Armatei 3 de gardă să treacă vremelnic la apărare pe aliniamentul Doneţului de Nord.

În perioada care urmează, unitatea noastră menţine ferm apărarea pe Doneţ, între Lisiceansk şi Voroşilovgrad. Compunerea trupelor se modifică periodic. Marile unităţi mecanizate de tancuri trec în rezerva frontului sau a Marelui Cartier, pentru completări în oameni şi materiale. Fîşia de apărare suferă şi ea schimbări: Voroşilovgradul şi Krasnodonul se transferă vecinului din stînga — Armata 51 a Frontului de Sud. Din dreapta este inclusă Armata 12 a Frontului de Sud-Vest. Se dau indicaţii de elaborare a planului de pregătire politică şi de luptă pentru apărare, fără a se pierde din vedere perspectivele ofensivei. Multă atenţie se acordă experienţei acumulate în bătăliile Moscovei şi Stalingradului. Se înregistrează cu atenţie comportarea inamicului, elementele noi în acţiunile sale, tehnica întrebuinţată.

Discutînd cu Kalinin

În această perioadă de acalmie, la 28 mai, merg la Moscova, în spital, pentru a mi se extrage din picior schija unui glonte „dum-dum" care m-a rănit la Stalingrad. După vindecare, sînt invitat, alături de alţi camarazi, la Kremlin, pentru a fi decorat. Intrăm într-o sală mare şi, cu emoţie, aşteptăm festivitatea. Uşa se deschide şi în sală intră, cu paşi calmi, omul pe care îl cunoşteam bine, îl iubeam şi-l respectam cu toţii — Mihail Ivanovici Kalinin[1]. Aplaudăm. El ne salută cu căldură, ne înmînează decoraţiile, strîngîndu-ne cu putere mîna şi exprimîndu-ne cele mai bune urări. Eu sînt decorat cu Ordinul „Suvorov" cl. I, pentru acţiunile de luptă de la Stalingrad. Sînt desemnat să rostesc cuvîntul de mulţumire pentru grija deosebită pe care o poartă partidul şi guvernul luptătorilor armatei roşii. După ce se termină festivitatea şi lumea începe să părăsească sala, Mihail Ivanovici mă opreşte:

— Puteţi rămîne cîteva minute?

— Desigur.

— Să stăm jos. Aş vrea să vă întreb ceva legat de front, mai precis, de tancuri. Noi continuăm să vă considerăm tanchist.

Mihail Ivanovici îşi amintea, probabil, anul 1941, cînd, pentru scurt timp, fusesem comandant al trupelor mecanizate de tancuri ale armatei roşii.

— Sînt gata să vă răspund, dacă pot, bineînţeles.

— Deţinem unele date că inamicul este pe cale să producă un tanc nou, care îl întrece pe T-34 al nostru. Aţi avut ocazia să întîlniţi pe front acest nou tip de tanc?

— Direct nu, dar dispunem de informaţii că în timpul bătăliei de la Stalingrad, în luptele de la Taţinskaia, inamicul a avut un batalion de tancuri grele, denumite Tiger. Această subunitate s-a aflat, se pare, în compunerea Diviziei 6 de tancuri. Nu am reuşit însă să capturăm nici unul, pentru că nemţii le-au ţinut departe de front, în mare taină. Am aflat totuşi de la prizonieri şi de la cercetaşi că acest tanc este mult mai puternic — ca blindaj şi armament — decît tancul mijlociu german. Dispune de un tun cu un calibru mai mare de 100 mm.

— Nu trebuie să pierdeţi deloc din vedere această problemă. Constructorii noştri lucrează la un tanc nou, foarte puternic. Ar trebui să vă întîlniţi cu Kotin şi să aveţi o discuţie.

— Mă voi strădui să-l văd. După părerea mea, trebuie întărite blindajul frontal şi cel al turelei, tunul trebuie să fie de 115-120 mm, sistemul de ochire perfecţionat, dar în aşa fel încît, în ansamblu, tancul să nu fie îngreunat suplimentar.

— Aceste consideraţii şi altele spuneţi-le tovarăşului Kotin. Apreciază foarte mult sfaturile combatanţilor.

După o scurtă pauză, Mihail Ivanovici continuă :

— Şi constructorii de avioane lucrează la noi aparate de vînătoare şi de bombardament, pentru a sprijini mai eficace tancurile şi infanteria. Am acumulat experienţă, nu mai sîntem ca la începutul războiului. Dar nu putem să ne mulţumim. E periculos. Deşi este grav lovit, inamicul dispune încă de forţe puternice.

Luîndu-şi rămas bun, Mihail Ivanovici îmi strînge puternic mîna, îmi urează succes, apoi îmi aminteşte încă o dată să mă întîlnesc cu constructorul Kotin. La ieşirea din Kremlin, foarte emoţionat de înalta distincţie primită şi de întîlnirea cu M.I. Kalinin, mă gîndesc cum îşi găseşte el timp pentru nişte probleme de specialitate — construcţia de tancuri şi de avioane — care, la prima vedere, par a ieşi din sfera sa de obligaţii. La scurt timp, am ocazia să mă întîlnesc pe front cu Iosif Iakovlevici Kotin şi să discutăm problemele care îl preocupă pe Mihail Ivanovici.

În iunie, mă întorc la armata mea. Călătoresc de la Moscova cu mareşalii G.K. Jukov şi S.K. Timoşenko. Aceştia vin pentru a analiza situaţia pe Frontul de Sud-Vest şi starea apărării în cadrul trupelor. La Statul major al armatei noastre, G.K. Jukov ascultă raportul noului comandant al Frontului de

---

[1] În anii celui de-al doilea război mondial, Kalinin (1875-1946) era membru al Biroului Politic al C.C. al P.C. al U.R.S.S. (1926-1946) şi preşedinte al Prezidiului Sovietului Suprem al U.R.S.S. (1938-1946).

Sud-Vest, R.I. Malinovski, şi îi dă o serie de indicaţii importante.

Nici un minut întîrziere

În dimineaţa zilei de 5 iulie, primesc următoarea informaţie de la şeful de Stat major al Frontului de Sud-Vest, generalul-locotenent F.K. Korjenevici: „Azi-dimineaţă, inamicul — după o pregătire puternică de artilerie şi de aviaţie — a trecut la ofensivă, cu numeroase forţe de tancuri şi infanterie, împotriva Frunturilor Central şi Voronej dinspre Nord şi, dinspre Sud, pe direcţia generală spre Kursk. Trupele noastre resping cu fermitate presiunile hitleriştilor". În zilele următoare, sînt informat cu precizie despre desfăşurarea bătăliei din intrîndul de la Kursk; urmăresc cum se desfăşoară evenimentele şi iau măsuri pentru ridicarea capacităţii de luptă a trupelor. În acest timp, inamicul înaintează încet în fîşia Fronturilor Central şi Voronej, suferind pierderi grele.

La 12 iulie, Marele Cartier General dă directiva ca trupele Frontului Briansk şi flancul sting al Frontului de Vest să treacă la ofensivă la Nord de Oriol. Peste patru zile, începe contraofensiva şi Frontul Central. Trupele sovietice rup apărarea inamicului şi dezvoltă cu succes ofensiva.

La 16 iulie, ofensiva fascistă este oprită şi în faţa Frontului Voronej. După o scurtă pauză, Fronturile Voronej şi de Stepă trec la contraofensivă. În urma acţiunilor hotărîtoare ale trupelor noastre, la 5 august sînt eliberate oraşele Oriol şi Belgorod. Cu ocazia acestei izbînzi, la Moscova, pentru prima dată în istoria Marelui Război de Apărare a Patriei, o victorie importantă este salutată prin salve de artilerie. Începînd din această zi, salvele de artilerie ce vestesc victoria constituie o minunată tradiţie a trupelor sovietice şi a întregului popor. La 23 august, trupele Frontului de Stepă curăţă de hitlerişti oraşul Harkov. Ultima încercare a inamicului de a dobîndi iniţiativa strategică suferă un eşec absolut.

Succesul obţinut la Kursk şi Belgorod se transformă în ofensivă strategică generală a armatei roşii, de la Velikie Luki pînă la Marea Neagră. Frontul de Sud-Vest primeşte misiunea ca, în cooperare cu Frontul de Sud, de sub comanda generalului-colonel F.I. Tolbuhin, să desăvîrşească eliberarea Donbassului. După ce, în februarie 1943, armata roşie a eliberat raioanele de Est ale Donbassului, comandamentul germano-fascist, întărind trupele sale, desfăşoară ample lucrări de perfecţionare a puternicei apărări pe căile de acces

Servanţii unui aruncător de mine se pregătesc de tragere

spre raioanele centrale ale Donbassului, unde are o puternică grupare de trupe. La mijlocul lunii august, aici se află în apărare Armatele 1 şi 6 de tancuri germane, care intră în compunerea Grupului de armate „Sud". În total, peste 20 divizii. Marele Cartier General sovietic urmăreşte ca, după completa eliberare a Donbassului, să dezvolte ofensiva spre Nipru şi Crimeea.

„Curînd va veni şi rîndul nostru", ne spuneam noi, comandanţii şi ostaşii Armatei 3 de gardă, urmărind desfăşurarea cu succes a ofensivei trupelor sovietice din intrîndul de la Kursk. Sîntem foarte atenţi la comportarea inamicului din faţa frontului armatei noastre, înregistrăm cele mai mici mişcări ale acestuia, distingem măsurile reale de cele false întreprinse de inamic, mai ales pe timpul nopţii; cercetarea capturează tot mai multe „limbi"[1].

La 31 august, deţinem ceva date de la cercetaşi şi prizonieri. La începutul lunii septembrie, nu este exclusă posibilitatea ca hitleriştii să se retragă din faţa frontului armatei. Se semnalează o minare intensă a drumurilor şi pregătiri pentru aruncarea în aer a minelor şi uzinelor. În anumite sectoare, inamicul organizează atacuri cu grupe mici — sub protecţia focului de artilerie şi a aruncătoarelor de mine — probabil pentru a ne induce în eroare. Noaptea auzim voci, zgomot de motoare, iar în anumite sectoare, în spatele fasciştilor, se aud explozii. Cercetaşii noştri, trimişi în adîncimea apărării inamice, transmit prin radio din raionul Artiomovsk că toată noaptea s-au deplasat maşini spre Vest. Ceva asemănător observă şi vecinii noştri. Pe baza datelor primite, ajungem la părerea că nemţii pot începe retragerea, în orice moment, pe un aliniament mai favorabil, dar că nu sînt dispuşi să părăsească Donbassul. De aici şi concluzia noastră: nici un minut întîrziere.

Hotărîm să nu-i lăsăm pe duşmani să se întărească pe aliniamente favorabile. Din păcate însă la acea dată, Armata 3 de gardă are foarte puţine mijloace mobile, care pentru astfel de operaţii sînt necesare ca aerul. Cea mai mare cantitate de tunuri şi aruncătoare de mine se găseşte la divizii şi corpuri de armată. Orice s-ar spune, pentru ofensivă dispunem de puţină artilerie.

Ca să urmărim inamicul în ritm rapid — dacă el va începe retragerea — ne trebuiau întăriri. De aceea, Consiliul militar al Armatei 3 de gardă transmite comandantului Frontului de Sud-Vest un material bine argumentat, cu rugămintea să fie trecute la dispoziţia noastră Corpul 23 de tancuri al generalului E.G. Puşkin şi Corpul 1 mecanizat de gardă al generalului I.N. Russianov, care se află în rezerva frontului. Sîntem însă refuzaţi.

Manstein la Hitler, Hitler la Manstein

Cum am presupus, în noaptea de 1 spre 2 septembrie, inamicul începe retragerea, lăsînd puternice elemente de acoperire în lungul Doneţului de Nord. Hotărîrea noastră de a trece la ofensivă se dovedeşte oportună. Începînd din seara zilei de 1 septembrie, detaşamentele înaintate forţează Doneţul de Nord. Încercările inamicului de a respinge ofensiva sînt zadarnice. Unităţile noastre ocupă repede malul opus al rîului şi lărgesc capul de pod. În aceste ore, este necesar să se introducă în luptă cel puţin o unitate de tancuri sau una mecanizată, dar nu dispunem nici de una, nici de cealaltă. Adresăm din nou Statului major al frontului rugămintea de a fi sprijiniţi, dar nu primim nici un răspuns. Literalmente strîngem, bucată cu bucată, maşini, automobile blindate, tancuri din toate unităţile armatei, pentru a organiza mici detaşamente de urmărire. Transformăm pînă şi compania de pază de la comandamentul armatei într-un mic grup mobil — avînd cinci tancuri, opt automobile şi o baterie antiaeriană — şi îl deplasăm cu un bac la Lisiceansk. Acest grup, împreună cu Divizia 279 de infanterie, zdrobeşte pe inamic, constituind un sprijin considerabil pentru divizie.

Îndeplinindu-şi misiunea, trupele Armatei 3 de gardă forţează rapid Donetul de Nord şi, continuîndu-şi impetuos înaintarea, distrug avangărzile inamicului, care opun o rezistenţă dîrză. Către sfîrşitul zilei de 2 septembrie, armata a înaintat 30 km, eliberînd oraşele Lisiceansk, Proletarsk, Slaveanoserbsk, precum şi numeroase alte localităţi, unde se află mine şi uzine, în majoritate scoase din uz de hitlerişti. Inamicul nu reuşeşte să ocupe aliniamentele pregătite din timp. Trupele noastre înaintează rapid.

La Lisiceansk, aflăm despre atrocităţile săvîrşite de hitlerişti în acest oraş. 8 337 oameni, din rîndurile populaţiei paşnice, au fost mînaţi spre şanţuri, bătuţi cu sălbăticie, unii împuşcaţi; o parte au fost trimişi în Germania.

Ziua de 3 septembrie este o zi deosebit de încordată. Inamicul luptă cu îndîrjire pentru fiecare obiectiv. În confruntări grele, trupele Armatei 3 de gardă eliberează un vast teritoriu şi peste 100 localităţi şi mine. În această zi, Manstein, comandantul Grupului de armate „Don", pleacă personal la Cartierul general al lui Hitler din Prusia Orientală, pentru a insista să i se trimită de urgenţă ajutorul promis. Dar cererile lui rămîn zadarnice. Sub loviturile armatei roşii, întregul Front Răsăritean al trupelor germane trosneşte din toate încheieturile.

La 5 septembrie 1943, Divizia 266 de infanterie şi Divizia 259 zdrobesc o mare grupare a inamicului şi eliberează Artiomovskul, unul dintre marile oraşe ale Donbassului. Străzile lui sînt pline de locuitori care îi îmbrăţişează pe soldaţii sovietici. Cu cîteva ore înainte ca trupele noastre să pătrundă în oraş, hitleriştii au spînzurat 18 patrioţi. Către seara zilei de 5 septembrie, comandamentul frontului trece în subordinea noastră Corpul 1 mecanizat de gardă al generalului I.N. Russianov şi Corpul 23 de tancuri al generalului E.G. Puşkin, pe care le aşteptasem atît. Imediat ce sosesc comandanţii acestor corpuri, le şi dăm misiuni. Ofensiva trebuie dezvoltată. În zilele ce

[1] Prizonieri — *n. trad.*

urmează, eliberăm Kramatorskul şi Slaveanskul, unul dintre cele mai frumoase oraşe ale Donbassului.

Brigada 135 de tancuri din Corpul 23 de tancuri al generalului E.G. Puşkin pătrunde în localitatea Konstantinovka. Au loc lupte grele. Inamicul opune o rezistenţă înverşunată. Tanchiştii noştri se bat pe viaţă şi pe moarte. Sînt nimiciţi aproximativ 1 500 soldaţi S.S., care au refuzat să se predea.

Batalionul 2 din Brigada 135 de tancuri al maiorului K.A. Savitki intră în plină viteză în marginea de Vest a oraşului, barează căile de retragere ale inamicului, desăvîrşind astfel zdrobirea lui. În urma acestei lupte, Brigada 135 de tancuri, în strînsă cooperare cu unităţile Diviziilor 266 şi 259, eliberează Konstantinovka, important oraş industrial al Donbassului.

Evenimentele se desfăşoară într-un ritm foarte viu. Pe 7 şi 8 septembrie, curăţăm de inamic Krasnoarmeiskul, unul dintre cele mai importante noduri de rezistenţă al inamicului din adîncimea spatelui frontului. Printr-o lovitură iscusită, executată prin surprindere, tanchiştii lui Puşkin cuceresc din mers oraşul. Concomitent, Corpul mecanizat de gardă al generalului Russianov ocupă punctul Zolotoi Kolodeţ şi dezvoltă succesul spre Vest, eliberînd una după alta localităţile din Donbass.

La 8 septembrie, alarmat de succesul trupelor noastre, în special al celor de tancuri şi mecanizate, Hitler vine personal la Statul major al Grupului de armate „Sud", la Zaporojie, ordonînd ca acolo să se găsească, în afară de Manstein, şi comandantul Grupului de armate „A", feldmareşalul E. Kleist, şi generalul-colonel Ruoff. Toţi cer fie întăriri, fie aprobarea pentru aşa-zisa apărare manevrieră, adică autorizaţia de a fugi. În principiu, Hitler este de acord cu solicitările şi cu argumentele prezentate.

Ofensiva noastră continuă. La 9 septembrie, Corpul 23 de tancuri, printr-o lovitură puternică, ocupă importanta localitate Ceaplino. Principalele căi de retragere ale inamicului sînt interceptate; de acum, el caută să părăsească cît mai repede Donbassul.

La părăsirea Donbassului, comandamentul Grupului de armate „Sud" (fost „Don"), de sub conducerea lui Manstein, emite un document strict-secret, intitulat *Directivă de evacuare, distrugere şi transportare a bunurilor*, prin care trupele sînt investite cu puterea de a distruge complet localităţile din care se retrag. În directivă se arată că „întregul bazin al Doneţului trebuie evacuat din punct de vedere economic şi complet distrus... Tot ce nu poate fi evacuat urmează a fi distrus, în special centralele electrice, minele, instalaţiile uzinelor, mijloacele de producţie, de toate categoriile, recolta care nu poate fi transportată, satele, clădirile... În afară de evacuarea maşinilor importante şi a materialelor de valoare, o atenţie principală trebuie acordată transportului de cereale. Vitele trebuie mînate în cirezi spre Vest... Tot ce nu poate fi transportat trebuie distrus..."[1].

Loviturile trupelor noastre sînt însă atît de impetuoase, încît inamicul nu mai are posibilitatea să distrugă şi să pîrjolească totul. Sînt salvate numeroase fabrici şi uzine.

În românește de colonel (r) Victor BOLDESCU

---

[1] Cînd armata roşie a început să-i izgonească pe fasciştii din Ucraina, Himmler a emis un ordin către trupele hitleriste mult mai atroce decît cel dat de Manstein: „Este necesar să se acţioneze în aşa fel încît după retragerea din raioanele Ucrainei să nu rămînă nici un om, nici un cap de vită, nici un chintal de cereale, nici o şină de cale ferată; să nu rămînă întreagă nici o clădire, nici o mină, care să nu fie scoasă din funcţie pe mai mulţi ani, să nu rămînă nici un puţ care să nu fie otrăvit. Inamicul trebuie să găsească o ţară într-adevăr pîrjolită şi distrusă".

HISTÓRIA — revistă de cultură istorică din R. P. Ungară

La Budapesta, au văzut lumina tiparului primele numere ale revistei História, *publicaţie de cultură istorică. Editată de Societatea de ştiinţe istorice, noua publicaţie apare de patru ori pe an. Prin articole, ca şi prin imagini de epocă, revista popularizează deopotrivă istoria naţională şi universală, răspîndeşte cunoştinţe despre istorie, pe teme variate.* História *este scrisă de istorici, cercetători, profesori, muzeografi, arhivişti, bibliotecari, într-un cuvînt, de cei pasionaţi de muza Clio şi aplecaţi cu migală asupra descifrării tainelor ei şi se adresează atît specialiştilor cît şi publicului larg.*

Primele patru numere apărute conturează următoarele rubrici permanente: Observator *(cuprinde reflecţiile unor istorici pe marginea unor cărţi de istorie, filme, piese de teatru);* Probleme comune *(înglobează discuţii, eseuri şi studii despre istoria bazinului carpato-dunărean, tradiţiile comune de luptă şi colaborare dintre popoarele din această zonă);* Dezvoltarea fondului de colecţii *(cuprinzînd date despre istoria culturii, a civilizaţiei, prezentarea obiectivelor turistice, a unor locuri şi rute istorice, muzee).* Alte rubrici: Lumi dispărute; La masa strămoşilor; Dispută; Globus; Istoria în şcoală; Lexicon.

În numărul 4 al revistei, la rubrica Probleme comune, *este publicat articolul istoricului Szász Zoltán despre colaborarea româno-maghiară în perioada de după 1849 pînă în vremea domniei lui Alexandru I. Cuza.*

Iată cîteva din titlurile articolelor apărute în primele două numere: D. Kosáry — Jurnalul lui Széchény; Gy. Molár — Corăbiile familiei Onedin; I. Hahn — Graves-Claudius şi realitatea istorică; P. Sipoş — Istoricul despre filmul „Duminica din octombrie"; A. Kovács — Regizorul de film şi istoria; L. Makkai — Copilul în evul mediu; T. Erényi — Un social-democrat la începutul secolului XX; E. Pölöskei — Bethlen Istvan şi contrarevoluţia; Gy. Juhász — Tatonări maghiare de pace în 1943; Gy. Kristó — Cine a fost şi cînd a trăit Anonymus?; A. Urbán — Epoca de aur a Vestului sălbatic; A. Anderle — Generalul Sandino; F. Glótz — Ştiinţa istorică autocritică.

Stelian MÎNDRUŢ

AVANPREMIERĂ EDITORIALĂ

CUPTOARELE-CREMATORII DE LA RAVENSBRÜCK

GERMAINE TILLION

În urmă cu cîteva luni s-au împlinit 40 ani de la izbucnirea celui de-al doilea război mondial, iar în primăvara lui 1980 se vor împlini 35 ani de la încheierea lui. La 9 mai 1945, coaliția antihitleristă — în frunte cu Uniunea Sovietică, Marea Britanie și Statele Unite ale Americii, împreună cu armatele celorlalte țări care au luptat împotriva fascismului, în rîndul cărora de la 23 August 1944 a participat și armata română — alături de milioanele de patrioți din teritoriile cotropite au zdrobit definitiv imperialismul fascist agresiv, la capătul unei conflagrații fără precedent în istorie. A fost o victorie a popoarelor lumii și, în primul rînd, a popoarelor de pe continentul european împotriva unei forțe a răului pe care tovarășul Nicolae Ceaușescu a definit-o drept „cel mai mare dușman al libertății și independenței popoarelor, al civilizației umane".

Dintotdeauna și pretutindeni, războaiele și, îndeosebi, războaiele de cotropire au adus cu sine pieirea unui mare număr de oameni, atît pe fronturile de luptă, cît și în spatele lor. Dar niciodată hecatomba nu a atins amploarea celei înregistrate în cursul războiului din 1939-1945. Uriașe au fost efectivele aruncate în foc de ambele tabere, angrenările în luptă a milioane și milioane de bărbați și femei, care au participat la rezistența armată împotriva invadatorilor, precum și imensul arsenal de arme cu o colosală capacitate de distrugere, folosite de o parte și de cealaltă. Politica de genocid practicată de hitleriști a dus la asasinarea premeditată și sistematică de mari grupări umane, uneori de populații

întregi, destinate morții pe criterii rasiale, religioase, politice sau pur și simplu economice.

Unul dintre principalele instrumente de comitere a genocidului l-a constituit sinistra instituție a lagărelor. Înființate încă din primele luni după venirea naziștilor la putere, lagărele așa-zise de concentrare serveau drept temnițe adversarilor regimului și celor pe care demența ideologie nazistă îi considera „suboameni" — în primul rînd evreii. Deși caracterizate oficial drept locuri de detenție și de muncă, lagărele de concentrare au fost, de la bun început, teatrul a nenumărate și odioase crime, cărora le-au căzut victime prizonierii. În preajma și, mai ales, după izbucnirea războiului, atunci cînd trupele germane au cotropit majoritatea țărilor europene, a luat naștere cea de-a doua generație a lagărelor, denumite oficial de exterminare. Acolo naziștii au trimis, pentru a fi omorîți, luptători din Rezistență, prizonieri de război sovietici, greci, iugoslavi și, în anumite împrejurări, englezi, americani, francezi sau de alte naționalități. Acolo naziștii au pus în practică faimoasa „soluție finală", adică masacrarea a peste șase milioane de evrei de pe întregul continent și a altor multe milioane de „făpturi inferioare", de la copii nou-născuți pînă la nonagenari — și unii și cealalți purtați în brațe de familiile lor pînă la camerele de gazare sau la marginea gropilor comune.

Auschwitz[1], Buchenwald[2], Bergen-Belsen, Maidanek, Treblinka, Mauthausen, Ravensbrück[3] sînt numai cîteva dintre numele de tristă memorie ale lagărelor de exterminare naziste care au împînzit Europa între anii 1939 și 1945. Feldmareșalul Keitel a recunoscut, la procesul de la Nürnberg[4], că dintre crimele de război comise de ei, cea mai groaznică a fost punerea în aplicare a funestului Nacht und Nebel Erlass, decretul „Noapte și ceață". Promulgat de Hitler personal la 7 decembrie 1941, acest ordin prevedea arestarea tuturor persoanelor „care prezentau un pericol pentru securitatea Germaniei", pe teritoriul Franței, Belgiei, Olandei, Luxemburgului, Danemarcei și Norvegiei. Se indica apoi în mod expres, să nu se ia nici o măsură de judecare publică sau secretă a celor capturați. În loc să fie executați pe loc, aceștia urmau „să dispară, fără a lăsa nici o urmă, în noaptea și ceața necunoscutului, undeva în Germania sau în teritoriile ocupate din Est".

Așa sunau precizările aduse de Keitel, în directiva redactată la 12 decembrie 1941, și recunoscute ca atare la Nürnberg. În continuare, directiva arăta: „Nu se poate obține un efect de intimidare cu adevărat eficient decît aplicîndu-se pedeapsa cu moartea sau folosindu-se astfel de măsuri încît nici familia și nici populația să nu cunoască soarta condamnatului". În februarie 1942, Keitel a completat dispozițiile Nacht und Nebel (N.N.), poruncind: „Prizonierii vor fi transportați în secret în Germania, măsură cu caracter preventiv, deoarece: 1) prizonierii vor dispărea fără a lăsa nici o urmă; 2) nu se va furniza nici un fel de informație cu privire la locul unde se află, vii sau morți".

Unul dintre cele mai sinistre puncte de destinație ale transporturilor N.N. a fost lagărul pentru femei de la Ravensbrück, în Mecklenburg, provincie situată în Nord-Estul Germaniei, între Elba și Oder. Înființat, după cît se pare, cu cîteva luni înainte de declanșarea marii conflagrații, acest lagăr s-a dezvoltat în patru etape succesive: în primii trei ani, el a primit circa 10 000 deținute; din august 1942 pînă în august 1943 au fost internate aici 9 000 femei; din august 1943 pînă în august 1944 — 36 000, iar după aceea cîte zece mii pe lună, ritm de adevărată mașină a morții. Totalul prizonierelor s-a ridicat, în cele din urmă, la 115 000-120 000, dintre care un număr foarte mare au pierit fie pe loc, fie prin trimitere în lagărele de exterminare de tip Auschwitz.

Printre deținutele de la Ravensbrück s-a aflat și una dintre cele mai remarcabile personalități ale etnologiei franceze din anii antebelici. Născută în 1907, licențiată în litere, absolventă a Școlii practice de înalte studii, a Școlii naționale de limbi orientale vii și a Școlii Luvrului, Germaine Tillion a participat, încă din primele zile după ocupația germană, la mișcarea de Rezistență, devenind șefui rețelei antifasciste de la Muzeul Omului, din Paris. Arestată în 1942, Germaine Tillion a fost deportată la Ravensbrück în același an, rămînînd în infernul acestui lagăr pînă în 1945. Pentru meritele sale în lupta împotriva cotropitorului nazist, ea avea să fie decorată ulterior cu Legiunea de Onoare în gradul de ofițer, cu Crucea de Război 39-45 și cu Rozeta Rezistenței.

Imediat după eliberare, în 1945, Germaine Tillion a scris studiul intitulat În căutarea adevărului, care cuprindea experiențele sale — cele văzute, trăite și aflate — în lagăr. Între 1947 și 1953, acestei mărturii i s-a adăugat Un convoi de franțuzoaice, apreciată de semnatară drept „o încercare de utilizare simultană și comparativă a mărturiei și a documentului și o critică reciprocă a acestora". În sfîrșit, cea de-a treia și ultima parte a fost redactată prin anii 1970-1971 cînd, după cum mărturisește autoarea, „am înțeles că puteau fi contestate adevăruri grave și cînd am hotărît să fac tot ce voi putea pentru a întări cîteva certitudini". Ansamblul celor trei părți formează un volum apărut la Paris în 1973, Ravensbrück, a cărui versiune românească se află sub tipar la Editura Politică.

Germaine Tillion analizează și descrie, cu precizia unui autentic om de știință, sistemul concentraționar instaurat de naziști. „În Germania, scrie ea, existau două principale tipuri de lagăre, lagărele de muncă [sau de concentrare — D.M.], și lagărele de exterminare, și dintr-o dată mi s-a părut evident că aceste două tipuri de lagăre erau complementare, administrate după aceleași principii și nedeosebindu-se decît prin procentul de exterminări. Ideea conducătoare era, firește, de a-i extermina pe dușmani sau pe indezirabili, ceea ce, din păcate, este ceva banal. Originalitatea sistemului a fost de a organiza

---

1-4 Magazin istoric, nr. 8/1967; 2/1968; 5/1971; 9-12/1970.

această exterminare în aşa fel încît, în loc să fie costisitoare pentru exterminatori, să le aducă, dimpotrivă, beneficii considerabile".

Evocarea bestialei mentalităţi a hitlerismului se impune cu necesitate într-o epocă, aşa cum este cea a noastră, în care moştenitorii spirituali ai fascismului şi ai nazismului încep din nou să ridice capul şi să-şi afirme cu aroganţă crezurile, negînd totodată cu insolenţă realitatea barbariilor zvasticii. Omenirea nu trebuie să uite crimele monstruoase ale lui Hitler şi ale acoliţilor săi. Este o condiţie sine qua non pentru ca, aşa cum arată tovarăşul Nicolae Ceauşescu, „ororile războiului, care acum patru decenii au zguduit întreaga omenire, să nu se mai repete niciodată, pentru ca forţele negre ale fascismului să nu mai ameninţe libertatea şi viaţa popoarelor, pentru dezvoltarea încrederii şi colaborării în întreaga viaţă internaţională, pentru înţelegere între toate popoarele, pentru o pace trainică".

D.M.

Din cartea Ravensbrück, am ales un fragment condensat, în care Germaine Tillion descrie cîteva din cutremurătoarele zile petrecute în lagăr. Titlul şi explicaţiile din paranteze drepte aparţin redacţiei.

În această ultimă perioadă a lagărului, perioadă de exterminare metodică ce a depăşit în grozăvie tot ceea ce se poate imagina, am ţinut aproape zilnic, o agendă a faptelor mai esenţiale cele pe care nu mai îndrăzneam să le încredinţez memoriei mele. Am aflat sau am văzut mult mai multe lucruri decît am notat. Cele cîteva extrase ce vor urma se referă îndeosebi la lagăr în ansamblul lui. Ele nu reflectă decît o infimă parte din crimele comise în realitate, dar au meritul de a corespunde unor însemnări luate chiar în aceeaşi zi.

În a doua jumătate a lunii februarie 1945, în fiecare zi, un grup de 50 femei sau puţin mai mult de 50 femei este triat la Jugendlager [lagăr pentru copii şi adolescenţi] şi dus cu camionul într-o direcţie necunoscută.

Duminică 11 martie. În timpul apelului de dimineaţă, m-am pomenit alături de o femeie în vîrstă, o polonează, care tocmai coborîse de la Jugendlager. Mi-a spus că este d-na Ossendowski, prima soţie a unui scriitor polonez cunoscut, autor al cărţii *Fiare, oameni şi zei.* Ea nu era prizonieră, ci „evacuată", şi aparţinea acelei categorii de femei pe care naziştii le luaseră cînd părăsiseră Varşovia, sfătuindu-le să ia cu ele toate valorile şi bijuteriile lor, pentru a nu cădea în mîna ruşilor. Ele au fost duse la Ravensbrück, jefuite de tot ce aveau, tunse, numerotate, cele tinere şi sănătoase au fost trimise să sape tranşee iar celelalte la Jugendlager, unde au fost asasinate cu sutele.

D-na O. de-abia îndrăznea să spună cîte ceva despre lucrurile pe care le văzuse în acel iad şi, cînd vorbea despre ele, se descompunea la faţă literalmente.

Iată întîmplarea pe care mi-a povestit-o.

În timpul iernii (ianuarie sau februarie 1945) S.S.-iştii, după ce au bătut în cuie ferestrele şi uşile unui lavabou (Waschraum) de Bloc [baracă pentru deţinute] au închis înăuntru, înghesuite unele într-altele, cîte femei au încăput, apoi au zăvorît uşa, lăsîndu-le aşa. D-na O. mi-a dat cîteva amănunte precise, cu privire la data exactă, a acestei experienţe, numărul de zile cît a durat ea, raţia de alimente pe care au primit-o sau n-au primit-o aceste femei în timpul zilelor cu pricina.

Oricum, cînd experienţa a luat sfîrşit. S.S.-iştii le-au pus pe toate celelalte prizoniere să intre în Blocurile lor, interzicîndu-le cu toată severitatea să iasă sau să privească pe ferestre, apoi au deschis larg uşa de la Waschraum şi s-au instalat cu un aparat de luat vederi pentru a filma ieşirea nenorocitelor care supravieţuiseră: aceste femei smulseseră cărămizile din sobă pentru a avea aer, îşi scoseseră de pe ele hainele, mai multe muriseră sau zăceau fără cunoştinţă, şi altele, pe cît se pare, înnebuniseră...

Germanii au filmat mult şi în amănunt scena, apoi a venit un camion să le încarce pe toate — şi pe cele moarte, şi pe celelalte — şi s-a îndreptat spre crematoriu.

D-na O. n-a ştiut exact de ce naţionalitate erau victimele. Bănuia că erau şi franţuzoaice.

Dar ce reprezenta acest film? Un film „distractiv"? Un film de propagandă? Pentru a afla, ar trebui verificate toate arhivele cinematografice ale celui de-al III-lea Reich (presupunînd că n-au fost distruse).

Joi 15 martie. După-amiază îmi iau temperatura. Am 41°, noaptea vomit, cu dureri mari, puţină bilă... oamenii valizi vor fi evacuaţi sîmbăta sau duminica viitoare (pe jos, firește, iar cei care nu pot merge vor fi omorîţi pe loc).

Văzînd ce temperatură am, prietenele mele medici s-au gîndit la o septicemie şi au socotit că nu mai e nimic de făcut. Eu, în schimb, mă gîndeam la tifos.

Picioarele nu mă mai ţineau, dar nu deliram deloc. Mă simţeam învăluită de moarte ca un înotător de apă: „Va fi de ajuns acum o înţepătură de ac pentru ca tot Atlanticul morţii să se năpustească peste mine. Nu o chemam cu insistenţă, dar această prezenţă era pentru mine o mîngîiere, prima după multe zile. În noaptea aceea m-am hotărît să trăiesc. Această hotărîre este singurul lucru care m-a susţinut pînă la eliberare, adică mai mult de o lună.

Vineri 16 martie. Vînătoare.

Această vînătoare era ceea ce se numea la Auschwitz „selecţie", adevărate hăituieli prin lagăr în timpul orelor de muncă, în cursul cărora S.S.-iştii adunau pentru camera de gazare toate femeile care, ca şi mine, nu se aflau într-un atelier. Cînd erai prevenită la timp, te ascundeai.

Înainte şi după vînătoare, mă duc la Revier [lazaret, baracă destinată bolnavilor] cu destulă greutate, pe picioarele mele (ca să încerc s-o rog pe o tovarăşă infirmieră să-mi pună un pansament).

Sîmbătă 17 martie. Vînătoare. Dimineaţa, alarmă în Bloc. Aceasta înseamnă că în

propriul nostru Bloc a avut loc o inspecţie generală.

Luni 19 martie. Dimineaţa, în faţă (Blocul 23), un camion. După cîteva zile raziile pentru camera de gazare nu se mai făceau direct la Revier. Doctorii Trommer şi Winkelmann veneau întotdeauna să-şi facă sinistrele lor vizite în Blocurile de bolnave, dar cele pe care le desemnau ei, în loc să fie încărcate direct în camion şi duse în incinta unde se aflau cuptoarele-crematorii, erau înscrise ca „ieşite de la Revier" şi băgate în Blocul 23, care devenise „Blocul de ieşire de la Revier", şi acolo venea camionul să ia în fiecare zi o încărcătură de femei, unele urlînd de groază, deoarece cele două crematorii se aflau drept în spatele marelui zid al lagărului şi camionul putea fi urmărit cu auzul, cum se duce şi se întoarce, cînd făcea acest drum de mai multe ori. Acum nimeni din lagăr nu-i mai ignora destinaţia.

După-amiază selecţie la Blocurile 31 şi 30.

Miercuri 21 martie. În ziua aceasta, pe la orele 14, s-ar fi golit unul din Blocurile lagărului de la Uckermarck (Blocul 21?), poliţistele ar fi scos bolnavele afară din Bloc, apoi S.S.-iştii, luîndu-le de subsuori şi de picioare, le-ar fi azvîrlit ca pe nişte pachete în camioane.

Joi 22 martie. Vizite ale grasului cu mustăţi la Blocurile 23, 6, 7 şi 9. Era vorba de groaznicul Winkelmann care se ducea să-şi aleagă victimele în Blocurile de bolnave. Una din compatrioatele noastre, o studentă blondă şi frumoasă, care avea o leziune gravă la plămîni, un pneumotorax, febră în permanenţă şi care se simţea deosebit de prost în ziua aceea, mi-a povestit că Winkelmann s-a apropiat de patul ei, foarte amabil şi rîzînd: „Te simţi foarte bine, nu-i aşa?" — „O, da, foarte bine". — „Te-ai vindecat complet? — „Da, complet". — „Atunci poţi să te duci la Blocul 23", şi-şi notase acest amănunt în carnetul lui. (Ea s-a salvat pe traseu.)

Vineri 23 martie, orele 23. Camionul la 23.

De la Blocul 27 pleacă la Uckermarck trei camioane.

Duminică 25 martie. Mutare. Facem apelul în noul Bloc. Ne aşteptăm la un apel nominal pe întregul lagăr, care n-are loc.

Teoretic, toate prizonierele N.N. (Nacht un Nebel) părăsiseră lagărul la 2 martie pentru a se duce la Mauthausen. Odată cu N.N. (aproximativ 800), plecau ţigăncile cu copiii lor, ceeace, la acea dată, era un indiciu aproape sigur al scopului final al călătoriei. De altfel Schwarzhuber [comandantul adjunct al lagărului] a declarat pe faţă că mergeau acolo pentru a fi gazate. Au fost, salvate, în ultimele ceasuri, de Cruceă Roşie elveţiană.

În fostul Bloc al deţinutelor N.N. (devenit Bloc pentru femeile evacuate din Varşovia) am rămas vreo cincizeci. Atmosfera devenise insuportabilă din pricina alarmelor continue şi a senzaţiei că eşti ca un şoarece prins în cursă. Vreo şase tovarăşe şi cu mine am hotărît să ne camuflăm într-o coloană care mergea la tăiat lemne în pădure şi ieşea în fiecare zi din lagăr ca să nu se întoarcă decît seara. Datorită complicităţii tovarăşelor noastre cehe şi unei compatrioate, secretară la Arbeitseinsatz [brigada de lucru] şi datorită dezordinii care domnea în lagăr, am reuşit, ceea ce ne-a permis să intrăm într-un Bloc de muncitoare (deci paşnic).

Luni 26 martie. Prima zi de muncă.

Marţi 27 martie. În lipsa noastră, apel pentru selecţie. Seara, la înapoiere, în faţa Blocului 24 găsim 2 000 femei gata de plecare la Jugendlager unde sînt duse la căderea nopţii.

Miercuri 28 martie. În ziua aceea a avut loc un apel general şi, rînd pe rînd, toate Blocurile au defilat prin faţa lui Schwarzhuber. Femeile trebuiau să fie desculţe, ca să se vadă dacă n-aveau gleznele umflate. Firește, nu mai era nimeni care să-şi facă iluzii în legătură cu destinaţia celor care ar fi alese şi Schwarzhuber o ştia şi el, nu-şi mai încăpea în piele. Cînd rîndul meu a trecut prin faţa lui, s-a înclinat cu bunătate prefăcută spre noi, spunîndu-ne în germană: Totul e să mergeţi liniştit... Vă bate inima, nu-i aşa?

Joi 29 martie. La înapoierea de la muncă, la orele 18, ne întîlnim cu un camion cu femei bătrîne care urcă la Jugendlager. În trecere, o bătrînică ne face semn cu mîna. Pare a fi franţuzoaică, are o privire atît de jalnică, încercînd totuşi să fie bravă, să se uite drept... Şi e atît de bătrînă!

Vinerea mare, 30 martie. În ziua aceasta are loc o „gazare", cea mai importantă din punct de vedere numeric (aproximativ 350 victime, dintre care vreo cincizeci, franţuzoaice), şi camionul ar fi făcut, cu acest prilej, de şapte ori drumul care desparte micul lagăr de cuptoarele-crematorii. Pentru prima oară, victimele încercaseră să lupte: nouă se ascunseseră şi fuseseră prinse din nou în cadrul unei vînători dramatice, apoi S.S.-iştii le închiseseră pe nenorocite într-o temniţă unde, potrivit obiceiului, le puseseră să se dezbrace (să nu cumva să fie arse aceste zdrenţe împuţite, deoarece mai puteau fi folosite). Pentru a le determina să urce în camioane, li se întinseseră bucăţi de pîine — care, după aceea, le-au fost luate înapoi, fiindcă şi pîinea mai putea fi folosită; dar la unele din ele groaza era şi mai puternică decît fascinaţia produsă de pîine: se zbăteau şi urlau. La cîţiva metri de acolo, tovarăşele lor înspăimîntate, închise în Blocuri, urmăreau toată scena de la fereastră; tot la această oră, o maşină Ford, vopsită în alb, a Crucii Roşii internaţionale de la Geneva opreşte în faţa intrării în lagăr (medicul elveţian, şeful misiunii, începe tratativele în vederea schimbării a 300 deţinute franceze, dar nu-l poate întîlni pe comandantul Suhren, care este ocupat).

Simbătă 31 martie. La reîntoarcerea de la muncă trecem prin spatele Blocului lui Nicole (Blocul 6)... ea ne spune să mergem mai repede deoarece camionul e în faţă. La colţul Blocului îl zărim (şi grăbim pasul).

O jumătate de porţie de margarină. Pîinea împărţită în cinci. Supă deloc.

La căderea nopţii, sinistrul camion aştepta în faţa Blocului 10 lotul de condamnate: aşadar, camera de gazare funcţionează încă.

La Uckermark, cîteva femei dintre cele care văzuseră pe fereastră scena din ajun au fost desemnate pentru o corvoadă: să ducă la depozite hainele ce fuseseră smulse de pe femeile torturate. Ele recunosc aceste haine ca fiind, într-adevăr, ale tovarăşelor lor.

Duminică 1 aprilie. Paşte. Pîinea împărţită în cinci. O jumătate de porţie de margarină. Supă deloc.

Nici un fel de apel. Se spune că mîine nu lucrăm.

Luni 2 aprilie. În ziua aceea şi în ajun au fost ucise 500 femei. Aceste cifre sînt cele pe care prizonierele contabile le-au notat în folosul serviciilor S.S., văzînd ridicarea victimelor; ele mi le-au comunicat imediat, iar eu le-am însemnat imediat.

Dacă vrem să ne raportăm acum la depoziţiile lui Schwarzhuber, Suhren şi Treite, vom vedea că, înainte de construirea camerei de gazare, prizonierele erau ucise cu revolverul de Moll şi, de asemenea, că această cameră fusese prevăzută pentru omorîrea a 150 persoane.

Mă gîndeam de atunci că deosebirea dintre lagărele de muncă (tip Ravensbrück înainte de noiembrie 1944) şi lagărele de exterminare (tip Auschwitz) era mai ales o deosebire de ritm în exterminare.

Dar mă gîndeam şi că unul dintre principiile călăuzitoare ale sistemului, care era de a stoarce din noi mărci pînă ne dădeam sufletul, îi va face pe germani să aştepte pînă în ultima clipă sfîrşitul războiului pentru a ne lichida. Căci, odată cu noi, ei puneau capăt unei industrii prospere.

Mă înşelam. La adăpostul pe care-l oferea regiunea Oderului inferior, la Ravensbrück exterminarea putea să-şi continue cursul fără surprize.

În româneşte de
Sanda MIHĂESCU-BOROIANU

Să fii cîrmaciul vieţii tale...

Printre puţinele documente rămase de la militanta comunistă Elena Sîrbu-Pavel (1915-1943)[1] se află şi o carte poştală inedită (Arhiva Institutului de studii istorice şi social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., fondul XV, dosarul 2 358, filele 11-12), expediată din Închisoarea Văcăreşti, la 1 martie 1938, fratelui său Eugen Sîrbu, profesor la gimnaziul din Filipeştii de Tîrg, judeţul Prahova. Scrise într-o perioadă în care se găsea în convalescenţă, după o îndelungată suferinţă, aceste rînduri vin să completeze imaginea despre profilul moral-politic al acestei neobosite luptătoare pentru libertate şi progres social, pentru o viaţă mai bună. Chinurile la care a fost supusă în închisori, suferinţele îndurate nu i-au zdruncinat încrederea în triumful nobilelor idealuri comuniste.

Scrisoarea este semnată cu numele Donea, diminutivul folosit în familie pentru Elena Sîrbu.

Ana Maria OFRIM

1.III[1]938

Dragă Jecusic[2],

Nu ştiam cum să-mi explic tăcerea ta, văd însă că şi tu, după cum mi-a spus Victorija[3], *ai crezut că sînt la Dumbrăveni şi afară de asta ai fost şi bolnav.*

Acum cum îţi mai este? Mergi spre m[ai] bine? Te rog să-mi răspunzi cît se poate mai repede, căci sînt îngrijorată de starea ta. Victoria mai e la tine? M-a bucurat f[oarte] mult vorbitorul cu Vict[oria], dar nu mi-a plăcut deloc cum arată. Cînd mă voi elibera, la vară, o să am eu grijă de ea, şi de tine, Jecusic.

Ce mult aş vrea să vă văd şi pe voi odată mai bine, după cum meritaţi. Tu caută să fii cîrmaciul vieţii tale şi astfel să ştii cum s-o faci mai bună, mai frumoasă, în orice împrejurări — nedepinzînd de acestea, o viaţă care merită trăită astfel...

Cum o mai duci? Te ocupi tot de corurile tale? Vai, am şi uitat că azi e ziua ta. Ce-ţi doresc eu ţie, dragă Jecusic, ţi-am mai spus-o, o ştii şi tu cît de mult aş vrea să te văd „fericit" pe cît se poate desigur şi tot binele la care cu drept cuvînt ai avea drept să te bucuri, dar depinde şi de tine. Îţi doresc multă sănătate.

Marusea[4] *îţi scrie? N-o duce prea bine. De la Adela*[5] *nu primesc nimic, tare aş vrea să ştiu cum o mai duce. Scrie-mi Jeca, n-ai idee cu ce nerăbdare aştept scrisori de la voi. La vorbitor ştiu că îi-e greu să vii. Aş vrea mult s-o văd pe tanti Jenea*[6], *dar cum i-e greu să se deplaseze din provincie... sper că poate, ca [venind] din provincie aş putea s-o văd şi în altă zi. Aş vrea mult.*

Te sărut cu drag,
Donea

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 4/1974.

[2] Diminutivul lui Eugen — fratele Elenei. Absolvent al Facultăţii de istorie-geografie din cadrul Universităţii din Iaşi, îl găsim, în octombrie 1925, printre membrii semnatari ai procesului verbal de constituire a Uniunii Studenţilor Independenţi — secţiunea Iaşi. A desfăşurat activitate pe linie de partid şi în organizaţia „Ajutorul Roşu". După arestarea, în martie 1935, a Elenei şi Mariei fiind urmărit de organele Siguranţei, Eugen s-a stabilit la Filipeştii de Tîrg. A murit în 1971.

[3] Victoria Sîrbu — sora Elenei. A desfăşurat activitate democrată, antifascistă la Iaşi, ca studentă a Facultăţii de fizică-chimie, şi apoi la Bucureşti, în cadrul organizaţiei „Apărarea Patriotică", din a cărei conducere centrală a făcut parte.

[4] Maria Sîrbu — sora cea mai mică a Elenei, profesor universitar. A intrat în mişcarea revoluţionară în 1927, pe cînd era studentă la Iaşi. După absolvirea Facultăţii de istorie-geografie a activat în cadrul Comitetului judeţean de partid Cetatea Albă, a cărei membră era. Arestată în martie 1935, împreună cu Elena, a fost condamnată de Consiliul de Război al Corpului 3 armată la 10 ani închisoare. La 1 martie 1938, dată la care se referă cartea poştală, Maria Sîrbu se afla la Dumbrăveni. A fost eliberată din Închisoarea Mislea — unde fusese ulterior transferată — în vara anului 1944.

[5] Adela — altă soră a Elenei, soră medicală; a sprijinit activitatea conspirativă desfăşurată de familia sa, îndeosebi de Elena şi Maria.

[6] Diminutivul Eugeniei Munteanu — mătuşă, dinspre mamă, a Elenei. Fiul său, Ştefan Munteanu, s-a înrolat voluntar în Spania.

AU FOST VANDALII... VANDALI?

JÉRÔME CARCOPINO,
membru al Academiei Franceze

Cine au fost vandalii? Un popor germanic, care a locuit succesiv între Vistula şi Oder, pe ţărmul Mării Baltice, apoi între Oder şi Elba, ajungînd, în secolul II, ceva mai la Sud. Toate aceste deplasări au fost determinate de nevoia de hrană. Dacă primele lor incursiuni împotriva imperiului roman par să dateze din anul 169, se ştie că, în Galia, vandalii şi-au făcut apariţia la începutul sec. V, către anul 406, cînd literalmente au pîrjolit regiunea din jurul Lyonului, provinciile Narbonne şi Aquitania. După trei ani de jaf, ei au trecut în Peninsula Iberică, unde au operat după acelaşi „program". Douăzeci de ani după invazia Spaniei, sub conducerea lui Genseric, care realizase o oarecare unificare a triburilor, ei au traversat Mediterana. O singură lună, mai 429, le-a trebuit pentru a stabili un cap de pod pe pămîntul Africii. De atunci încolo, înaintarea lor a fost de-a dreptul uimitoare: şase ani mai tîrziu, în 435, în Africa de Nord, provincie romană de aproape 300 ani (din anul 146), n-avea să mai rămînă urmă de armată romană. Împăratul Valentinian III recunoştea pe noii stăpîni, semnînd chiar un tratat cu Genseric.

Oferim cititorilor noştri, sub semnătura lui Jérôme Carcopino, membru al Academiei Franceze, un articol despre cronica vandalilor, apărut postum în revista pariziană Historama[1].

Specialist de renume în istoria Romei (şi a lumii antice), Jérôme Carcopino (1881-1970) a fost profesor universitar la Alger (1912-1920), apoi la Paris (1920-1937) şi director al prestigioasei Şcoli normale superioare din Franţa (1940). După înfrîngerea Franţei în cel de-al doilea război mondial, Carcopino, care avea pe atunci vederi de dreapta, a devenit ministru al Educaţiei Naţionale şi al Tineretului în guvernul mareşalului Pétain (1941-1942). Cruntele realităţi ale ocupaţiei naziste şi servilismul colaboraţioniştilor francezi l-au îndepărtat foarte repede de cercul vichyist, determinîndu-l să participe la Rezistenţă — motiv pentru care, în 1945, după cercetarea activităţii sale, justiţia a considerat că nu este cazul ca reputatul istoric să fie adus în faţa unui tribunal. În 1947, el a fost reabilitat; în 1951 a fost numit profesor onorific la Sorbona, iar patru ani mai tîrziu a devenit membru al Academiei Franceze. Jérôme Carcopino a semnat numeroase lucrări în domeniul său de studiu. Histoire de la fin de la République romaine **(Istoria sfîrşitului Republicii romane),** Les Etapes de l'Impérialisme romain **(Etapele imperialismului roman),** Passions et Politique chez les Césars **(Pasiune şi politică la cezari),** César **sînt numai cîteva titluri.**

În prefaţa la versiunea românească a Vieţii cotidiene în Roma la apogeul Imperiului, **recent apărută la Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, prof. dr. doc. Dumitru Tudor arată: „În tot timpul vieţii sale, Jérôme Carcopino s-a dovedit un statornic şi binefăcător prieten al României. Ne-a vizitat ţara în mai multe rînduri, a ţinut conferinţe publice, lecţii la Universitatea din Bucureşti, comunicări la Academia Română şi a cercetat cu interes şantierele noastre arheologice. Îl întîlnim colaborator la primele numere ale revistelor noastre de studii antice, unde a abordat teme spinoase legate de epoca romană a Daciei. Pentru toate aceste merite, Academia Română l-a ales membru de onoare încă din anul 1923, cinstire ce i-a fost reînnoită de către Academia Republicii Socialiste România. Cînd la Roma şi Paris au luat fiinţă, după primul război mondial,** Accademia di Romania **şi** Ecole roumaine en France, **Jérôme Carcopino a fost printre primii sprijinitori în ceea ce priveşte organizarea ştiinţifică a acestor două şcoli.**

[1] Titlul şi subtitlurile aparţin redacţiei *Magazin istoric*.

Printre cei mai apropiaţi prieteni şi colaboratori ai săi, se numără Nicolae Iorga şi Vasile Pârvan. Cu aceşti doi savanţi români a schimbat o vastă corespondenţă şi a participat la şedinţele de la unele congrese internaţionale, unde s-au dezbătut probleme de istorie dacoromană. Iorga şi Pârvan au fost cinstiţi de el cu o serie de studii omagiale şi de articole memoriale în care îşi arăta durerea faţă de dispariţia lor tragică".

Traiectoria vieţii savantului francez arată şi ea că, dincolo de ezitări şi eclipse, ca şi de inconsecvenţe şi devieri de moment, valoarea operei unui adevărat om de ştiinţă se păstrează nealterată în timp şi rămîne folositoare oamenilor, în măsura în care munca şi talentul îi sînt dăruite cu bună-credinţă cercetării adevărului ştiinţific.

Florentina DOLGHIN

Leac împotriva foamei

Începînd cu jumătatea sec. V, cronica vandalilor consemnează un stat independent care, prin forţa împrejurărilor, avea să primească şi un minimum de organizare politică. Acest stat a cuprins Răsăritul Algeriei şi Tunisia, cu Golful Sirta Mică, adică zonele cele mai bogate în grîne ale Imperiului roman, marile domenii din fostul regat berber al Numidiei (din Vestul Algeriei), care depinseseră de Roma. Totodată, prin confiscări masive, Genseric a transferat către familiile soldaţilor săi — grupate în preajma locurilor unde se găsea oastea — pămînturile ai căror proprietari fuseseră alungaţi. Astfel vechii coloni au trecut în dependenţa noilor stăpîni.

Regatul improvizat de Genseric (care avea să dureze din 428 pînă în 477) nu a însemnat defel încetarea jafurilor, cu care era obişnuită hoarda sa, doar pentru că, în sfîrşit, devenise sedentar. El n-a făcut decît să normalizeze aceste jafuri în interiorul unor frontiere definite, storcînd sistematic veniturile produse de bogatele regiuni în care se implantase. Genseric a luat în stăpînire golfurile portuare ale Cartaginei şi navele de transport ce se găseau acolo şi a ştiut să folosească poziţia privilegiată a zonei aflate la întîlnirea bazinului oriental cu cel occidental al Mediteranei. Regele a ocupat — efectiv numai din anul 455 — insulele pînă la care ajunsese altădată zona de influenţă maritimă a punilor, Balearele, Corsica, Sardinia şi Sicilia, înfruntînd victorios încercările Imperiului roman de a le relua.

Ar fi totuşi inexact să vorbim despre un imperiu vandal. Am exagera dacă am atribui realistului Genseric intenţia de a făuri cu oastea sa de călăreţi o putere maritimă care să ajungă să o detroneze pe aceea a bazileilor de la Constantinopol. Cu ajutorul navelor pe care în chip fericit pusese mîna, el n-a urmărit decît să le asigure alor săi bogatele recolte ale solului african şi beneficierea în linişte de bunurile pe care le acaparaseră. El a vrut să-i elibereze pentru totdeauna de spaima foametei, a cărei obsesie, mai puternică decît cele mai cumplite primejdii, fusese cauza necontenitelor lor migraţii.

Bizantinul Olimpiodor din Teba ne povesteşte că vandalii inventaseră pentru goţi, rivalii lor, dispreţuitoarea poreclă de *trulli*, oamenii *trullei*, pentru că, odată, profitînd de foametea ce bîntuia la goţi, le vînduseră acestora grîu pe galbeni de aur, numiţi *trulla*, jumătate kg de grîu contra unui galben. Faptul este edificator. Genseric nu a fost niciodată preocupat de altceva decît să păstreze cu înverşunare stăpînirea grîului, de care de acum nu avea să mai ducă lipsă, şi să şi-o sporească extinzînd an de an, fără vreo temere, raza incursiunilor sale, pornite din golful Cartaginei, devenit în vremea lui cuib de piraţi. Şi tot acest plan, poate mai puţin pentru a-şi satisface poftele sale hrăpăreţe, cît pentru a ţine treze virtuţile războinice ale ostaşilor săi.

Naşii Andaluziei

Începînd din anul 442, fără a se sinchisi de convenţia abia încheiată cu Valentinian III, de împărţire a ţinuturilor din Nordul Africii, Genseric şi-a îndreptat războinicii spre zonele mauritane, restul Algeriei şi spre Maroc. A trecut prin localitatea Tipasa, unde în urma vandalilor a trebuit reclădită basilica Sfînta Salsă; prin Muzaia, oraş în care Genseric l-a exilat pe episcop, prin Cezareea unde vandalii au lăsat mulţi morţi. Acesta n-a fost însă decît începutul. Aflînd că aliatul său Valentinian III a fost asasinat, că fata împăratului, Eudochia, logodită cu fiul său, Huneric, fusese măritată cu forţa chiar cu uzurpatorul asasin, Genseric, sub pretextul răzbunării omorului şi înjosirii sale personale, a ţintit chiar în inima Italiei. La 31 mai 455, el şi-a debarcat cetele la Porto. Fără a-şi scoate sabia, Genseric a intrat, la 2 iunie, într-o Romă aproape pustie, în care nu i s-a opus decît papa. Leon cel Mare l-a adjurat să nu verse sînge nevinovat şi să nu dea pradă flăcărilor monumente neasemuite.

Luîndu-şi un angajament în acest sens, fără a-l respecta în întregime, Genseric a ridicat vasele cele mai de preţ din bisericile Romei şi, timp de două săptămîni, a dirijat prădarea edificiilor publice: templele Capitoliului, unde a smuls statuile şi chiar olanele de bronz aurit de pe acoperişuri. Templul Păcii, de unde a luat rămăşiţele odoarelor Ierusalimului, aduse acolo de împăratul Titus (79-81). El a încărcat imensa pradă pe nave care s-au întors la Cartagina, împreună cu o mulţime de captivi: văduva şi cele două fiice ale lui Valentinian III, senatori care urmau să-şi răscumpere libertatea şi numeroşi prizonieri, mai puţin însemnaţi. În anul 456, Genseric a jefuit provincia Bruttium (numele antic al Calabriei); între 458 şi 463 a prădat de două ori Campania; în 474, a distrus Nicopolis din Epir, înainte de 476 a pîrjolit Insula Zante (Grecia); unii istorici i-au atribuit şi prădarea Rodosului.

Vandalii, care, o sută zece ani mai tîrziu, aveau să dispară din rîndul popoarelor, au rămas imortalizaţi în două denumiri, dintre care una evocă succesul de necrezut al trecerii lor peste mare, iar cealaltă se leagă de amintirea cruzimii lor. Prima dintre ele defineşte un vestit ţinut al Europei, cel mai vesel şi mai însorit din Spania. E vorba de Andaluzia, nume care a desemnat în evul mediu bazinul Guadalquivirului (Sudul Spaniei) începînd din veacul VIII, odată cu invazia arabilor. Aceştia, ajungînd în 710 din Africa la Tarifa, au salutat pămîntul pe care îl luau în stăpînire cu primul nume de loc întîlnit, care evoca realizarea lui Genseric: *Ras el Àndalus*, căpetenia vandalilor, din care a ieşit, într-o latină berberizată, „V"andalusia. Mai tîrziu, la fel cum numele de Italia a prins teren din fosta „V"italia, „ţara viţeilor", denumirea Andaluzia s-a răspîndit, prin vechile povestiri ale cronicarilor Islamului, în diferitele ţinuturi ale Spaniei, din Bruttium în întreaga peninsulă apenină, de la Strîmtoarea Messina la bariera Alpilor, pentru a se restrînge, în cele din urmă, numai la actuala Andaluzie. Cît priveşte expresia de vandalism — care desemnează o furie distructivă cu atît mai de condamnat cu cît sînt mai respectabile obiectele şi persoanele asupra cărora se abate —, ea implică o apreciere morală asupra vandalilor. Unii cercetători au dovedit, pe de o parte, că termenul a fost introdus recent, pe de alta, că vandalii nu merită înfieraţi mai mult decît hunii, goţii, burgunzii, francii sau criminalii războaielor contemporane.

O reputaţie meritată?

Chansons de geste (cîntece epice) au stigmatizat dezastrele produse de vandali, suferinţele martirilor, pe care îi chinuiseră fără milă; chiar şi în veacurile în care evul mediu se degaja pe nesimţite de antichitate, vieţile sfinţilor, redactate în Galia, au înregistrat sîngeroasele nelegiuiri comise de vandali; totodată, literatura creştină din Africa, aruncînd o ultimă rază de lumină asupra agoniei lumii romane, era plină de groaza stîrnită de crimele lor. Creştinătatea îşi amintea cum Genseric, la înapoierea sa de la Zante, a pus să fie ciopîrţite trupurile prizonierilor pentru a putea fi aruncate mai uşor în mare. Desigur, ea îşi amintea şi de alţi barbari, care ca şi vandalii trecuseră regiunile cotropite prin foc şi sabie. Dar vandalii au fost

Roma cade pradă vandalilor

singurii dintre toţi barbarii care au suscitat ura Apusului european, pentru că au fost singurii care au prădat şi întreaga Mediterană, după ce au călcat în picioare Occidentul de la Nord la Sud; singurii care nu s-au pretat la o amestecare durabilă — ca goţii sau francii — cu populaţiile romanizate, în mijlocul cărora se aşezaseră; singurii care s-au îndîrjit în persecuţii religioase, pe care un fanatism ieşit din comun le inspira regilor lor; în sfîrşit, singurii care au pierit dintr-o dată după cucerirea bizantină (533-534).

Printr-un ultim paradox al istoriei lor, tocmai în partea Africii pe care, timp de un secol, vandalii au exploatat-o şi călcat-o în picioare după bunul lor plac, vandalismul a bîntuit cel mai puţin. De multă vreme, poemele latine dedicate regilor vandali lăsaseră să se întrevadă această probabilitate. O descoperire întîmplătoare i-a pus pecetea certitudinii. În 1928, la hotarul Algeriei cu Tunisia, la 65 km Vest de Gafsa şi la 100 km Sud de Tebessa, păstori localnici au scos la iveală 54 fragmente, depuse în ulcioare grosolane, dintr-un număr de 36 tăbliţe de lemn, acoperite cu o scriere latină. Este vorba de tăbliţele Albertini, editate în chip remarcabil şi comentate atunci de eruditi de pretutindeni, cunoscute sub numele moştenit de la savantul care, în mai puţin de un an, a izbutit să reconstituie cea mai mare parte dintre ele, să descifreze scrierea şi să interpreteze esenţialul textului care le acoperea. Este vorba de acte de vînzare, eşalonate între 13 mai 493 şi 21 aprilie 496, între al nouălea şi al doisprezecelea an al domniei regelui vandal Gunthamund. Din ele rezultă că, sub vandali, pe timpul regelui Gunthamund, exploatarea solului nu încetase să se conducă după prescripţiile şi baremurile unei *lex Manciana* sau *consuetudo Manciana*, care exista încă din vremea lui Traian (98-117) şi Hadrian (117-138). Prin această descoperire, istoria vandalilor şi-a arătat o nouă lumină: vandalii nu fuseseră atît de răufăcători pe cît ni-i închipuisem. Odată trecut timpul acţiunilor lor războinice, cu cortegiul lor inevitabil de morţi şi ruine, cucerirea vandală îşi pierduse caracterul barbar. S-ar putea chiar vorbi despre dominaţia lor ca despre „pacea vandală", moştenitoare în Africa a „păcii romane".

Imitîndu-i pe romani

Această idee conţine mult adevăr. Pentru imensa majoritate a africanilor, regele vandalilor nu făcuse decît să ia locul împăratului roman. Un stăpîn urma altuia, fără ca natura absolutismului său să fie afectată. Şef al războinicilor săi, *rex Vandàlorum*, pe temeiul izbînzii sale, devenise şi el suveranul învinşilor. Şi dacă, în teorie, nu s-a putut prevala în faţa lor de legitimitatea imperială, în practică a dispus faţă de ei de aceeaşi autoritate nelimitată pe care o comporta *imperium* roman, în plenitudinea sa. Sprijinit pe paloşul soldaţilor săi, ca şi altădată, împăratul de la Roma pe acela al legionarilor săi, regele vandal a primit ascultare ca şi Augustul, ale cărui insemne le uzurpase, odată cu prerogativele. Şi, lucru foarte firesc, supuşii săi au luat obiceiul să-şi dateze tranzacţiile, construcţiile, epitafurile cu anii săi de domnie, aşa cum altădată le dataseră după anii de tribunat şi de consulat ai cezarilor, dovadă că autoritatea regală a folosit dreptul roman atîta timp cît a existat.

Formele sub care s-a exercitat autoritatea regilor vandali au fost aceleaşi cu ale romanilor. Regele se impunea ca personalitate în faţa supuşilor prin soldaţii care îl străjuiau, prin fastul cu care se înconjura, prin singurătatea măreaţă în care se izola. Pe teritoriul regatului său, el a delegat exercitarea guvernării unui *praepositus regni*, mai mult ca sigur înzestrat cu atribuţiuni comparabile, prin amploarea lor, cu cele ale proconsulilor. După exemplul împăratului de la Roma, nu s-a amestecat decît în mod excepţional şi în caz de criză în treburile colectivităţilor locale; nu s-au înregistrat nicăieri urmele unor funcţionari permanenţi, pe care să-i fi instalat la cîrmuirea oraşelor. Cu excepţia faptului că vandalii se bucurau de o autonomie şi o imunitate totale, viaţa municipală nu şi-a modificat nici tiparele organice în care fusese turnată de romani, nici ritmul în care se desfăşurase mai înainte, căci vandalii au constituit peste tot o minoritate. În mijlocul unei populaţii pasive şi fără arme, această minoritate era suficientă pentru a-i intimida pe localnici şi pentru a reprima eventualele răscoale, dar era prea slabă pentru a impune majorităţii limba şi obiceiurile sale. Barbarii s-au lăsat pătrunşi de cultura romană: şi-au tăiat părul, şi-au ras bărbile, femeile au îmbrăcat rochii de mătase, şi-au înfrumuseţat locuinţe somptuoase pentru conducătorii lor. Ei au fost cei care au început să vorbească şi să scrie în limba latină. O limbă pe care o auziseră de-a lungul peregrinărilor lor, în care sînt inscripţiile de pe monedele lor şi în care, de asemenea, sînt redactate epitafurile de pe mormintele vandale, ca şi pietrele lor de hotar.

În românește de
N. KOSLINSKI

Noul Concurs
Magazin istoric,
„Măreaţa victorie a popoarelor împotriva fascismului"
Prima serie de întrebări în nr. 2/1980

CARTI SOSITE LA REDACTIE

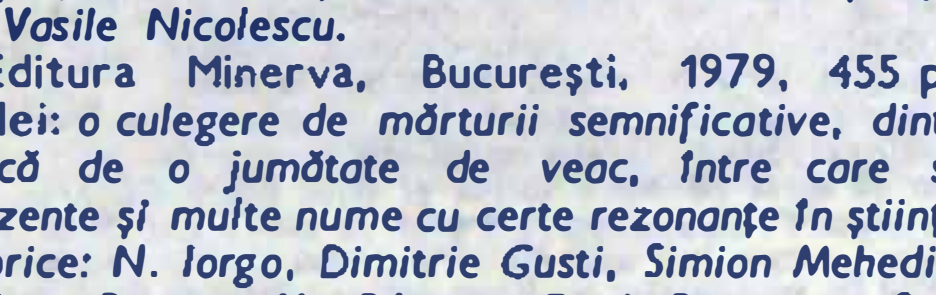

● Prof. dr. **Elena A. Bărbulescu — LUPTA MASELOR POPULARE ÎN REVOLUȚIA DE ELIBERARE SOCIALĂ ȘI NAȚIONALĂ, ANTIFASCISTĂ ȘI ANTIIMPERIALISTĂ. JUDEȚELE OLT ȘI ROMANAȚI. 1944-1947.**

Editura Politică, București, 1979, 208 pp., 9 lei: *contribuția maselor populare din aceste județe la edificarea noii orînduiri în patria noastră studiată pe bazo unei bogate informații documentare în cea mai mare parte inedită (vezi și* **Magazin istoric**, *nr. 9/1974).*

● **DOCUMENTE LITERARE. SCRISORI CĂTRE AL. ROSETTI 1916-1968** *(ediție îngrijită cu prefață, note și indice de* **Al. Rosetti**; *postfață de Vasile Nicolescu.*

Editura Minerva, București, 1979, 455 pp., 21 lei: *o culegere de mărturii semnificative, dintr-o epocă de o jumătate de veac, între care sînt prezente și multe nume cu certe rezonanțe în științele istorice: N. Iorgo, Dimitrie Gusti, Simion Mehedinți, Andrei Oțetea, V. Pârvan, Emil Petrovici, Sextil Pușcariu, Mihai Ralea, C. Rădulescu-Motru, C.C. Giurescu, Constantin Daicoviciu, Martha Bibescu.*

● **Olimpiu Matichescu — DOFTANA, SIMBOL AL EROISMULUI REVOLUȚIONAR** *(sub egida Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R.)*

Editura Politică, București, 1979, 205 pp., 11 lei: *lucrarea evocă lupta revoluționarilor care au trecut prin acest templu al suferinței.*

● **Dimitrie Ionescu — ISTORIA ORAȘULUI BUZĂU.**

Editura Litera, București, 1979, 284 pp., 24 lei.

● **Gabriel Cocora — LA POALELE PENTELEULUI, GURA TEGHII.**

Editura Litera, București, 1979, 248 pp., 20 lei: *două monografii, rod al unor minuțioase investigații de istorie locală.*

● **STUDII ȘI MATERIALE DE ISTORIE MEDIE** *(comitetul de redacție:* **Florin Constantiniu, L. Demény, D. Mioc, Ș. Papacostea, Șt. Ștefănescu**).

Editura Academiei, București, 1978, 220 pp., 13 lei: *volumul IX al culegerii publicate sub egida Academiei de Științe Sociale și Politice, Institutul de istorie „N. Iorgo".*

● **Mircea T. Radu — TUDOR VLADIMIRESCU ȘI REVOLUȚIA DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ.**

Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1978, 596 pp., 30 lei: *omagiu conducătorului ridicării la luptă din 1821, la două sute ani de la nașterea sa.*

● **Jérôme Carcopino — VIAȚA COTIDIANĂ ÎN ROMA LA APOGEUL IMPERIULUI** *(în românește de* **Cicerone Theodorescu**; *prefață și note* **Dumitru Tudor**).

Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979, 336 pp., 22.50 lei: *incursiune în lumea romană a anilor 41-138 e.n.*

LĂCAȘUL PRINCIAR DE LA CUGIR

(Urmare din p. 8)

lor, crîncenele războaie cu romanii — care aveau armata cea mai bine echipată și înarmată pe atunci — în costume rudimentare și să nu fi purtat platoșe sau coifuri de metal, a căror utilitate în bătălii socot de prisos s-o mai relev. Se cuvine menționat faptul că toate celelalte popoare — celți, sarmați, germanici — purtau în luptă armuri și coifuri. Căutînd o explicație unei atari ciudățenii în vestimentația dacilor, unii cercetători o consideră ca fiind de ordin religios.

În ce mă privește, consider că prezentarea eroicilor luptători daci pe Columna traiană, în totalitatea lor, într-un port sumar și neadecvat rezistenței armate și, mai ales, campaniilor militare s-a făcut deliberat. Mi se pare verosimil ca din motive de propagandă pe Columnă și alte monumente figurative romane dacii, incluzîndu-l și pe regele Decebal, să fi fost înfățișați în costume rudimentare, subliniind în acest fel primitivismul și barbaria lor în contrast cu civilizația romană. Este știut că la lupta pentru apărarea patriei, a libertății, au participat toți dacii, chiar și femeile, fără să fi existat o foarte numeroasă armată permanentă, de felul celei a romanilor, bine instruită, echipată și înarmată. Desigur că mulți dintre luptătorii daci erau în izari și cămașă, desigur că războiul popular dus peste tot împotriva invadatorilor se purta de către oamenii pămîntului în straiele lor de acasă, dar n-au lipsit cu siguranță nici cei echipați cu armuri și coifuri. Așa se explică și luptele îndîrjite în „cel mai mare război de atunci, pentru romani", folosind chiar cuvintele lui Dio Cassius. Descoperirile arheologice — documente nepărtinitoare — ne arată, fără echivoc, că unii fruntași daci posedau costume și arme de luptă cu aceeași eficacitate ca și cele ale romanilor. Nu-i mai puțin adevărat că, dacă ar fi fost reprezentați în imaginile Columnei de la Roma așa cum arătau în realitate, ar fi putut fi ușor confundați cu mulți dintre luptătorii romani. În orice caz, optica cu privire la armata dacilor și a dacilor înșiși — cu implicații în istoria de mai tîrziu a urmașilor lor direcți, a românilor de azi — trebuie în această parte, modificată. Înaltul nivel la care ajunseseră dacii, pe toate coordonatele, explică rapida lor romanizare. Nu era vorba de a depăși un uriaș decalaj. Roma n-a avut de înfruntat un popor rudimentar, ci unul cu un înalt grad de civilizație, mărturie stînd, în această privință, și mormîntul princiar recent descoperit la Cugir.

POSTA MAGAZIN ISTORIC

Ca şi în anii precedenţi, momentul sărbătoresc al trecerii în Noul an 1980 a fost marcat pentru revista noastră şi printr-o substanţială sporire a numărului de scrisori sosite pe adresa redacţiei şi prin care cititori din toate colţurile ţării, cît şi din străinătate, de vîrste şi profesii diverse, mărturisindu-ne interesul şi pasiunea lor pentru istorie, au ţinut să adreseze urările lor de „La mulţi ani!" Magazinului istoric şi colaboratorilor săi, dînd glas sentimentelor lor statornice de ataşament şi preţuire faţă de revistă.

Tuturor le mulţumim călduros, dorindu-le multă sănătate, fericire şi noi succese în activitatea ce-o desfăşoară şi asigurîndu-i că şi în acest an ne vom strădui să răspundem exigenţelor publicului nostru cititor.

ÎMPOTRIVA ASMUŢIRILOR OMULUI CONTRA OMULUI

Între nenumăratele lucrări de atitudine ale tineretului român împotriva ideologiei şi politicii discriminărilor, practicată de legionari şi alte organizaţii ultrareacţionare stipendiate de peste hotare în deceniul patru, găsim şi acest protest al unui numeros grup de studenţi bucureşteni publicat în ziarul Adevărul, *din 11 aprilie 1935 şi comunicat nouă de* Emanuel Kinsbruner *din* Bucureşti, martor al acelor evenimente.

Subsemnaţii studenţi protestăm în contra împiedicării de la cursuri a studenţilor evrei şi înfierăm toate agresiunile comise de unii din colegii noştri.

Noi ştim că nu evreii sînt cauza şomajului în care se zbate astăzi intelectualitatea românească, fiindcă actualul număr de intelectuali este insuficient faţă de cerinţele culturale reale ale ţării. Noi ştim că România are încă nevoie de foarte multe spitale, dispensarii, şcoli şi tehnicieni.

Demascînd politicianismul veros şi diversionist care se ascunde în dosul agitaţiilor de azi, amintim că în Italia şi în Germania, de unde colegii noştri şi-au epuizat exemplele, după statisticile oficiale ale statelor respective, numărul intelectualilor a fost redus la un sfert din ceea ce era mai înainte. Ne aşteptăm din partea colegilor noştri la mai multă înţelegere a devenirilor istorice.

Asigurînd pe studenţii evrei de camaraderia noastră, am luat hotărîrea de a epuiza toate mijloacele de acţiune pentru a împiedica pe viitor orice încercare de asmuţire a omului în contra omului.

Între semnatari figurează şi mulţi studenţi care s-au afirmat în lupta condusă de partidul comunist pentru democratizarea învăţămîntului superior, împotriva obscurantismului şi a fascismului: Virgil Teodorescu, Mihail Dragomirescu, Taşcu Gheorghiu, D. Elefterescu, Miron Radu Paraschivescu, Constanţa Crăciun, E. Mezincescu, Emilian Bucov, Gogu Rădulescu, Gherasim Luca, Valeriu Cristea, Geilu Naum, N. Constantinovschi, M. Willens (sas), Zoe Bugnariu.

NEÎNFRICAŢI

Am profitat de concediul din 1979, *ne scrie* ARTHUR PASCU, *din* cadrul Combinatului de celuloză şi hîrtie Vrancea, *din* Adjud, pentru a străbate cu bicicleta drumul dintre Adjud şi Soveja. În drumul meu am întîlnit un număr de monumente evocatoare ale trecutului de luptă pentru libertate şi independenţă a poporului nostru, pe care aş vrea să le semnalez celor pe care paşii îi vor purta prin acele locuri.

Şi, în continuare, corespondentul nostru consemnează cîteva monumente ridicate în amintirea eroicelor bătălii purtate de armata română în primul război mondial: com. Haret, oraşele Mărăşeşti şi Panciu, com. Străoane, Varniţa, Răcoasa, Cîmpuri şi Soveja.

Reţinem din inscripţia monumentului din Varniţa, evocînd luptele din 1-2 septembrie 1917, între trupele Diviziei 3 române şi Diviziile 76 şi 216 germane: Soldaţii Regimentului 30 Muscel, asupra cărora-au produs pierderile principale, au rămas neînfricaţi sub ploaia de proiectile şi gloanţe... Divizia 3 română a avut pierderi: 556 morţi, 823 răniţi, 253 dispăruţi.

ÎN ROMÂNEŞTE CU ALFABET LATIN

Citind *Cronica marii Uniri* — ampla evocare pe care, în numerele 11 şi 12/1978, o faceţi luptei românilor pentru realizarea dezideratului secular al Unirii — am aflat că întîiul text în limba română ce ni s-a păstrat este scrisoarea lui Neacşu, din 29-30 iunie 1521. Aş dori să ştiu, *ne scrie în continuare* APOSTOL DRĂGOESCU, *din* Dorohoi, de cînd datează începuturile scrisului în româneşte, cu litere latine.

După cum relatează Dimitrie Cantemir în Descrierea Moldovei, *pînă în vremea lui Alexandru cel Bun, textele s-ar fi scris cu litere latine şi abia după Sinodul de la Florenţa (1439) s-ar fi trecut la litere chirilice. Informaţia — cum s-a dovedit — nu avea temei. Primele texte scrise în româneşte, cu litere latine, datează însă nu mult după scrisoarea lui Neacşu. Încă înainte de 1580, Luca Stroici, mare Logofăt al Moldovei în timpul voievodului Petru Şchiopul, semna unele documente folosind litere latine; uneori, alături de nume, scria şi data lunii în cifre arabe (situaţie de asemenea, aparte, căci se foloseau, îndeobşte, tot cifrele chirilice). Potrivit informaţiilor transmise de B.P. Hasdeu, în 1593, la solicitarea enciclopedistului polon Stanislas Sarnicki, Luca Stroici a redactat, tot cu litere latine, un text (rugăciunea* Tatăl nostru) *pe care umanistul polonez a inclus-o într-o lucrare a sa. Nu numai Stroici s-a folosit însă de litere latine. În primii ani ai secolului XVII, se fac multiple încercări de a se scrie în litere latine. Printre novatori, trebuie amintită şi Ilinca, nepoata lui Mihai Viteazul, care în 1650-1660 îşi punea semnătura pe unele zapise. În sfîrşit, în Transilvania, în 1648, Ştefan Fogoraşi publica o traducere a catehismului, redactat, de asemenea, cu litere latine. Aşadar, aproape concomitent, cu cîţiva ani înainte şi după marea încercare a lui Mihai Viteazul, în toate ţările româneşti apar şi primele încercări de scriere, folosindu-se alfabetul latin.*

SIMŢĂMINTE PROFUND DEMOCRATICE

La 9 iunie 1930, la Turda, a fost inaugurat monumentul ridicat în memoria unuia dintre luptătorii memorandişti, dr. Ioan Raţiu (nr. 7-8/1978), *ne scrie* ŞTEFAN H. DOBRE, *din* Tîrgu Mureş, *care ne trimite şi următoarele fragmente din discursul rostit de marele savant Emil Racoviţă cu acest prilej:* Ioan Raţiu s-a arătat om de acţiune şi conducător de oameni de la începutul vieţii şi s-a distins ca om de ispravă în revoluţia din 1848 cînd abia împlinea 20 ani... Activitatea lui Ioan Raţiu ca avocat, curajul cu care apăra pe cei obijduiţi de atotputernicii zilei, dragostea cu care îmbrăţişa cauza celor umiliţi, fără deosebire de confesiune şi naţionalitate, arată că acest vlăstar de familie veche avea simţăminte profund democratice... Dovezi sînt multe din viaţa lui atît de plină de aceste nobile însuşiri. Nu e de mirat deci ca de la el să pornească iniţiativa unei colaborări a naţionalităţilor subjugate, pentru îndeplinirea unui program ale cărui multe puncte izvorau din lozinci pur democratice... Cu profunde simţăminte de recunoştinţă către memoria lui Ioan Raţiu am adus aici aceste cuvinte omagiale din partea profesorilor şi studenţilor Universităţii din Cluj.

POSTA MAGAZIN ISTORIC

TATĂ ŞI FIU

Dr. GABRIEL ILIESCU, *din* Bucureşti, *ne trimite un portret fotografic (stînga sus) al colonelului Nicolae Dona, cel care, la 7 octombrie 1877, a comandat coloana română de atac asupra redutei Griviţa nr. 2 (nr. 6/1977).*

Unul dintre fiii eroului — *precizează corespondentul nostru* — a fost dr. Iosif N. Dona, cunoscut colecţionar de artă bucureştean. Acesta a donat statului operele de pictură, sculptură, grafică, artă aplicată achiziţionate de-a lungul întregii vieţi şi purtînd semnătura unor renumiţi artişti români (printre care N. Grigorescu, Şt. Luchian, Th. Pallady, G. Petraşcu, Camil Ressu) şi care, în prezent, se află expuse la Muzeul colecţiilor.

Portretul colecţionarului *(dreapta sus)* executat de pictorul Alexandru Ciucurencu, artist al poporului, surprinde, peste ani, în fizionomia fiului, trăsăturile tatălui.

OŞTENI VALAHI PE VALEA LOAREI

Dr. CORNEL CUTUŞ, *medic primar, şef de secţie la Spitalul judeţean Oradea, ne trimite o scurtă descriere a Castelului Chambord,* cel mai mare de pe valea Loarei din Franţa, situat într-un parc cinegetic, care ocupă o suprafaţă de 5 500 ha. Castelul măsoară 156/117 m, are 440 camere. Construcţia sa a început în 1519, pe vremea lui Francisc I. Ludovic XV a donat castelul mareşalului Mauriciu de Saxa, drept recompensă pentru victoria din 1745 de la Fontenay a upra oştilor anglo-austro-olandeze. Vizitînd castelul, am avut o surpriză — *mărturiseşte corespondentul nostru.* Am aflat că acest mareşal a înfiinţat două regimente de cavalerie, în alcătuirea cărora au intrat şi... valahi (după cum scrie *Ghidul Michelin,* ediţia 25, p. 74).

Inve tigaţii documentare ulterioare vor aduce probabil noi date privind aceşti oşteni de la curtea mareşalului de Saxa.

ÎN TIMPUL PROCESULUI

Pe marginea Cronicii marii Uniri *(nr. 11, 12/1978)* *dr.* AUREL PĂCURARIU, *din* Bucureşti, *ne scrie despre tatăl său, Aurel Păcurariu, fost ofiţer în armata austro-ungară. La moartea sa, în 1933 ziarul* Adevărul *nota;* În timpul procesului memorandului, ca ofiţer al Regimentului 63 grăniceresc Bistriţa, [A. Păcurariu] a pus fanfara Regimentului să cînte *Deşteaptă-te române!* Urmarea a fost că bietul ofiţer a fost mutat în cocîaurile Bosniei şi a fost urmărit tot timpul [*de poliţia habsburgică*].

NU I CI e

ARTEMIE PAULIAN, *din* com. Vama, jud. Suceava, *ne întreabă dacă în numărul 10/1978 al revistei noastre,* *pagina 8, coloana 3, rîndul 4 de sus,* nu s-a strecurat o greşeală, în loc de prof. Nistor, apărînd prof. Nestor. *Nu este nici o greşeală. Profesorul la care ne referim se numeşte Ion Nestor (1905-1974) şi a fost un reputat arheolog şi istoric, membru-corespondent al Academiei Republicii Socialiste România.*

CASA MELIC

Din descrierea unei vechi construcţii bucureştene, casa Melic, trimisă de AL. BILCIURESCU, *din* Bucureşti: Proprietate a unui fost mare bogaşier [negustor de mărunţişuri], a fost clădită în anul 1760. Restaurată, precum scrie pe frontispiciul ei, în anul 1822, păstrează şi azi specificul vechiului stil românesc. Dar casa, pe lîngă acest profil arhitectural, mai posedă şi un important caracter istoric. La 1848 armenii din Bucureşti participă şi ei la revoluţie. Aici, în casa Melic de pe actuala stradă Spătarului, nr. 2 A, s-au ţinut multe întruniri ale acestora.

Nicolae MINEI

CERERI ŞI OFERTE

CAROL RĂDOI, aleea Valea Siretului, nr. 2, bl. P 3, ap. 134, Bucureşti, *solicită: nr. 1,2/1967; oferă: nr. 5-9/1967; 1-4/1968; 5/1973.*

IOAN OLAR, str. Karl Marx, nr. 20, ap. 30, Satu Mare, *solicită: nr. 2, 3/1967; oferă: nr. 6-9/1967.*

DUMITRU I. DUMITRESCU, str. 7 drumuri, nr. 16, bl. 36 B, ap. 2, Bucureşti, *solicită: nr. 4/1967; oferă: nr. 6-8/1967; 1,7,8,10,11,/1968; 4,11/1969; 1,7,9/1970; 3,8/1971; 4,8,12/1972; 2/1973; 4/1974; 10/1975.*

DUMITRU BALOŞESCU, str. Hărmanului, nr 25, bl. 32, ap. 11, Braşov, *solicită: nr. 1/1967.*

CONSTANTIN PRASNICU, *str. G. Enescu, nr. 2a, Iaşi, oferă colecţia completă*

AUREL GHEORGHIU, str. Ciurea, nr. 14, bl. Y2, ap. 60, Bucureşti, *oferă colecţia completă.*

ŞTEFAN PINTEA, str. Republicii, nr. 18, Alba Iulia, *oferă: nr. 12/1968; 10/1970.*

VASILE GH. GURĂMULTĂ, str. Republicii, nr. 338, Sascut, jud. Bacău, *oferă: nr. 7-12/1975; 1/1976.*

FLORESCU GAVRIL, str. Prelungirea Ghencea, nr. 16-18, bl. A1, ap. 31, Bucureşti, *oferă colecţia completă.*

ELENA MAREŞ, str. Drumul Taberii, nr. 122, bl. OD2, ap. 71, Bucureşti, *oferă colecţia 1976-1978.*

MACEDON POP, com. Rebrişoara, nr. 51, jud. Bistriţa-Năsăud, *solicită: nr. 3/1970; 2/1971; oferă: nr. 1/1970; 3/1972.*

VASILE ŢIFESCU, com. Panaci, jud. Suceava, *solicită: nr. 3/1967; 2/1968; 7,8,11/1970; 7/1971; 4-6/1972; 5-9/1974; 2, 3,11/1976.*

CONTENTS (Romanian History)

I. POPESCU-PUTURI History in President Nicolae Ceaușescu's Works ● I. H. CRIȘAN The Grave of a Dacian Prince, Burebista's Contemporary ● ȘT. PASCU The Universe of the Medieval Transylvanian Country-side ● P. DIACONU Underground Monuments at Basarabi (X-th Century) ● Program of the XV-th International Congress of Historical Sciences (Bucharest, August 1980) ● V. CÂNDEA Romanian Humanism in the XVI-XVIII-th Centuries ● M. DOGARU Birth of a Theodor Aman's Painting ● Ș. RĂDULESCU-ZONER The Struggle for Union (1857-1859) ● AL. D. DUȚU Romania in the War against Hitler ● C. LUCA-BOICO A Romanian in the French Maquis

SOMMAIRE (Histoire roumaine)

I.POPESCU-PUTURI L'Histoire dans l'oeuvre du Président Nicolae Ceaușescu ● I. H. CRIȘAN Le Tombeau d'un prince dace, contemporain de Burebista ● ȘT. PASCU L'Univers du village transylvain médieval ● P. DIAȚONU Les Monuments rupestres de Basarabi (X-e siècle) ● Le Programme du XV-e Congrès international des sciences historiques (Bucarest, août 1980) ● V. CÂNDEA L'Humanisme roumain aux XVI-e-XVIII-e siècles ● M. DOGARU La Genèse d'un tableau de Theodor Aman ● Ș. RĂDULESCU-ZONER Le Combat pour l'Union (1857-1859) ● AL. D. DUȚU La Roumanie dans la guerre anti-hitlérienne ● C. LUCA-BOICO Un Roumain dans la Résistance française

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история)

И. ПОПЕСКУ-ПУЦУРИ История в сочинениях президента Николае Чаушеску ● И.Х. КРИШАН Гробница дакийского князя, современника Буребисты ● ШТ. ПАСКУ Мир трансильванской деревни в средние века ● П. ДИАКОНУ Наскальное искусство в Басараби (X в.) ● Программа XV-ого Международного съезда исторических наук (Бухарест, август 1980) ● В. КЫНДЯ Румынский гуманизм XVI-XVIII вв. ● М. ДОГАРУ Происхождение картины Теодора Амана ● Ш. РЭДУЛЕСКУ-ЗОНЕР Борьба за Воссоединение (1857-1859) ● АЛ. Д. ДУЦУ Румыния в войне против Гитлера ● К. ЛУКА-БОЙКО Румын в французском Сопротивлении

INHALT (Rumänische Geschichte)

I. POPESCU-PUTURI Die Geschichte im Werk von Präsidenten Nicolae Ceaușescu ● I. H. CRIȘAN Das Grabmal eines dakischen Prinzen, zeitgenossisch mit Burebista ● ȘT. PASCU Das Universum des transsylvanischen mittelalterlichen Dorfes ● P. DIACONU Die Höhlenkunst von Basarabi (X.Jh.) ● Das Programm des XV. Internationalen Historikerkongresses (Bukarest, August 1980) ● V. CÂNDEA Der rumänische Humanismus des XVI -XVIII. Jahrhunderts ● M. DOGARU Die Entstehung eines Gemäldes von Theodor Aman ● Ș. RĂDULESCU-ZONER Der Kampf für die Vereinigung (1857-1859) ● AL. D. DUȚU Rumänien im Krieg gegen Hitler ● C. LUCA-BOICO Ein Rumäner im französischen Widerstand

SUMARIO (Historia rumana)

I. POPESCU-PUȚURI La historia en la obra del presidente Nicolae Ceaușescu ● I. H. CRIȘAN La tumba de un principe dacio contemporáneo a Burebista ● ȘT. PASCU El universo de la aldea transilvana medieval ● P.DIACONU Los monumentos rupestres de Basarabi (siglo X) ● El programa del XV°-Congreso internacional de ciencias históricas (Bucarest, agosto de 1980) ● V. CÂNDEA El humanismo rumano en los siglos XVI-XVIII ● M. DOGARU La genesis de una obra del pintor Theodor Aman ● Ș. RĂDULESCU-ZONER La lucha por la Unión (1857-1859) ● AL. D. DUȚU Rumania en la guerra antihitleriana ● C. LUCA-BOICO Un Rumano en la Resistencia francesa

ABONNEMENTS : ILEXIM – Departamentul export-import presă, București, strada 13 Decembrie, nr. 3, P.O.B. 136–137, telex : 11226

magazin istoric

București, Intrarea Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 1, Căsuța poștală 1-702, Cod 70 100, telefon 16 68 72.

REDACTORI : Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Dragomirescu, Ioan Lăcustă, Ioana Ursu-Năstășel, Ana-Maria Șerbănescu, Marian Ștefan
SECRETAR RESPONSABIL DE REDACȚIE : Valeriu Buduru
PREZENTAREA ARTISTICĂ: Radu Ion Popescu
TEHNOREDACTOR : Anton Tănase
CORECTURA : Georgeta Apreotesei, Constanța Avram

Apare lunar, se găsește de vînzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali, difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sate. Prețul unui număr — 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — București

62627